

AUSPICIA

Recenzovaný časopis pro otázky společenských věd

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
JIHOČESKÁ POBOČKA ČESKÉ SPOLEČNOSTI PRO POLITICKÉ VĚDY
ČESKÉ BUDĚJOVICE
FILOZOFICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
2007

AUSPICIA

Recenzovaný časopis pro otázky společenských věd.
Vydává Vysoká škola evropských a regionálních studií,
České Budějovice, Česká republika
Filozofický ústav Akademie věd ČR

Garanti:

Guarantors:

prof. dr. hab. Bogusław Bakula

Wyższa szkoła zawodowa „Kadry dla Europy“
Poznań, Polska

prof. Ing. Janík Ivo

Vysoká škola báňská, Technická univerzita Ostrava,
Ostrava

JUDr. Jankuv Juraj, Ph.D.

Stredoeurópska vysoká škola,
Skalica

JUDr. Kahoun Vilém, Ph.D.

Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta,
České Budějovice

prof. ThDr. Lášek Jan B.

Karlova univerzita, Husitská teologická fakulta,
Praha

prof. PhDr. Pecka Emanuel, CSc.

Vysoká škola evropských a regionálních studií,
České Budějovice

prof. Ing. Polách Jiří, CSc.

Univerzita Tomáše Bati,
Fakulta managementu a ekonomiky,
Zlín

doc. Ing. Štouračová Judita, CSc.

Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů,
Praha

doc. Ing. Švihlová Dana, Ph.D.

Stredoeurópska vysoká škola,
Skalica

AUSPICIA

A reviewed magazine for questions of social sciences.
Published by the College of European and regional studies,
České Budějovice, Czech Republic
Filozofický ústav Akademie věd České republiky

Předseda redakční rady

Chairman of the editorial board:

prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D.

Odpovědný redaktor

Chief editor

Dr. Mgr. Milena Berová

Odborný redaktor

Technical editor

doc. PhDr. Karel Dvořák, CSc.

Redakční rada

Editorial council

prof. PhDr. Miroslav Bednář, CSc.

Dr. Mgr. Milena Berová

prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D.

doc. PhDr. Karel Dvořák, CSc.

prof. PhDr. Jaroslav Erneker, DrSc.

PhDr., Jan Gregor, Ph.D.

doc. PhDr. Vilém Herold, CSc.

doc. Ing. Darja Holátová, Ph.D.

prof. ThDr. Jan B. Lášek

Ing. Adolf Lísál

Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.

prof. PhDr. Emanuel Pecka, CSc.

JUDr. Bohuslav Petr, Ph.D.

JUDr. Daniel Prouza, Ph.D.

Ing. Ladislav Skořepa, Ph.D.

RNDr. Markéta Slábová

doc. Ing. Dana Švihlová, Ph.D.

doc. ThLic. Martin Weis, Th.D.

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice,

tel.: + 420 386 116 816, fax: + 420 386 116 824, berova@vsers.cz, předmět: auspicia, www.vsers.cz

Vychází dvakrát ročně. Objednávky telefonicky přijímá redakce. Předplatné na rok: 200 Kč. Způsob placení: fakturou (na základě objednávky). Sazba: Tetjana Mychajlyšynová, INFO EXPRES. Tisk: Tiskárna J.I.E., s.r.o.

Povoleno MK ČR pod ev. č. MK ČR E 14912. Prosinec 2007. ISSN 1214 - 4967. Časopis je financován VŠERS.

Editors' office address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice,

tel.: + 420 386 116 816, fax: + 420 386 116 824, berova@vsers.cz, subject: auspicia, www.vsers.cz

Issued twice a year. Orders will be taken over the phone by the editors' office. The subscription fee for the year is 200 CZK. Payment:

by invoice (based on an order). Type: Tetjana Mychajlyšynová, INFO EXPRES. Print: Tiskárna J.I.E., s.r.o. Approved by MK ČR under reg. Nr. MK ČR E 14912. December 2007. ISSN 1214 - 4967

OBSAH

FILOZOFIE · PHILOSOPHY

ZE ŽIVOTA A DÍLA PROF. ING. JÁNA LETZA, Ph. D. – medailonek	6
<i>Josef Dolista</i>	
VÝZNAM FILOZOFIE V TERCIÁRNÍM VZDĚLÁVÁNÍ	9
<i>Josef Dolista</i>	
BUŠIDÓ – JAPONSKÝ MORÁLNÍ KÓDEX BOJOVNÍKA A VYROVNANOST SO SMŘTOU	12
<i>Jana Hrašková</i>	
NĚKTERÉ MYŠLENKY K FILOZOFII VÝCHOVY A JEJÍ ASPEKTY V TEORIÍCH UČENÍ BUDOVANÝCH NA BÁZI FILOZOFICKÉHO PRAGMATISMU	15
<i>Jiří Zlámal</i>	

HISTORIE · HISTORY

OSOBNOST ALICE GARRIGUOVEJ MASARYKOVEJ A JEJ PRÍNOS PRE SOCIÁLNÍ PRÁCU	22
<i>Lenka Haburajová - Ilavská</i>	
HISTORIE A SOUČASNOST VYSOKÉHO ŠKOLSTVÍ V PŘÍBRAMI	26
<i>Vladimír Kříž</i>	
PROMĚNY SOUŽITÍ ČESKÉHO A NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA NA ŠUMAVĚ V LETECH 1898 – 1938.	31
<i>Martin Weis</i>	

JAZYKY · LINGUISTICS

JAZYKOVÉ VYJADŘOVÁNÍ A MYŠLENÍ V PÍSEMNÝCH PROJEVECH	37
<i>Dvořák Karel</i>	
K OTÁZKÁM PROTOTYPŮ VE SLOVNÍ ZÁSOBĚ	40
<i>Jiří Korostenski</i>	
КАРНАВАЛЬНОСТЬ КОМПЬЮТЕРНОЙ НЕОЛОГИЗАЦИИ РУССКОЯЗЫЧНОГО СЛОВАРНОГО СОСТАВА	48
<i>Тамара Куприна, Надежда Подкуркова</i>	

POLITOLOGIE · POLITICAL SCIENCE

REFLEXE POLSKÝCH PARLAMENTNÍCH VOLEB 2005	52
<i>Štěpán Strnad</i>	

PRÁVO · LAW

PRÁVO A NADANÉ DÍTĚ	56
<i>Daniel Prouza</i>	

ŘÍZENÍ & MARKETING · ADMINISTRATION & MARKETING

INTEGROVANÝ DOPRAVNÍ SYSTÉM V JIHOČESKÉM KRAJI	61
<i>Jiří Dušek, Ladislav Skořepa, Jiří Alina</i>	
REGIONÁLNÍ POLITIKA A POLITIKA SOUDRŽNOSTI EU A ČR	66
<i>Darja Holátová</i>	
ORGANIZAČNÍ KULTURA VE ZDRAVOTNICKÝCH ORGANIZACÍCH	69
<i>Jan Molek</i>	
PŘÍKLADY POUŽITÍ FAKTOROVÉ ANALÝZY PŘI HODNOCENÍ TRHU PRÁCE	73
<i>Petr Řehoř</i>	
MARKETING A CESTOVNÍ RUCH	78
<i>Jiří Vaníček</i>	

SOCIÁLNÍ POLITIKA · SOCIAL POLICY

REFORMA DŮCHODOVÉHO ZABEZPEČENÍ V ČESKÉ REPUBLICE	81
<i>Jiří Dušek, Ladislav Skořepa</i>	
HODNOCENÍ PRACOVNÍKA JE VÝZNAMNÝ NÁSTROJ MOTIVACE	87
<i>Jan Molek</i>	
ŠKOLA BEZ DROG	92
<i>Petr Petr</i>	
NEZAMĚSTNANOST AKADEMICKÝCH PRACOVNÍKŮ V ČR	98
<i>Eva Saunders</i>	

RECENZE · REVIEWS

PROMĚNY POLSKÉ TVORBY PO R. 1989 V POLSKU – BOGUSŁAV BAKUŁA	101
<i>Dolista Josef</i>	
ŽIVOT A DÍLO PROF. FRANTIŠKA KOVÁŘE. PŘÍBĚH PATRIARCHY A UČENCE – HRDLÍČKA JAROSLAV	101
<i>Martin Weis</i>	
ENCYKLOPEDIE HUSITSTVÍ - MULTIMEDIÁLNÍ CD-ROM	104
<i>Páňa Lubomír</i>	

ZE ŽIVOTA A DÍLA PROF. ING. JÁNA LETZA, Ph. D.

The Life and Work of prof. Ing. Ján Letz, Ph.D.

Josef Dolista

Medailonek

Prof. Ing. Ján Letz, Ph.D. (*1936) – slovenský filozof křesťanské orientace, profesor filozofie na Filozofické fakultě Trnavské univerzity. Přednáší předměty Úvod do filozofie, Teorie poznání, Ontologie, Filozofická antropologie, Filozofie transcendence a Dějiny filozofie 20. století.

Je tvůrcem osobitého konceptu experienciálně-evoluční a kreačně-evoluční filozofie.

Ve vědecké práci se zaměřuje na :

- základní otázky filozofie 20. a 21. století, především křesťanské filozofie, a to osobně v oblasti ontologie, teorie poznání, filozofické antropologie, filozofie transcendence a v neposlední řadě v oblasti metafyziky a filozofie;
- dějiny křesťanské filozofie 20. a 21. století včetně české a slovenské filozofie;
- personalistickou filozofie z dějinného a systematického hlediska;
- filozofii evoluce s ambicí tvorby celkové teorie evoluce;
- teorie metafyzik, osobně na konstituování metafyzických teorií.

Prof. Ján Letz se narodil 23. 1. 1963 v Žilině (v rodině středoškolského profesora a jazykovědce Bela Letza). Maturoval v roce 1953 na gymnáziu v Žilině. V letech 1953 – 1958 studoval na Vysoké škole chemické v Praze, kde získal inženýrský titul. Jeho prvním pracovištěm v Bratislavě byl Výzkumný ústav kabelů a izolantů, později Státní dřevařský výzkumný ústav v Bratislavě. Kandidátskou disertační práci obhájil v roce 1971 na téma Příspěvek ke studiu mikrostruktury a snášenlivosti polymerů v pevné fázi.

Od roku 1970 se profesně přeorientoval na problematiku řízení výzkumu a vývoje v rezortu průmyslu na Ministerstvu průmyslu SSR a od roku 1975 na výzkum racionalizace vědeckého výzkumu na vysokých školách v kabinetu racionalizace vědeckovýzkumné činnosti na SVŠT v Bratislavě. Od roku 1979 až do roku 1990 pracoval jako samostatný vědecký pracovník v Ústavu rozvoje vysokých škol SSR v Bratislavě, kde se zabýval zvyšováním efektivnosti řízení vědeckovýzkumné práce a také hodnocením vědy a výzkumu. V roce 1987 absolvoval tříměsíční studijní pobyt v Kasseli a Bielefelde (NSR).

Tak jako většina dynamických osobností, také prof. Ján Letz prošel namáhavou cestou duchovního výstupu. Už od roku 1958, který označuje ve svém životě jako rok náboženského procitnutí, se začal věnovat tajnému studiu filozofie a teologie. Díky těmto osobním iniciativám, ale také setkáním s osobnostmi slovenského a českého disentu, se zformovalo jeho novotomisticky profilované myšlení, které poté graduálně dotvářel pod vlivem

teihardistických, existencialistických, fenomenologických a personalistických přístupů.

V letech 1958 – 1975 si psal deník s krátkými filozofickými úvahami, které později shrnul do dvou svazků. V období krátkého politického uvolnění v roce 1968 z větší části přeložil z němčiny dílo Wernera Kellera *A bible má přece pravdu*, které si získalo mnoho nadšených čtenářů. Po potlačení demokratizačního procesu v Československu se rozhodl aktivně přispívat do samizdatových časopisů a sborníků. V letech 1969 – 1970 mu vyšly některé statě a překlady v časopisech Duchovní pastýř, Mladá tvorba, Revue světové literatury a Obroda.

Od roku 1970 až do roku 1989 s pomocí řady spolupracovníků sestavoval samizdatem vydávané překladové sborníky, které vycházely s jeho komentáři v sérii *Aktuálně filozofické a teologické otázky* (dohromady vyšlo 10 svazků). Od roku 1973 paralelně s touto činností psal také soubory portrétů významných myslitelů pod názvem *Myslitelé XX. století*, kam mimo francouzských, německých a anglických filozofů zahrnul také české a slovenské myslitele. Do roku 1989 vyšlo v samizdatu 16 svazků této série. Zasluhou Ing. Jána Letze je výborně zpracováno hlavně dílo *Frankofonní myšlení XX. století – struktura, analýza, hodnocení a syntéza* (1975), které můžeme považovat za autorovu filozofickou dizertaci. Od roku 1976 psal vlastní úvahy, eseje a studie, které do roku 1990 vycházely postupně v 15 svazcích v rámci série *Studie, eseje a komentáře*. Z této série jsou nejvýznamnější monografie *Kristologie z hlediska experimentálně-evo-*

luční filozofie (1974), soubor studií *Duchovní vývoj člověka přes zkušenosti a poznávání* (1979) a další 2 monografie *Základy experimentálně-evoluční filozofie* (1982) a *Úvod do gnozeologie s důrazem na její experimentálně-evoluční základ* (1990). Z těchto prací byla dosud publikována jenom malá část.

Po změně politickospolečenské situace nastoupil Ing. Ján Letz v listopadu 1990 na základě konkurzu na Katedru humanistiky Přírodovědecké fakulty UK v Bratislavě jako vedoucí katedry. Až tady mohl poprvé veřejně, prezentovat své filozofické názory. Současně externě přednášel od roku 1992 *Úvod do filozofie, Teorii poznání a Ontologii* na Fakultě humanistiky Trnavské univerzity a také na Katedře etiky a sociálních věd Pedagogické fakulty v Nitře, na které v letech 1994 – 1997 působil zároveň jako vedoucí katedry. V roce 1994 se habilitoval na Fakultě přírodních a humanistických věd Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici. Jeho habili zační práce vyšla ve formě monografie pod názvem *Teorie poznání, systémové a experienciálně-evoluční porozumění poznání*. V roce 1996 se inauguroval a jmenovací dekret profesora filozofie získal v roce 1997.

Od roku 1997 přesunul těžiště své aktivity na Trnavskou univerzitu, kde externě působil hned od jejího počátku. V rámci Fakulty humanistiky vybudoval katedru filozofie, která v průběhu deseti let existence vychovala osm ročníků absolventů magisterského studia orientovaného na křesťanskou filozofii osobní personalistiky. Od roku 1997 se na katedře realizuje také doktorské studium. Dosud tato katedra vychovala 13 absolventů doktorského studia a dalších 15 doktorandů je ve stádiu přípravy. V roce 2001 získala katedra také oprávnění na habilitace a profesorské jmenování. Pokud jde o vědeckou práci, katedra je profilovaná na personalistickou filozofii, v tomto oboru dokumentovala čtyři institucionálně výzkumné projekty a jeden vědecký grantový projekt, tyto projekty byly úspěšně řešeny v letech 2003-2005. V současnosti výzkumné týmy katedry podaly žádost o tři výzkumné projekty.

Katedra prezentuje jádro svých vědeckých úsilí od roku 1997 v sérii recenzovaných monotematických sborníků *Acta Philosophica Tyrnaviensia*. Doposud vyšlo 11 svazků, ve kterých se uveřejňují původní vědecké studie interních i externích pedagogů katedry, a také doktorandů.

Při vědecké a pedagogické činnosti prof. Ján Letz zastával také akademické funkce. Na Fakultě humanistiky v letech 1994 – 2000 úspěšně vykonával funkci proděkana pro vědu, výzkum a doktorandské studium a od roku 2005 tuto funkci vykonával opět. V letech 2001 – 2004 také zastával funkci prorektora pro vědu a výzkum.

Během své třicetileté celoživotní vědecké práce vytvořil prof. Letz původní filozofický koncept. Svou vědeckou činnost rozvíjel v šesti oblastech:

1. *experienciálně-evoluční teorie poznání*, která vytváří širší bázi pro poznávání a zkušenosti v oblasti duchovních a humanitních věd;

2. *kreačně-evoluční ontologie*, která novým způsobem zdůvodňuje působení inteligentního činitele v evolučních procesech, osobně v duchovní ontogenezi člověka;

3. *pneumatická antropologie*, ve které originálním způsobem filozoficky interpretuje, co znamená „nový člověk“ v evangelijním smyslu;

4. *nové porozumění metafyziky jako implikačního základu filozofického zpytování*, osobně zpracované v oblasti personalistických metafyzik;

5. koncept genuinské křesťanské filozofie a křesťanské metafyziky, vyúsťuje do kreačně-evoluční a kenoctické kristologie, díky němu se překlenuje bipolarita mezi dějinným a kerygmatickým, osobním a vesmírným Kristem;

6. tvorba filozofického předpolí na přehodnocení křesťanské spirituality, které umožňuje na jedné straně překonávat pelagiánský extrém monoaktivity ze strany člověka (spiritualita New Age) a na straně druhé kvietistický extrém monoaktivity ze strany Boha (spiritualita náboženského fundamentalizmu).

Prof. Ján Letz za posledních 15 let své veřejné pedagogicko-výzkumné práce publikoval 9 monografií, mezi kterými si zaslouží pozornost především *Filozofie v celkovém porozumění* (1991), *Teorie poznání* (1992), *Metafyzika a ontologie* (1993), *Filozofická antropologie* (1994), *Život v hledání pravdy* (1996), *Metafyziky neoscholastické křesťanské filozofie 19. století* (1998), *Mystiky Západu* (2002). Kromě toho publikoval 225 filozofických prací v časopisech a sbornících, z toho 120 původních vědeckých studií. Na jeho práce bylo uveřejněno okolo 241 citací a 27 odborných recenzí. Výsledky své vědecké práce prezentoval také v zahraničí na mezinárodních vědeckých konferencích: na KUL v Lublinu (Polsko), v Olomouci a na Sázavě.

Aktuálně v rámci celého kompendia *Křesťanská filozofie 20. století a její perspektivy* připravil do tisku monografii z oblasti personalistické filozofie a kromě toho připravuje další tři monografie z oblasti novotomistické, existenciální, spiritualistické a dynamicko-evoluční filozofie. Zároveň připravuje do tisku tři svazky svých původních vědeckých studií (publikovaných i nepublikovaných) pod názvem *Studia philosophica*. Takto se snaží o dovršení své celoživotní myšlenkové syntézy a „*integrálního porozumění člověka v jeho eschatologickém učení*“.¹

Vědecké práce prof. Jána Letze byly vedle případů, uvedených v předchozích řádcích, publikovány v řadě domácích i zahraničních vydavatelstvích,

v časopisech a sbornících, v karentovaných a recenzovaných časopisech vysokých škol a dalších vědeckých institucí. Vedle toho byly publikovány jeho příspěvky na vědeckých konferencích a pracovních vědeckých setkáních.

V občanském životě, žije prof. Ing. Ján Letz, PhD. v harmonickém manželském svazku (uzavřeném před 40 lety) s Tatinou Stražanovou (*1945), která od roku 1970 působí jako úspěšná zubní lékařka. V tomto požehnaném svazku společně vychovali dva syny: Roberta (*1967), který je profesorem slovenských dějin na PdF UK a Romana (*1969), který je doktorem botanických věd a zároveň knězem dominikánského řádu.

V závěru bych chtěl akcentovat především celoživotní hledání autentičnosti, hlubokou lidskost prof. Letze, jeho ochotu poslouchat a zároveň přijímat kritiku, schopnost vést dialog bez předsudků, ale také snahu vytvářet prostor pro svobodné vztahy, které konstituují lidskou osobu v její otevřenosti pro život. V pozadí těchto úsilí je vytrvalé objasňování základní spojitosti mezi bytím, poznáním a skutečností, které určují rozvoj lidské kultury.

Poznámky:

1) LETZ, J.: *Filozofická antropologie. Příspěvek ke kreačně-evolučnímu porozumění člověka*. Bratislava: ÚSKI a SKA, 1994, s. 49

VÝZNAM FILOZOFIE V TERCIÁRNÍM VZDĚLÁVÁNÍ

Meaning of Philosophy in Tertiary Education

Josef Dolista

Souhrn

Článek prezentuje význam výuky filozofie v terciálním vzdělávání, soustředí se na pozitivní a negativní zkušenosti ve výuce různorodých vzdělávacích oborů. Současně potvrdí nutnost dialogu filozofie s vědami, které studenti studují na příslušných fakultách a jejich oborech. Výuka filozofie má inspirovat studenty k přesvědčenému humanismu, demokracii, úctě ke kultuře a k tradovaným podstatným hodnotám minulosti. Záleží na každém učiteli filozofie, zda jeho zrak je upřen do minulosti, nebo ví, že výukou dnes připravuje studenty na vážnou problematiku společnosti zítřka.

Klíčová slova: význam filozofie v terciálním vzdělávání – společnost zítřka

Summary

The article describes meaning of philosophy teaching in tertiary education and is focusing on positive and negative experience in teaching of heterogeneous education branches. Concurrently it confirms necessity of dialogue of philosophy with the kinds of science, which students read on suitable faculty and its branches. Philosophy teaching has to inspire students to hard-core humanism, democracy, obeisance to culture and to traditional essential values of the past. It depends on every teacher of philosophy, if his eyes are fixed to the past, or if he knows that, he means of the teaching, he today prepares his students on serious problems of the future society.

Key words: meaning of philosophy in education – society of future

Akademický funkcionář a lékař jedné vysoké školy odpověděl na otázku, jak chápe předmět filozofie na vysokých školách, těmito slovy: „Je to dobré myšlenkové cvičení“. Jeho odpověď žádného filozofa nemůže uspokojit.

Vysokoškolské studium je dnes trend, který ukazuje, že středoškolské vzdělání je již v naší zemi samozřejmostí a ukazuje se nutnost dalšího vysokoškolského vzdělávání pro větší počet studentů než v minulosti. Počet vysokoškoláků se postupně rok od roku zvyšuje nejen v České republice, ale také v dalších zemích Evropy. Zásadní a správnou motivací ke studiu je získávání odborných znalostí, láska k vědě, touha osvojit si tu vzdělanost, která je nutná pro výkon povolání. Další motivací bývá vnitřní uspokojení z nabytí poznatků. Představme si takový příklad, že nemůžeme s lidmi v zahraničí komunikovat, protože neumíme jejich jazyk, nemůžeme číst jejich knihy a podílet se na jejich životě. Jaká radost, když vstoupíme do jiné kultury a můžeme mluvit, číst a psát i dokonce myslet na způsob našich přátel ze zahraničí. To je velká radost, když si člověk uvědomí, že po studiu cizího jazyka se může podílet na životě zahraničních partnerů. Proto radost z nabytí poznatků doprovází naši studijní činnost. Další motivací jsou finanční záležitosti. Vyplatí se studovat kvůli platu, kvůli stabilitě pracovního mís-

ta a profesní kariéry. I studie Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) dokazuje, že vysokoškolsky vzdělaný člověk dosahuje vyšších příjmů než středoškolsky vzdělaný. Neplatí to samozřejmě absolutně, ale bývá tomu tak. V současné době je v České republice přibližně 13 procent vysokoškoláků, ale to je ještě málo, měli bychom v České republice dosáhnout výsledku okolo 25 procent, jak si přejí představitelé státu. Bude záležet na tom, zda státní politika připraví natolik vhodné podmínky pro studium, aby si jej lidé mohli dovolit.

Výuka filozofie v terciálním vzdělávání má své odůvodněné místo ve vzdělávacím prostoru vysokého školství a má odlišný vzdělávací charakter podle studovaného oboru ze strany studentů. Určité srovnání jsem mohl jako pedagog učinit v přednáškách filozofie na Zdravotně sociální fakultě JU, na Pedagogické fakultě JU, na Vysoké škole evropských a regionálních studií o. p. s. v Českých Budějovicích a na Filozofické fakultě v Trnavě. Je zřejmé, že jmenované fakulty mají odlišné vzdělávací cíle, studenti svým zájmem o studium mají jiné vzdělávací priority a odlišnou potřebu studovat filozofii. V oblasti vědeckého bádání v oboru filozofie jsou jiné předpoklady pro studium v bohatství knižního fondu jednotlivých fakultních knihoven. Jistě můžeme konstatovat, že filozofie je zaměřena na zkoumání filozofických

problémů, chceme, aby poukazovala na filozofické dědictví našich dějin, aby pomohla studentům v terciárním vzdělávání rozvíjet kulturu a dialog s lidmi, aby poukazovala na etické a ekologické hodnoty, na smysl existence a její naplnění, na hodnoty demokracie, svobody, také na význam křesťanských hodnot.

Obor filozofie klade otázky po poznání, po sebe-poznání, klade otázky: Kdo jsem? Odkud pocházím a kam jdu? Proč existuje zlo? Co bude (či nebude) po tomto životě? Filozofie se snaží odhalit smysl života na základě úvahy a současně na základě poznání Boha. Filozofie stojí ve službě pravdy, proto má silný vliv na utváření a rozvoj kultury, na rozvoj práva, mezinárodních zákonů a etických kodexů. Filozofie má za úkol podporovat schopnost člověka poznat pravdu, nejen zdůrazňovat jeho meze a podmíněčnost. Filozofie se má v době relativizace všech hodnot orientovat na zkoumání bytí, na člověka, na vztah člověka k transcendentnu. Ti, kdo učí filozofii, by neměli opomíjet filozofickou tradici, neměli by opouštět metafyziku, měli by být schopni formulovat správnou etiku.

Ačkoli se filozofie díky různým studijním oborům přednáší různorodě a vyučující nemají stejné nároky, je nutné, aby studenti v základech filozofie se seznámili s filozofickým pojetím světa a člověka, s dějinami filozofie, s filozofií přírody, filozofickou etikou a metodou do filozofického vědeckého bádání. Tyto základy v praxi s nejednotným počtem semestrálních hodin by mohly být společné všem studentům. Ve studijních letech specializace, která se především týká filozofických fakult, by měla být vymezena ve speciálních odborných předmětech a seminářích.

Stává se, že studenti, kteří neprošli řádným systematickým studiem filozofie, mají neutříděné poznatky a nevhodně svými výstupy prezentují obor filozofie, který je pak posuzován jako řečnění o problémech, které nikoho nezajímají. Jedná se o to, aby si studenti osvojili koherentní syntézu oboru filozofie, rozlišovali mezi osobními názory a nastudovanou filozofickou matérií. Je dobře, když se studenti naučí vlastnímu filozofickému uvažování, ale jejich subjektivní přístupy nemohou nahradit znalosti jednotlivých filozofických škol a děl významných filozofů. Také interpretace není dána libovůlí, jak lze vnímat na seminářích, kde se čtou a vykládají filozofické texty.

Výuka filozofie se musí představit studentům, zvláště těm, kteří absolvují jen úvodní kurzy do filozofie, jako vědecká disciplína, která je aktuální vzhledem k současným problémům doby. Může se jednat o problematiku zachování životního prostředí, etiky, o problematiku v medicíně a jejím výzkumu (bioetika), filozofie se musí projevit jako disciplína, která není určena jen teoretikům, ale i jako praktická disciplína (filozofická etika).

Je nutno konstatovat, že současné potřeby trhu práce jsou vzdáleny filozofii. Trh práce hledá dnes ponejvíce techniky, programátory, ekonomy, zručné řemeslníky, manažery, filozof se uplatňuje jako učitel

tel v dobrém případě, jinak snad v médiích a dalších příbuzných profesích, kde bude obtížné pokračovat ve filozofické práci. Z tohoto důvodu je zřejmé, že filozofů profesionálů bude skromný počet, ale na základě absolvovaných kurzů filozofie bude lidí seznámených s filozofií a jejím praktickým využitím mnohem více. Vědomá odpovědnost filozofů za pohled na tento obor bude činit vše, aby studující neuvažovali o filozofii jako o předmětu v dimenzích snadnosti či nesnadnosti zápočtů a zkoušek, ale v té dimenzi, že jim tento předmět dal něco podstatného pro život, že nabídl nové metodologické horizonty myšlení, že dal nové náhledy na smysl života, na zápas s utrpením, na to, aby byly zajištěny podmínky míru, svobody a demokracie. Absolvent studia filozofie bude ctít hodnoty pedagogiky a mnoha dalších disciplín, které jsou zaměřeny na dobro člověka a společnosti.

Žijeme v konzumní společnosti a v době pragmatického myšlení, v době subjektivního vnímání hodnot, tj. odklonu od uznání objektivních skutečností, tedy v době relativizace téměř všeho. Z tohoto zjištění vyplývá mnoho problémů, které provázejí výuku filozofie. Studenti často hledají ve filozofii jen to, co potřebují jako potvrzení svých vlastních názorů. Jedná se pak o takové studium, které si vybírá jen určité kamínky z mozaiky celé filozofie, aniž by byl vnímán celek. Tento trend lze vnímat i u některých mladších učitelů filozofie. Nenabízejí celek, ale představují celou filozofii jen jako část filozofie nebo vybranou filozofickou školu. Pak se snadno filozofie může zaměnit za určitou ideologii.

V době upadajících morálních hodnot společnost volá po etice. Není to snad úkol filozofie, aby nabídla pomocnou ruku? Filozofové by měli více vstupovat do veřejného dění a vědomí, ovlivňovat svými názory společnost bez názoru a idejí. Učitelé filozofie mají bránit izolaci filozofie jako oboru, který je určen pro malou vrstvu zainteresovaných lidí. Kež by se stali naši občané všichni filozofy, to si musí přát každý přednášející obor filozofie. To ovšem lze jen na základě vědomí, že filozofie řeší problémy života lidí.

Právem upozorňuje Walter Laqueur v knize Poslední dny Evropy, že imigrace nekřesťanských kultur do Evropy je značná. Můžeme vidět postupné proměny evropské kultury, která kdysi byla křesťanská, proměny jejích obyvatel a sdílených hodnot. Bude to záležitost také politické filozofie, aby poukázala na perspektivu jednoty Evropské unie, která není udržitelná hodnotami zisku a sebestřednosti jednotlivých států.

V září tohoto roku jsme oslavili 70. výročí úmrtí Tomáše G. Masaryka. Byl to filozof humanity a demokracie. Jako profesor filozofie a sociologie si uvědomoval, že s přibýváním možností studia z knih ze strany studentů by se měly omezovat počty hodin přednášek, student by měl mít možnost poslouchat svého profesora v oblasti jeho současného výzkumu, jinak by měl studovat a trávit svůj čas mnohem více v knihovně. Úlohou profesora je studovat a publikovat, udržovat kontakt se zahraničními institucemi, být tedy na cestách,

tím se odlišovat od středoškolských učitelů, tj. vědou, výzkumem, zahraničními přednáškami, kontakty a znalostí zahraničního vysokoškolského prostředí. Že Masaryk přinesl do české filozofie pozitivizmus, evolucionizmus, západní sociologii a že potlačil herbartizmus, je známou skutečností. Co ale zůstává v jeho odkazu také důležité, je jeho důraz na praktický život. Proto v jeho pojetí filozofie musí nutně uvádět do praxe myšlenky humanizmu, demokracie, kultury a etiky.

Jestliže W. Laqueur upozorňuje na možná ohrožení z imigrace z islámských zemí a T. G. Masaryk zdůrazňuje význam studia filozofie pro praktické využití ve prospěch demokracie a etiky, ve prospěch kultury a evropanství, pak je zřejmé, že i současné vzdělávání filozofie v terciárním vzdělávání musí reagovat na problematiku otázky dneška. Aktuální okruhy filozofického zkoumání nabízí život. Filozofie se nemůže přednášet ideologicky, musí v klidu i na našich vysokých školách představit protikladné názory, o žádném z nich se nemůže mlčet. Je povinností učitele filozofie nabídnout studentům i své kritické příspěvky, ale nakonec posluchači vyhodnotí takové závěry, které bytostně přijmou či nikoliv. Záleží na každém učiteli filozofie, zda jeho zrak je upřen do minulosti nebo ví, že výukou dnes připravuje studenty na vážnou problematiku společnosti zítřka.

Použité prameny

- Jan Pavel II., Fides et ratio, Řím 1998.
Jan Pavel II., apoštolská konstituce Sapientia christina, Řím, 1979.
Jan Pavel II., apoštolská konstituce Ex corde Ecclesiae, Řím, 1990.
R. Dahl, O demokracii, Portál, Praha 2001.
R. Dahrendorf, Hledání nového řádu, Paseka, Praha 2007.
J. Flegr, Zamrzlá evoluce, Academia, Praha 2007.
J. Chmelík, Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita, Portál, Praha 2003.
J. Král, Masaryk – filozof humanity a demokracie, Orbis, Praha 1947.
J. L. Hromádka, Masaryk, L. Marek, Brno 2005.
W. Laqueur, Poslední dny Evropy... Humanistická Evropa nebo islamistická Eurorábie?, LN, Praha 2006.

Address:

prof. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D.
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žitkova 6
370 01 České Budějovice
e-mail: dolista@vsers.cz

BUŠIDÓ – JAPONSKÝ MORÁLNÝ KÓDEX BOJOVNÍKA A VYROVNANOST SO SMRŤOU

Bushidó – Japanese Moral Codex of Combatant and Reconciliation with Death

Jana Hrašková

Souhrn

Na pozadí vývoje boje a jeho forem jako trvalé součásti společnosti od nejstarších dob do současnosti se článek zabývá fenoménem východních bojových umění (Čína, Japonsko) se zaměřením na morální kodex bušidó.

Klíčová slova: boj, východní bojová umění, morální kodex bušidó

Summary

On the background of development of fighting and its forms as the permanent part of society from the oldest times until present, the article deals with the phenomenon of Eastern martial arts (China, Japan) focusing on moral codex bushidó.

Key words: fighting, Eastern martial arts, moral codex bushidó

Na pozadí vývoje boje a jeho forem jako trvalé součásti společnosti od nejstarších dob do současnosti se článek zabývá fenoménem východních bojových umění (Čína, Japonsko) se zaměřením na morální kodex bušidó.

Klíčová slova: boj, východní bojová umění, morální kodex bušidó

Bojové umenia a bojovníci ako aktéri týchto bojov, sa možno na prvý pohľad zdajú ako niečo špecifické, patriace do konkrétnej oblasti športu, či kultúrnemu koloritu. Keď sa ale pozrieme na ľudskú históriu a budeme sa snažiť nájsť korene boju, uvidíme, že siahame až na začiatok ľudskej spoločnosti^{a1}. V časoch úsvitu ľudskej civilizácie, bol človek nútený zabezpečiť si svoju bezpečnosť a vlastné prežitie v prírode. Spätosť jeho života so svetom, tak bol previazaný na silu žiť a prežiť. Smrť a zrod bol, a je stálym fenoménom ľudského bytia. Smrť ako ontologicko-determinujúci axióm spôsobil, že človek sa snažil a snaží zaujať k tejto nevyhnutnosti odpoveď či postoj. Postoj môže byť obranný, v pozícii strachu pred smrťou a vyrovnaný v pozícii s akceptovaním tejto nevyhnutnosti^{b2}. Práve táto druhá voľba ma zaujala, pri výbere témy na túto konferenciu. Dnešná doba je ďaleko od minulosti a doby, kedy po zemi chodili pravý samurajovia s katanami. Dnes si môže človek prečítať knihy, literatúru, pozrieť filmy, navštíviť múzea a dotknúť sa tak iluzívne zašlých čias hrdinov. To čo je pre človeka dneška príťažlivé a stále oslovujúce, je práve vyrovnanosť, pokoj a vysoké morálne idey tohto stavu.

Počiatočné primitívne formy boja, tak neboli založené na technike, naopak postrádali taktiku a išlo tu iba o fyzickú silu. Praveký človek na začiatku svojej existencie žil z toho, čo mu ponúkala príroda. Zbieral lesné plody a postupne sa začal venovať lovu. Zo začiatku používal rôzne pasce a neskôr objavil zbrane, ktoré mu poskytovalo prostredie okolo neho. Pästný klin, palice a podobne. Tieto zbrane vniesli do boja nové prvky. Človek pochopil, že pomocou zbraní sa

jeho bezpečnosť môže zvýšiť. Praktická skúsenosť a šikovnosť intelektu, donútil človeka premýšľať nad účinnosťou svojho štýlu a zlepšovať ho. Tu niekde môžeme vidieť prvé primitívne štýly boja. Vo voľnom čase, muži súperili medzi sebou čo im prinášalo oddych, zábavu, ale aj spoločenskú prestíž. Postupný vývoj v bojovej histórii priniesol aj pokrok v jednotlivých štýloch. Tvorili sa tak taktiky boja, zbierali sa skúsenosti a odovzdávali sa z generácie na generáciu. Na začiatku prirodzenou formou, v ktorej otec učil syna prežiť, neskôr odovzdávaním si skúseností zo starších bojovníkov na mladších. Fakt samotného boja ako stretnutia či už človeka s človekom, alebo človeka so zvieratom, má v sebe aj expanzívny charakter a to spojený práve s bojom o rozšírenie, resp. dobytie a následne zabratie nového územia. Tu môžeme vidieť aj počiatok ľudských expanzívnych, dobyvačných tendencií. Táto expanzivnosť môže mať však aj pasívny charakter a to vo forme „in intra“, tzn. v posilnení vnútornej štruktúry spoločnosti, moci a zabezpečenia jej obrany, bez motívu útoku a expanzie navonok (to vidíme práve u východných kultúrach a najmä v dejinách Japonska). Tento systém „obrány a útoku“ pretrvával aj do dôb starovekého Grécka^{c3}, kde vznikali mestské štáty, v ktorých sa sústreďovali slávni bojovníci tých čias. Medzi najznámejšie patrí napríklad Sparta. V nej sa tvorila silná spartánska armáda. Tréning bojovníkov bol už organizovaný a cielený. Tak ako do výchovy. Prichádzajúce silnenie vplyvu kresťanstva, nieslo so sebou nové etické myšlienky vystupujúce jednoznačne proti násiliu. Kultúra európskej civilizácie sa tak začala pod týmto vplyvom postupne

meniť. Na rozdiel od európskej kultúry, bola kultúra ďalekého východu založená na úplne rozdielnych princípoch. Princíp smrti tu zohral špecifickú úlohu. Smrť bola iba začiatkom ďalšieho ľudského života. Vojný a dobyvačné výpravy boli bežnou históriou týchto krajín. Národy ktoré patrili k najrozpínavejšími boli Čína a Mongolsko. Práve Čína sa považuje dodnes za kolísku všetkých bojových umení pochádzajúcich z východu. Tieto štýly, silne ovplyvnené budhizmom, sa dostali postupne aj do Japonska. Japonsko, ako už bolo spomenuté, krajina silne uzavretá pred vplyvmi z vonkajšieho sveta, predsa len niektoré skúsenosti z okolitého sveta čerpala a nechávala priestor na rozvoj, hoci pod silným vplyvom vlastných tradícií. V krajine sa tak začali rozvíjať nové formy bojových umení a to najmä umenie meča. V historickom kalendári Japonska je zaujímavý fakt, keď v roku 1549 panovník japonskej provincie Sacumy – Šimazu Takahisa: „prijal ako hosta svätého Františka Xaverského pri jeho príjezdu do Japonska“⁴⁴. Práve na tomto území Japonska sa tak objavujú dve dôležité novinky: pušky a kresťanstvo. „Takahisa prijal to prvé, ale nikdy nepodlehľ vábení druhého, bez ohľadu na to, aké výhody to pro neľ mohlo priniesť“⁴⁵. V kontexte bojového umenia, tak nešlo o zhodu náhod, či mýtus vytvorený dobou. Bol to niekoľko storočí trvajúci filozoficko-vývojový cyklus, ktorý sa nielen v Japonsku, ale aj v ostatnom svete udomácnil pod názvom *Bushidó*⁴⁶. Cesta „bushidó“ je vlastne pojem etiky (vojenského stavu) a presné vymedzenie rovín dobra a zla. Takisto obsahuje rituály, ktoré sprievádzajú každodennosť samuraja. V jednoduchom vyjadrení išlo o vnútornú disciplínu, v ktorej sa spájala pokora s tvrdou prácou. Spomínaný kódex pravidiel, postulátov, maxim a sentencií sú kostrou mysliteľskej bázy Bushidó. Je všeobecne známe, že práve tento filozofický smer sa stal najvyššou ideovou hodnotou neustále sa formujúcej japonskej spoločnosti. „Samurajové boli legendárnymi válečníkmi starého Japonska, ktorí vedli vznešený a dramatický život, ričený požiadavkami na česť, poctivosť a lojalitu ... Byla to služba, ktorá nachádzala své nejvznešenejšie vyjadrenie ve smrti“⁴⁷. Morálny kódex „bushidó“, o ktorého rozšírenie a zviditeľnenie sa zaslúžili hlavne najdisciplinovanejší a zároveň najváženejší príslušníci vojenskej šľachty. Najmä ich zásluhou sa z týchto neskrtných bojovníkov stali časom ozajstní hrdinovia a charakterní „rytieri“. Nie je neznáme, že náboženskou ideou vojenskej kasty samurajov na začiatku vzniku Bushidó bol šintoizmus a konfucionizmus, ktorých určujúcimi prvkami boli: očistné ceremónie, nekonečné uctievanie predkov a duševné cvičenia. Nemenej vzácnym prínosom však pre toto obdobie bolo aj postupné prenikanie budhizmu, ktorý ako sa nakoniec ukázalo, významnou mierou ovplyvňoval a v podstate až do dnešných čias ovplyvňuje kultúru, politické dianie i život celej japonskej spoločnosti. Bushido sa stalo významnou ideológiou, ktorá sa prispôbovala japonskej národnej mentalite a požiadavkám, kladeným na formovanie charakterových vlastností Japoncov. Nie je jednoduché ju vtisnúť do schématick-

ých pravidiel. Dlhodobé pramene a skúsenosti však jasne potvrdzujú, že na rozdiel od napr. indického myslenia, ktoré je vo všeobecnosti charakterizované ako pasívne, Bushido navádza k životaschopnosti a aktivite. Uprednostňuje pojmy ako láska k vlasti, sebaobetovanie, duševná a telesná čistota, česťnosť a neochvejnosť. Nie je potom zvláštne keď sa môžeme stretnúť aj s takýmto paradoxálnym vyjadrením na adresu samurajov: „medzi kvetmi sakura, medzi ľuďmi samuraj“. „Je to dokonca ešte delší cesta z hľadiska konceptu, vzdálenosť, ktorá sahá od líbezného třešňového květu k třešňovému květu jako symbolu. Zahrnuje celé spektrum od nepřipoutanosti jako estetické hodnoty až k nepřipoutanosti k životu samotnému. Co spojuje oba extrémy je děsivý paradox pokoje, kde jeden koncept plní dvě velmi odlišné úlohy. První situací je nacházení míru kolem sebe v ponoření se do harmonického uspořádání kamenů a keřů, vyvažovaného a zarmovaného vzdálenou scénérií. Jedinečným japonským mystériem je přenesení téhož pokoje do okamžiku smrti. „Cesta samuraje“ napsal autor Hagakure, „nachází své naplnění ve smrti“⁴⁸.

V dnešnej dobe, ktorá so sebou prináša nemalo starostí a problémov, v dobe v ktorej sa na otvorených vedeckých fórach vedú diskusie o ďalšom smerovaní tejto civilizácie. V dobe, kedy aj vstupom do tretieho tisícročia sa ľudia zobúdzajú do atmosféry vojen, násilia, hladomoru, chorôb či depresí, by sa nemalo zabúdať na kontinuitu generácií a nemalo by byť ľahostajné alebo sekundárne, čo zanecháme po sebe svojim deťom. Odpoveď či to budú iba „apokalyptické, krízové“ vízie, morálny relativizmus, alebo nádej pre budúcnosť a radosť pre zajtrajšok, je na každom z nás. V každom prípade, obozretnosť a bdelosť je namieste.

LITERATÚRA:

1. ZAMAROVSKÝ, V.: „Gilgameš“, Perfekt, Bratislava 2000.
2. TURNBULL, S.: Samuraj svět válečníka, Fighters publications, Praha 2006.
3. McGreal, Ian P.: „Velké postavy východního myšlení“, Prostor, Praha 1998.
4. HURNÍK, Z.: „Samurajský meč“, Naše vojsko, Praha 1994.

Poznámky

- 1 Tento fakt si môžeme potvrdiť už v prameni, ktorý k nám prehovára až z úsvitu ľudskej civilizácie z dôb Mezopotámie v „Epose o Gilgamešovi“ (Zamarovský, V.: *Gilgameš*, Perfekt, Bratislava 2000).
- 2 Môžeme hovoriť aj o skupine jednotlivcov, ktorý si svoju smrť namýšľajú, resp. projektujú v krátkom časovom horizonte a tak negujú prirodzenú tendenciu života.
- 3 Na tomto mieste môžeme spomenúť aj slávne Homérovo dielo *Ílias*. (V slovenskom preklade

- de Miroslava Okála, vyd. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1962.)
- 4 TURNBULL, S.: Samuraj svet váčníka, Fighters publications, Praha 2006, s.99.
- 5 TURNBULL, S.: Samuraj svet váčníka, Fighters publications, Praha 2006, s.99.
- 6 Bushidó – kódex morálnych zásad a pravidiel. Existujú tri roviny tohto kódexu. Podľa Encyclopedia Britannica, vol. 12, 1947, s.945 ide o kódex s ôsmymi pravidlami. Tak isto existuje aj “malý kódex” (s 21 pravidlami) a “veľký kódex” s 22 pravidlami. (porov. Gruzanski, CH.V.: *Spike and Chain*, Charles Tuttle Comp., Inc., Rutland, Vermont a Tokio, 1972.)
- 7 Tamže s. 7.

Address:

Mgr. Jana Hrašková, PhD.
Katedra etiky a morálnej filozofie
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity
Hornopotočná 23
TRNAVA 918 43
Slovenská Republika

NĚKTERÉ MYŠLENKY K FILOZOFII VÝCHOVY A JEJÍ ASPEKTY V TEORIÍCH UČENÍ BUDOVANÝCH NA BÁZI FILOZOFICKÉHO PRAGMATISMU

Some ideas on philosophy of education and its aspects in teaching theories built upon the
philosophical pragmatism basis

Jiří Zlámal

Souhrn

Filozofie výchovy je téma v pedagogické praxi často a neprávem opomíjené. Na filozofii výchovy jsou budovány kurikulární dokumenty vzdělávacích soustav, obecná i oborové didaktiky. Učitelé by měly tuto skutečnost respektovat a zamýšlet se vždy nad obsahem, cílem a didaktickou technologií vyučovací jednotky dříve než předstoupí před žáky.

Autor předkládá názory současných badatelů k této složité oblasti formální, neformální i informální edukace. V druhé části se zabývá aplikací pragmatického paradigmatu v současných výukových teoriích. Sledovaným záměrem je snaha motivovat pedagogické pracovníky k hlubšímu zamyšlení nad přípravou a praktickým prováděním výuky.

Příspěvek je doplněn seznamem odborných publikací a prameny z Internetu k dalšímu poučení učitelů, vychovatelů, rodičů i všech, kteří se nějakým způsobem podílejí na výchově a vzdělávání.

Klíčová slova: Filozofie výchovy, paradigma výchovy, výukové schéma, pragmatismus, konstruktivismus, projektové vyučování.

Summary

Philosophy of education is the theme in pedagogical practice, which is often unjustly neglected. Curriculum documents of educational systems, general and field didactics are built on the basis of philosophy of education. Teachers should respect this reality and always think of the content, aim and didactic technology of teaching unit prior to starting teaching the pupils.

Key words: Philosophy of education, paradigm, teaching scheme, pragmatism, constructivism, produce teaching.

Úvod

„..... každé vědomé výchovné působení se zakládá na nějakém filozofickém pojetí člověka a jeho vztahu ke světu, na pojetí předpokladů lidského zakoušení světa a jednání.“¹

Překotný rozvoj informačních a komunikačních technických prostředků a technologií, významně determinuje i proces institucionálního i celoživotního vzdělávání. Strategie vzdělávání světa je prioritou reformních procesů, na nichž participují mezinárodní organizace, státní orgány i společenské organizace, nadnárodní korporace, základní i aplikovaný výzkum. Vzdělávání se stává celoživotní aktivitou a objektivní nutností. Filozofií výchovy a vzdělání je transformace znalostí v hodnoty a učení přípravou pro život.

Pro pedagogické pracovníky to znamená neustále a velmi zodpovědně se zamýšlet nad obsahem, prostředky a cíli výchovně vzdělávacího působení, hle-

dat a nalézat takové způsoby pedagogické a didaktické komunikace i přístupy k učícím se žákům, které by umožňovaly dosahovat kvalitnějších výsledků školní edukace v dimenzi odborné a mravní.

Reálná edukační současnost informační společnosti motivuje nálehavou potřebu vrátit se k základním principům výchovy, vytvořit jejich nový model a jemu odpovídající paradigmatu. K tomu významně přispívá i webové prostředí, které vyžaduje rozvíjet znalosti učitelů o vytváření účinnějších vzdělávacích zkušeností, protože naše předchozí zkušenosti nás dostatečně nepřipravují na možnosti racionálně a efektivně pracovat v tomto novém kontextu.

U vědomí výše uvedených faktů jsem zpracoval tento skromný příspěvek, jehož těžiště spočívá v prezentaci vlivu pragmatické filozofie na filozofii výchovy, které nacházejí svou reflexi v současných trendech pedagogické teorie a praxe i v pedagogickém výzkumu.

Vzhledem k tomu, že zvolené téma je velmi rozsáhlé, nepojednávám ho v celé šíři. Jsou to spíš jakési glosy a postřehy, podle mého názoru, hodné zřetele.

1. Filozofie výchovy

Každý člověk se rodí do světa vždy v určité konkrétní časoprostorové a společenské realitě, která jeho celoživotní pouť ovlivňuje rozmanitými impulsy. Jsou to např. materiálně existenční potřeby nebo formativní tlaky norem chování a jednání vytvořené a vyžadované společenským uspořádáním (stát, obec, sociální skupina, rodina atd.), se kterými se, ať chce, či nechce, musí neustále a vyrovnávat. Takováto permanentní a celoživotní konfrontace jedince s okolím vyžaduje výchovu a vzdělávání, které „by člověku mělo umožňovat, aby nově získávané informace zařazoval, třídil a chápal v souvislostech.“²

Informace a jejich zpracovávání rozumem položily základ vědě, kterou Hérakleitos z Efezu pojmenoval filozofií a definoval jako *“touhu po věděni, jež by obsáhlo celou skutečnost a vyjevilo člověku smysl jeho života, počínání a usilování.”*³ Jestliže v počátcích filozofie sjednocovala všechny poznatky člověka o světě, tak s rozvojem techniky a technologií i s přibývajícimi vědeckými poznatky se postupně měnila a vymezovala jako samostatná věda s vlastním předmětem bádání a metodologií.

Moderní filozofie se deklaruje jako věda o nejobecnějších zákonech přírody, společnosti a myšlení. Tím se stává východiskem každého vědeckého poznání. Mění se ale v tom, že opouští popisné pojetí a spíš předkládá náměty a problémy, provádí jejich komparaci s dosavadními poznatky, aniž by z nich vyvozovala jednoznačné závěry nebo hodnocení či jakési výstupy nebo definice.

V současné době filozofie obsahuje celou plejádu specializovaných oborů, např. filozofii života, vědy, práva, kultury, náboženství, techniky, přírody ad. nebo podle historických období filozofii antickou, renesanční, novověkou ad.

Obdobnými cestami se postupně konstituovala i filozofie výchovy jako svébytná a samostatná věda s vlastním předmětem a metodami bádání.

„Filozofie výchovy se nad samozřejmostí a každodenností procesu výchovy (ve smyslu Bildung i Erziehung) táže, co že to výchova je, a problematizuje všechny dosavadní „samozřejmé „ definice, jakož i výzkumy na nich založené. V tom je její smysl a význam. Zabývali se tedy např. didaktika instrumentální stránkou pedagogických procesů, je úlohou filozofie výchovy především tematizace smysluplného předmětu vlastního edukačního procesu, pedagogického provozu i pedagogiky jako vědy obecné i v proměnách doby. Nezasahuje do pedagogiky, ale zkoumá základní antropologické konstanty v jejich aktuálním působení v jednotlivých vrstvách populace a metodologické předpoklady jejich spatřitelnosti speciálně vědním oborem (speciálně vědní obory vůbec).“⁴

Současná pedagogická teorie chápe termín filozofie výchovy „..... jako pojem, který označuje jednak filozofii procesu výchovy, jednak filozofii pedagogiky jako vědeckou teorie, která zkoumá: (1) Komplexní nazírání na svět výchovy, které sebou přináší koncepci člověka a jeho vychovatelnosti, rozvoje a životního smyslu. (2) Metodologické otázky zkoumání výchovných jevů, možnosti a meze lidského poznání a jeho předávání, sjednocení znalostí. (3) Etické otázky výchovy, stanoviska k lidskému životu a světu hodnot, které určují normativní strukturu nutnou pro pojetí cílů a povahy výchovy.“⁵

Z uvedené taxonomie je zřejmé, že tradiční způsob vyučování charakterizovaný transmisivním (instrukčním) přenosem učiva, při kterém učitel sděloval žákům nové informace převážně již v hotové podobě, a žáci pak tyto informace měli většinou pamětně ovládnout, neodpovídá současnosti. Takový způsob nemůže být plně efektivní, protože „Učivo se může přetvořit v živý majetek žáka jen za předpokladu, bude-li se ho zmocňovat pod vedením učitele v aktivní, samostatné činnosti, která si vyžaduje přiměřený čas i prostor, právě proto, že jde o složitý proces učení, nikoli o jednorázové předávání jednotlivých poznatků a jejich pasivní, pamětní osvojování“⁶

Citovaný názor deklaruje, že spolu s vyzvednutím samostatnosti a aktivity učícího se žáka proti mechanickému zapamatování hotových poznatků se dostává do popředí názor, který požaduje usilovat o vytváření poznatkových struktur spjatých se soustavným rozvíjením myšlení a s všestranným formováním osobnosti žáka. Se snahami o zvýšení celkové účinnosti vyučovacího procesu a se zdůrazněním zřetele k učícímu se žáku a k jeho psychické činnosti velmi úzce souvisí metody produkčního vyučování a teorie cílových struktur. Z toho vyplývá hlavní úkol formální edukace v současnosti, kterým je naučit žáky klást správné otázky a pracovat v týmu, vyhledávat a vyhodnocovat informace, dokázat komunikovat a přesvědčit, přijímat rozhodnutí a nést za ně odpovědnost, ale také formovat jejich hodnotovou orientaci k celoživotní potřebě vzdělávání. Postupy vyvinuté v rámci sociálně psychologického výcviku dávají žákům příležitost k aktivní spoluúčasti na tvorbě vyučovací jednotky a na vytváření kognitivních zkušeností.

Současné teorie přistupují k otázkám vymezení předmětu filozofie výchovy spíš problémově, vyhýbají se jednoznačným definicím či taxativním stanoviskům a provokují přemýšlení o dilematech možností a mezí výchovy, která je třeba reflektovat v pedagogické praxi.

Významnou autoritou v oboru filozofie výchovy byl německý filozof Eugen Fink (1905 – 1975), který upozorňoval na to, že pedagogika není zdaleka vědou hotovou, vystavěnou a zajištěnou. „Výchova se pohybuje v mnohých dilematech, kterými jsou:

- zdánlivá samozřejmost zakrývající duchovní a emocionální napětí výchovného vztahu mezi vychovávajícím a vychovávaným,
- objektivní požadavky výchovy,
- subjektivní předpoklady a podmínky výchovy,

- rozporná povaha pedagogické skutečnosti, jakožto akceptace daného a současně požadovaná otevřenost vůči světu, jiným lidem i novým hodnotám.⁶⁷

Z těchto dilemat odvozuje řadu tzv. antinomií (antinomie = paradox, aporie, protiklad, logicky neřešitelný rozpor. Dostupné z: <http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/antinomie>), které by si měli uvědomovat rodiče, učitelé i vychovatelé. Jedná se především o antinomie:

- mezi výchovou jako pomocí a výchovou jako manipulací,
- mezi mocí a bezmocí vychovatele,
- vycházející z faktu, že výchova je celoživotním procesem, a tudíž i vychovatel je zároveň vychovávaným,
- spočívající v napětí mezi obecným, pro všechny společným nárokem kultury a jedinečnou individualitou vychovávaného,
- vztahu mezi výchovou k povolání (odborná kvalifikace) a výchovou k lidství (obecná lidská vzdělanost),
- výchovy samé, která má své určité možnosti a meze.⁸

Z uvedených paradoxů výchovy vyplývá především poučení v uvědomění si obrovské složitosti člověka. Stejně složité a, podle mého názoru téměř nemožné, je vymezovat celou složitost procesu výchovy, jako termínu, nějakou obecnou taxonomii. Každý takovýto pokus by byl přinejmenším značně zploštělý, silně formalizovaný a tendenčně zavádějící.

Dramatičnost výchovy spočívá vždy „v napětí mezi dvojím, obrovským nárokem na profesionalitu, odbornost a duševní sebekázeň vychovatele a zároveň nárokem být a zůstat veskrze živým vztahem nepoznamenaným řemeslnou rutinou a zvykem.“⁶⁹

Radim Palouš vyslovuje názor, že „filozofie výchovy by se měla zabývat spíše edukačními abstrakty, dejme tomu podstatou výchovy, jejím úkolem pro celek lidského života, zatímco didaktické zřetely určitých výukových situací by měly být vyhrazeny zkušeným praktikům – učitelům jednotlivých předmětů“, si zápleť žil otázku: „Je však didaktická praxe skutečně naprosto originálním jednáním – nebo je pouhým zvykem, tradicí, předsudky?“¹⁰ Jelikož filozofie má předsudky odhalovat a je spojena s odpovědností, tak filozofie výchovy nemůže abstrahovat od didaktických principů, jako jsou např. názornost, vlna a trest, zvyk a návyk, reprodukce a osvojování nebo aktuální školská situace aj. Na analýze věcného obsahu těchto didaktických principů ukazuje, co všechno by mělo být podrobeno serióznímu zkoumání a z jakých hledisek, kolik otázek didaktická praxe při realizaci vyučování nebere dostatečně v úvahu, z jakých úhlů pohledu lze interpretovat věcný obsah učiva, jak důležitými edukačními fenomény jsou vědění, víra, tušení, návyk, učitelská profesní etika atd. Bez rigidně formulovaných závěrů vyjadřuje pochybnosti o dosavadních, rádoby ověřených a neotřesitelných, přístupech k vyučování. Současně vyzývá a motivu-

je učitele k hledání a objevování netradičních taktik a strategií, aby efekt výstupů byl co nejlepší, aby edukace skutečně a komplexně pomáhala mladému člověku dobře a pevně zakotvit v pracovním i v privátním životě.

Tím bych ukončil tento exkurz do charakteristiky filozofie výchovy a zaměřím se pouze na filozofický pragmatismus, který je dnes ve společnosti i ve výchově a ve vzdělávání významně preferován.

2. Základní charakteristika pragmatismu jako filozofického směru

Z myšlenek předcházející kapitoly plyne, že filozofie má vztah ke všem vědním oborům, a tudíž i k reálnému životu každého člověka v kategoriích jako je uvažování nebo chování a jednání ve veřejném nebo v privátním prostředí. A ty bývají zpravidla velmi konkrétní a prakticky účelové. Z těchto a dalších důvodů pragmatická filozofie prodělává v dnešní době svou renesanci.

Filozofický pragmatismus vychází a navazuje na tzv. mravní relativismus řeckých sofistů (5. st. př. n. l., Protágorás, Gorgiás ad.). Mravní relativismus operuje s kategorií dobra, jako něčeho, co je člověku prospěšné. Jelikož každý člověk uvažuje individuálně, může být pro každého prospěšné něco jiného, tzn. že obecné dobro neexistuje. Součástí mravního relativismu je i pragmatismus prosazující praktickou hodnotu a užitečnost, která vyhovuje zájmům jedince, za kritérium pravdivosti.

Novodobý pragmatismus, se opírá o Nietzscheho „filozofii člověka“ a pozitivistickou filozofii.

„Filozofický pragmatismus je idealistický filozofický směr vzniklý v 70. letech 19. století v USA. Základní myšlenky vyložil Ch. S. Pierce, dále je rozpracovali W. James, J. Dewey, F. C. S. Schiller a další. Východiskem pragmatismu je tzv. princip pragmatismu, který chápe a určuje pravdu jako praktickou hodnotu a užitečnost.“

Praktickou užitečností však pragmatismus nerozumí potvrzení objektivní pravdy kritériem praxe, ale pouze to, co vyhovuje subjektivním zájmům jednotlivce.“¹¹

I jiná definice zdůrazňuje praxi jako kritérium správnosti a pravdivosti. „Jediným kritériem správnosti a pravdivosti je jednání, praxe. Pravdivé je to, co vede k cíli, co je užitečné, co se osvědčilo. Tím pragmatismus rehabilituje pojem účelu, stojí však před nesnadnou otázkou cíle; starší pragmatici (J. Dewey, W. James) ji řešili odkazem na myšlenku pokroku, v současné době je opět nezodpovězena.“¹²

Podle této definice se praktický smysl a účel jednání považuje za nejdůležitější i pro výchovu a vzdělání. Kvalita lidského chování a jednání má být posuzována podle třech základních měřítek, a sice:

- chování není správné či nesprávné, není dobrem či zlem na základě nějakého kritéria,
 - chování je souborem zvyků, které člověk po celý svůj život získává a rozvíjí,

- cíl, smysl a mravní hodnota lidského chování spočívá v jeho užitečnosti a prospěšnosti, úspěšnost člověka je měřítkem při posuzování kvality lidské existence
- lidské jednání je správné, přináší-li jednajícímu člověku užitek.

Pravda a její podstata spočívá ve správném počinání. Pravda se tak prezentuje jako kategorie relativní. Pravdivost jakéhokoli názoru, postoje ke světu je prospěchem v praktickém životě. Z toho plyne, že existuje množství pravd, přičemž testem pravdivosti je praktický důsledek jednání. Je-li tento výsledek v souladu s našimi představami, přáními a očekáváními, pak je myšlenka pravdivá, nebo-li tzv. „funguje“. To, co „funguje“ pro jednoho, nemusí ale „fungovat“ pro jiného, protože každý má svou zkušenost, svá přání a své touhy. Relativní hodnotu pravdy obhájí například i Karel Čapek v trilogii *Hordubal*, *Povětroň*, *Obyčejný život*.

V otázkách vnímání světa pragmatisté tvrdí, že žádná na nás nezávislá realita neexistuje. Mimo nás existuje pouze jakýsi neurčitý chaos, kterému teprve my svým smyslovým vnímáním dáváme určitý řád. Pragmatici v podstatě odmítají pojetí, že naše ideje musí být v souladu s realitou. Nic neplatí absolutně, obecné závěry je třeba neustále měnit a přizpůsobovat konkrétním historickým a společenským podmínkám.

Z uvedených myšlenek lze vyvodit dílčí závěr, že pragmatická filozofie favorizuje věčnost a nezaumatost. Při řešení problémů prosazuje efektivnost a užitečnost. Nezajímá se o obecné teorie, ani o poznání (odmítá gnoseologii), orientuje se na praktickou stránku života, na denní život člověka. Nejvíce vstupuje do oblastí psychologie a výchovy. Filozofie se má posuzovat podle toho, co znamená a přináší našim zájmům a našemu každodennímu životu.

3. Transformace pragmatismu do edukační současnosti

Současné trendy vývoje (využití informačních technologií) v didaktice jsou plně ve znamení konstruktivismu jako tvořivého učení. Zřejmou souvislost s filozofickým směrem, který se rozšiřuje i do mnoha jiných vědních oborů, vyjadřuje tzv. Nové paradigma (C. G. Jung, R. Capra, S. Grof), nebo-li konstruktivistické paradigma. Na jeho bázi je budována pragmatická pedagogika. Pro jasnou specifikaci a správné pochopení odborných termínů uvádím oficiální výklad.

„Pragmatická pedagogika je pedagogický směr vycházející z americké pragmatické filozofie J. Deweye první poloviny 20. století. Vzdělávání chápe jako nástroj řešení problémů, se kterými se člověk setkává v praktickém životě. Vytváří vlastní pojetí, tzv. instrumentalismus. Základním pojmem je zkušenost získaná v individuální praxi. Je třeba si osvojit metody, jak řešit obtíže při získávání zkušenosti, podstatným je rozvoj aktivity dítěte. Osobní zkušenost poskytuje motivy, rozvíjí zájmy a pomáhá odhalovat a řešit problémy. Na základě této teorie vybudoval J. Dewey činnou školu, kde je základní projektová metoda. Pragmatická pedagogika ovlivnila výchovu a školu v USA a přispěla k její

demokratizaci. Ve 20. a 30. letech se stala jedním z nejvlivnějších pedagogických směrů i v ostatních zemích. V současné době nastává oživení zájmu o J. Deweye a jeho pedagogiku. U nás měla vliv na reformní hnutí mezi světovými válkami. Významným představitelem byl V. Příhoda.“¹³

„Instrumentalismus je variantou pragmatismu, považující vědomí a poznání za prostředek přizpůsobení měnícím se podmínkám prostředí. Logické pojmy, ideje, vědecké zákony a teorie jsou pouze nástroje, prostředky, „klíče k situaci“, „plány akce“. Pravda má ryze funkcionální význam jako něco, co zajišťuje v dané situaci úspěch. Pokrok vidí v samém procesu pohybu. Hlavní představitelé: J. Dewey, S. Hook, F. W. S. Schiller.“¹⁴

Praktickou aplikací obou směrů do formální edukace byl vznik tzv. činné školy, která se metodologicky opírá o produkční metody výuky. „Činná škola je pedagogický směr, který se opírá o hnutí „nových škol“. Kriticky reaguje na pasivitu, encyklopedismus a autoritativnost herbartismu a prosazuje aktivitu žáků nejen v tvořivé práci, ale i v procesech poznávání a učení.“¹⁵

O pragmatickou filozofii se opírá též „progresivismus jako směr filozofie výchovy, který staví do středu vzdělání potřeby a zájmy dítěte a usiluje o jejich optimální rozvoj. Škola je nástrojem socializace, proto má být třída společenstvím, ve kterém žáci společně pracují na řešení problémů. Hlavní metodou práce má být projektové a problémové vyučování, užívající v zásadě vědeckou metodu práce. Tradiční předměty mají v tomto pojetí spíše instrumentální roli.“¹⁶

3.1 Paradigma výuky, výukové schéma a některé teorie aktivního učení

Pragmatická filozofie v oblasti výchovy a vzdělávání ovlivňuje jak pedagogickou teorii a praxi, tak i základní a aplikovaný výzkum, přičemž za merito problému považuje paradigmata vyučování a výchovy.

„Paradigma je (1) mluvnický vzor, např. skloňování; (2) podle T. S. Kuhna označení pro základní celkovou představu skutečnosti, již se řídí veškerá praxe určité vědy či oboru. Pokud zavedené paradigma vyhovuje, může věda v klidu kumulovat výsledky; když přestává vyhovovat může dojít ke změně paradigmatu.“¹⁷

Pozn.: Původ slova paradigma pochází od Platóna, kterým označuje svět idejí jako vzor světa hmotného.

J. Pospíšil vychází z premisy, že lidské poznání je tvořeno kognitivní, afektivní a racionální složkou. Mimořádný akcent klade na etická paradigma výchovy a vzdělávání. Ta spatřuje jednak v osobní dokonalosti, jednak v komunikaci a empatii a jednak v pravidlech a normách. V nich shledává minimum etické podstaty chování, které by mělo směřovat k pochopení a dosažení společného dobra.¹⁸

Jestliže pohlédneme na filozofii výchovy jako na hlavní prostředek edukace, dojdeme k závěru, že v pedagogické praxi představuje komplexní didaktickou kategorii, která zahrnuje takové fenomény jako jsou výuková schémata, cíle, obsah, metody i organizační formy výuky, způsoby řízení procesu učení i pedagogickou a didaktickou komunikaci. K některým z nich se vyjádřím podrobněji.

Tvorba výukového schématu je ve své podstatě pragmatický proces přípravy učitele na vyučování, kterému by měl věnovat zvláštní pozornost, než předstoupí před žáky. Zevrubnou analýzou dojdeme k vyspecifikování jeho třech primárních fází.

První z nich je analýza, nebo-li zkoumání výukového a vzdělávacího úkolu ve světle charakterových rysů žáka, kontextu problému a potřebných průvodních znalostí a charakteristických rysů učitele.

Druhá fáze procesu má určit jakési mezníky (posloupnost kroků a vědomostí) a konečné cíle. To znamená odpověď na otázku, co učitel chce, aby žáci znali, dělali a pamatovali si jako výsledek výuky.

Třetí fáze spočívá ve výběru výukové taktiky, obsahu a zhodnocení. Ty v průběhu edukaci ulehčují a ve výsledku vedou k úspěšnému dosažení cíle vzdělávacího úkolu. Učitel by měl mít neustále na paměti skutečnost, že obecně používané taktiky k dosažení vzdělávacích cílů závisí na jednom nebo více ze tří základních modelů dialogů a komunikace, a to:

- dialog mezi učitelem a žákem,
- dialog mezi žákem a výukovými zdroji a
- dialog mezi dvěma nebo více žáky.

Na uvedených modelech jsou vystavěny a v současné filozofii výchovy se prosazují tři základní pragmatické vzdělávací a výchovné teorie. Každá z nich se soustřeďuje na jeden nebo více prvků těchto základních modelů. Jsou to:

- behaviorální,
- kognitivistický a
- konstruktivistický model.

V behavioristickém modelu je základ institucionální edukace spatřován ve formování žákových odpovědí jako schopnost reagovat na podněty prostředí. Má se zato, že vzdělávací proces spočívá ve stanovení podmínky, podle které má žák odpovídat jistým způsobem, přičemž jsou mu dávány rozmanité konkrétní podněty. V praxi to znamená, že výukové schéma se soustřeďuje na vytváření prostředí, které podporuje vzdělávání a posiluje jisté způsoby chování.

B. F. Skinner věřil, že vzájemným působením s manipulovaným prostředím nastane v osobě žáka pozorovatelná (behaviorální) změna. Malý zřetel přitom věnuje vnitřnímu myšlenkovému procesu nebo motivaci jako aktivizačnímu fenoménu vzdělávacího procesu. Pozitivní nebo negativní posilující techniky učitel používá k tomu, aby změnil nebo podpořily jisté způsoby chování. I když žáci a vzdělávací prostředí na sebe navzájem působí, oba jsou v zásadě pasivní a nemají žádný vliv na způsoby, ve kterých je prostředí tvořeno nebo měněno.

„Ve vzdělání je chování, které má být formováno a udržováno, obvykle verbálně, a má být pod kontrolou jak verbálních, tak neverbálních podnětů. Jestliže naše současné znalosti o získání a udržení verbálního chování mají být použity ke vzdělání, je potřeba nějaký druh výukové formy. Forma sama o sobě jistě nevyučuje. Jednoduše přivádí žáka do kontaktu s osobou, která dává dohromady materiál, který doporučuje. To je práci zjednodušující záměr, protože tu může přivést jednoho programátora do kontaktu s neomezeným počtem žáků.“¹⁹

Podle behavioristických pedagogů vyučující určuje a kontroluje výukové prostředí, se kterým je žák ve vzájemném vztahu. Učitel hodnotí žákův pokrok založený na cílových způsobech chování.

V dnešních výukových a vzdělávacích prostředcích se projevuje záměr klást důraz na vnější kontrolu a podněty. Ale přesto existuje řada dovedností, které se mají učit a rozvíjet a které mohou mít z behaviorismu prospěch. Snad nejlepší příklad výukových a vzdělávacích prostředků jsou např. letadlové stimulatory používané k výcviku pilotů.

V kognitivistickém modelu probíhá edukační proces, když žák zpracovává informace. Uložení a znovunabytí informace představují procesy, které jsou středem vzdělávání. Ve srovnání s behavioristických prostředím učitel zůstává tím, kdo řídí proces vstupu informací, ale žák je aktivnější v plánování a provádění svého vlastního vzdělávání. Výuka tudíž není pouze něco, co je děláno pro žáka, ale spíše tím, co ho zapojuje a podporuje jeho myšlenkové procesy.

J. S. Bruner zdůrazňoval prvek sociální interakce jako nedílné součásti vytváření informací přijatých teoriemi interaktivního kognitivního vývoje. Tzv. objevnou teorii vzdělávání definoval jako „*získávání znalostí pro sebe samého použitím své vlastní mysli*.“²⁰ Potvrdil, že problém, který je řešen strukturovanými výzkumnými taktikami, je nedílnou součástí objevného vzdělávání.

„Prvním účelem jakékoliv činnosti ve vzdělávání, je to, co by nám mělo sloužit v budoucnosti. Vzdělávání by nás pouze nemělo brát někam, mělo by nám později umožnit jít dál jednodušším způsobem.“²¹

Základní dopad kognitivního myšlení na výchovu a vzdělávání má význam strukturálních zkušeností, které zapojují žáka jako aktivního účastníka do procesu učení. Čím víc výukové schéma přijímá vyučovací aktivity, které vyžadují vysokou úroveň zpracování a myšlení v rámci měnícího se obsahu, tím více se zvyšuje možnost efektivnějšího procesu vzdělávání. V interaktivním prostředí to může znamenat, že žáci dostávají úkoly, které zahrnují hledání a zkoumání materiálu, třídí ho a vytvářejí syntézu obsahu.

Kognitivní pedagogiku rozšířil L. S. Vygotsky o teorii zóny bezprostředního vývoje (dále jen ZBV), při jejíž aplikaci se žák, učitel a obsah vzájemně ovlivňují prostřednictvím řešeného problému. ZBV představuje dilema mezi tím, co žák může udělat individuálně a co může udělat s pomocí zkušenějších

lidí, dalších žáků, odborníků v oboru nebo vyučujícího. Tím také posiluje význam zásady pohotovosti. Ve skutečnosti vytváří individuálně přiměřený vzdělávací prostor pro každého jednotlivého žáka. Výukové schéma a vzdělávací prostředí mají poskytovat řadu aktivit i obsah pro jakoukoliv skupinu žáků. Takže žáci si mohou zadat své vlastní vzdělávání v rámci struktury rozsáhlejších cílů a mezníků kurzu. Zatímco všichni žáci budou potřebovat zvládnout řadu pojmů a zásad v jakékoliv jednotce, ZBV umožňuje, aby si žáci sami zadali vzdělání v rámci systému.

Konstruktivismus je vzdělávací teorie na bázi rozšíření kognitivismu. Vychází ze zásad teorie vzniku informací a z filozofických prací Deweye nebo Knowlese. Stejně jako v kognitivní teorii je žák aktivním účastníkem ve vzdělávacím prostředí. Rozdíl mezi oběma teoriemi je rozdíl v tom, že v konstruktivismu je žák považován za tvůrce a zpracovatele vzdělávací zkušenosti. Konstruktivismus zdůrazňuje vzájemné působení mezi žáky jako klíčový prvek vzdělávacího prostředí (kooperativní učení). Učitel je tím, kdo vytváří vhodné situace, ve kterých žák sbírá nové informace a z nich formuluje cvičné hypotézy, které pak konfrontuje se svými dřívějšími názory na danou problematiku a koriguje je. Nejdůležitější vlastností učitele musí být kreativita (tvořivost).

Převědeme-li konstruktivistické paradigma výuky do našich dnešních podmínek, znamená to, že pro výchovu a vzdělání žáka jsou určující myšlenky (chování a postoje) celého okolí. Jakékoli technologie mohou být nanejvýš odrazem těchto myšlenek a mohou se tak na vzdělávání podílet jen nepřímě. Učení se stává aktivní duševní prací, nikoli pasivním přijímáním informací.

John Dewey zdůrazňoval význam zkušenosti ve vzdělávacím prostředí a měl vizi o tom, co by technologie mohla udělat, aby umožnila vzdělání jednotlivému žákovi podle jeho přání. Vytvořil vzdělávací model zkušenosti aktivního a spolupracujícího žáka a prostředků, kterými by uskutečnil své vzdělávací ideje. Kladl důraz na jedinečnou a individualizovanou povahu vzájemného působení ve vzdělávací zkušenosti. Věřil stejně jako mnozí kognitivisté, že nové znalosti jsou postaveny na znalostech prvotních, které jsou jedinečné pro každého žáka. Jinými slovy, jeden žák by z takového zkušenosti získal ty samé znalosti, nepatrně odlišným způsobem, než žák jiný. Dewey podporoval aktivní účast žáka na vymezení vzdělávacího prostředí s tím, že učitel by měl působit jako ten, kdo proces učení usnadňuje.

„Cílem vzdělání je rozvíjení reflexivního, tvořivého a odpovědného myšlení.“²² Tento citát vystihuje základ Deweyova pedagogického myšlení, protože v něm předkládá konečný cíl vzdělání, a to pro každou úroveň vzdělávací zkušenosti.

Výchovně vzdělávacím pozitivem všech třech charakterizovaných teorií je rozvoj kognitivního myšlení a samostatně vytvořená vzdělávací zkušenost žáka.

3.2 Projektové vyučování

Praktickou aplikací konstruktivistického paradigmatu do výchovy je projektové vyučování, jehož přednostmi jsou zejména:

- určitá volnost, kterou poskytuje žákům oproti tradičnímu frontálnímu způsobu výuky jako organizační formy,
- zrušení předmětového pojetí i systému vyučovacích hodin jako základních forem výuky v časové dimenzi, protože žáci se učí v krátkodobých, střednědobých nebo dlouhodobých „projektech“ a integrovaně.

Technologie projektového vyučování podporuje žáka, aby řešil úkol, který vychází z teorie, ale při jeho zpracování nabývá konkrétní a praktickou podobu, dostává reálný smysl vycházející ze života. Takto zpracovaný úkol získává podobu nové teoretické zkušenosti. Veřejné hodnocení projektu v kolektivu žáků a jeho obhajoba posilují aktivní myšlení.

Projektové vyučování má základ v projektové metodě s těmito výhodami:

- projekt poskytuje celistvé poznání, nikoli izolované poznatky jako v předmětovém pojetí výuky,
- žáci se učí samostatně rozhodovat, formulovat své problémy, plánovat si činnost,
- projekty vedou ke konkrétním, hmatatelným výsledkům,
- žáci se učí spolupracovat, rozdělovat si úkoly, vzájemně komunikovat, pracují ve skupinách,
- podíl jednotlivce na řešení společného úkolu umožňuje sebereflexi, pocit potřebnosti, užitečnosti a úspěšnosti, motivuje rozvoj iniciativy, aktivity, tvořivosti, samostatnosti, organizačních schopností i schopnosti překonávat překážky.

Implementace projektové metody je ale pro učitele značně náročná na čas, na odbornou přípravu projektu a na organizaci práce.

Závěr

Mám zato, že mnohé myšlenky tohoto příspěvku mohou být motivací učitelům i všem, kteří na výchově a vzdělávání nějakým způsobem participují, k zamyšlení nad svou dosavadní prací.

Sledovaným záměrem je upozornit na nutnost trvale přehodnocovat stávající didaktiku vyučování.

Svým obsahem i skladbou kapitol je využitelný pro začínající učitele, kteří teprve hledají a postupně si vytvářejí svůj vlastní styl pedagogické práce. Pro zkušené pedagogické pracovníky je motivací a povzbuzením k překonávání vytvořených stereotypů, klišé a dogmat, k nimž svádí víceletá praxe za katedrou.

Seznam použité literatury a dalších informačních zdrojů:

BOETCHER, J.: *Pedagogika a strategie vzdělávání*. Maimi: Floridská státní univerzita 1995.
BRUNER, J. S.: *The proces of education*. 1977.
DEWEY, J.: *Experience and education*. New York: Macmillan 1938.
Instrumentalism
Dostupné z: <http://encyklopedie.seznam.cz/helo/33206-instrumentalismus>
Kolektiv autorů: *Filozofický slovník*. 2. rozšířené vydání. Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-064-4.
PALOUŠ, R.: *Ars docendi*. 1. vyd. Praha: Karolinum 2004. ISBN 80-246-0855-3.
Pedagogika a její základní kategorie. Vztah pedagogiky k ostatním vědním disciplínám. Struktura pedagogiky. Význam pedagogiky pro výchovně vzdělávací praxi. Dostupné z: <http://www.mujiweb.cz/www/servac/pedagogika.html>
PELCOVÁ, N.: *Vzorce lidství. Filozofie o člověku a výchově*. 1. vyd. Praha: ISV 2001. ISBN 80-85866-64-1.
PEŠKOVÁ, J.: *Filozofie výchovy – filozofické hledání předpokladů výchovného působení*. Dostupné z: <http://www.czp.cuni.cz/filv/phprs/view.php?cislo-clanku=2004021301>
PETTY, G.: *Moderní vyučování*. 2. vyd. Praha: Portál 2002. ISBN 80-7178-681-0.
POSPÍŠIL, J.: *Etická paradigmata výchovy*. Dostupné z: <http://old.paidagogos.net/4/2html>
PRŮCHA, J.: *Moderní pedagogika*. 2. přeprac. a aktualiz. vyd., Praha: Portál 2002. ISBN 80-7178-631-4.
PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 1995. IBSN 80-7178-029-4.
SKINNER, B. F.: *Technologie učení*, 1954.
Slovník filozofických pojmů. Dostupné z: <http://stano.web2001.cz/others/pojmy.htm>
STRUNECKÁ, A.: *Kultivace jako cesta moderního vzdělávání*. Dostupné z: http://sweb.cz/camilla.morkovice/prednaska_strunecka.htm

Poznámky:

- 1 Pešková, J. *Filozofie výchovy – filozofické hledání předpokladů výchovného působení*. Dostupné z: <http://www.czp.cuni.cz/filv/phprs/view.php?cislo-clanku=2004021301>. s. 1.
- 2 Strunecká, A. *Kultivace jako cesta moderního vzdělávání*. Dostupné z: http://sweb.cz/camilla.morkovice/prednaska_strunecka.htm, s.1.
- 3 Kolektiv autorů: *Filozofický slovník*. 2. rozšířené vydání. Olomouc: 1998, s.123.
- 4 Pešková, J. *Filozofie výchovy – filozofické hledání předpokladů výchovného působení*. Dostupné z: <http://www.czp.cuni.cz/filv/phprs/view.php?cislo-clanku=2004021301>. s. 3.
- 5 Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995, s. 68.
- 6 Dostál, A.M. *Pedagogické problémy současné doby*. Praha: SPN 1967.
- 7 Pelcová, N. *Vzorce lidství. Filozofie o člověku a výchově*. 1. vydání, Praha: ISV, 2001, s. 138. Převzato z: Fink, E. *Grundfragen der systematischen Pädagogik*. Freiburg, Rombach Verlag, s. 24 – 26.
- 8 Podrobný rozbor jednotlivých antinomii: Pelcová, N. *Vzorce lidství. Filozofie o člověku a výchově*. 1. vydání, Praha: ISV, 2001, s. 139 – 149.
- 9 Pelcová, N. *Vzorce lidství. Filozofie o člověku a výchově*. 1. vydání, Praha: ISV, 2001, s. 147.
- 10 Palouš, R. *Ars docendi*. 1. vyd., Praha: Karolinum, 2004, s. 9.
- 11 Dostupné z: <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/65448-pragmatismus>
- 12 Dostupné z: <http://stano.web2001.cz/others/pojmy.htm>
- 13 Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995, s. 164.
- 14 Dostupné z: <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/33206-instrumentalismus>
- 15 Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995, s. 39.
- 16 Tamtéž, s. 172.
- 17 Dostupné z: <http://stano.web2001.cz/others/pojmy.htm>
- 18 Pospíšil, J. *Etická paradigmata výchovy*. Dostupné z: <http://old.paidagogos.net/4/2html>
- 19 Skinner, B. F. *Technologie učení*, 1954.
- 20 Bruner, J. S. *proces of education*, 1977.
- 21 Tamtéž
- 22 Dewey, J. *Experience and education*. New York: Macmillan, 1938.

Address:

Mgr. Ing. Bc. Jiří Zlámal, Ph.D.
Vyšší policejní škola a Střední policejní škola
Ministerstva vnitra v Praze
Pod Táborem 102/5
190 24 Praha 9
e-mail : spsdir@skolamv.cz

OSOBNOST ALICE GARRIGUOVEJ MASARYKOVEJ A JEJ PRÍNOS PRE SOCIÁLNU PRÁCU

Person Alica Garrigue Masaryk and her heritage for social work

Lenka Haburajová - Ilavská

Anotácia

Cieľom predloženého príspevku je priblížiť významnú osobnosť sociálneho školstva v Československu v historickom období rokov 1918-1939. Alica Garrigue Masaryková zohrala v dejinách sociálnej práce významnú úlohu a jej odkaz pre sociálnu prácu ju zaraďuje na pozíciu prvej sociálnej pracovníčky a zakladateľky sociálnych škôl.

Kľúčové slová: Alica Garrigue Masaryková, sociálna práca, sociálne školstvo

Summary

The target of presentation of this article is to approach persons social education in the Czechoslovakia at historical seasons 1918-1939. Alica Garrigue Masaryk is very important person at the history social work and for your activity we speaking about her als first social worker and gestor social schools.

Key words: Alica Garrigue Masaryk, social work, social education.

Alica Garrigue Masaryková, dcéra Tomáša Garrigue Masaryka a Charlotty Garrigue Masarykovej, bola pozoruhodná Češka, ktorá sa výrazne zapísala do českých dejín za habsburskej monarchie, za prvej republiky, za prvej a druhej svetovej vojny a v prvej polovici obdobia komunistickej totality. Žila nielen v Čechách, ale mnohé roky tiež v Spojených štátoch, matkinej domovine, kde pred prvou svetovou vojnou študovala, dvakrát tu bola v exile a v roku 1966 i zomrela. Bola veľmi úspešná v mnohých oblastiach, i keď ju osud zasiahol mnohými krutými ranami. Štúdie o jej živote vrhajú zaujímavé svetlo nielen na ňu, ako na významnú postavu českej a slovenskej histórie, ale taktiež na vrtkavé osudy jej vlasti.

Alica¹ Masaryková sa narodila 3. mája 1879 vo Viedni. Ešte v útlom detstve sa presťahovala s rodičmi do Prahy, kde sa otec v roku 1882 stal profesorom na novootvorenej českej univerzite. Vo svojej knihe spomienok na detské a mladé časy uvádza podrobnosti o živote ich rodiny v rôznych pražských bydliskách a o názoroch a aktivitách rodičov. S láskou spomína na prázdninové pobyty na Morave a neskôr na Slovensku, kde sa naučila slovensky a zamilovala si túto zem a jej ľud.

Alica chodila do českej školy a v trinástich nastúpila s matkiným súhlasom do Minervy, prvého dievčenského gymnázia v Čechách, založenom v roku 1891 zásluhou poetky a spisovateľky Elišky Krásnohorskej, a strávila tu nasledujúcich šesť rokov. I keď u Masarykovcov, ako Alica neskôr napísala, bola rov-

nosť mužov a žien samozrejmosťou, obdivovala odvažnosť Krásnohorskej v boji za právo žien študovať. Podľa vlastného hodnotenia bola priemernou študentkou, ale nesmierne ju priťahovala antická kultúra, už vtedy čítala doma Homéra a Platóna.²

Podľa jej spolužiakov bola Alica známa svojím humorom a venovala sa rôznym športom: tenisu, plávaniu a cyklistike. Taktiež ju zaujímali sociálne otázky ako alkoholizmus a negramotnosť. V priebehu mnohých prázdninových pobytov na jednom slovenskom statku pomáhala na poli a uvedomovala si ťažké sociálne podmienky prostých ľudí.

V detstve a mladosti bola Alica svedkom otcovej vedeckej i politickej činnosti. Ako popredný český vzdelanec sa Masaryk zúčastnil množstva vedeckých a verejných polemík, čo mu prinieslo povesť energického obhajcu českých národných práv a v istých kruhoch nepriateľstvo a opovrhnutie.³ Ako dospievajúce dievča a mladá žena bola Alica svedkom jeho boja proti antisemitizmu a alkoholizmu i veľkého záujmu oboch rodičov o zrovnoprávnenie žien, v rámci boja za volebné právo a štúdia na lekárskej a právnickej fakulte. To nepochybne natrvalo ovplyvnilo jej myslenie, rovnako ako matkina hlboká náboženská viera a jej angažovanosť v sociálno-demokratickej strane a v ženskom hnutí.

Alica sa nezapojila do politiky, ani nebola členkou žiadnej politickej strany. Zaujímal sa však o sociálne otázky a angažovala sa v sociálnych aktivitách, hlavne tých, ktoré boli zamerané na boj proti alkoholizmu.

Univerzitné štúdiá

V roku 1898 sa Alici v devätnástich rokoch splnilo dávne pranie študovať medicínu a ako jediná žena sa zapísala na Lekársku fakultu Karlovej univerzity. Po roku však štúdiá zanechala, čiastočne kvôli zlému zraku, ale i preto, že sa vzbúrila proti tomuto handicapu.⁴ Mnoho smerodatnejšie však bolo poznanie, že medicína neuspokojuje jej potrebu pomáhať ľuďom. Nesúhlasila s jej materialistických poňatím a chybal jej v nej duchovný rozmer. Taktiež sa domnievala, že ju medicína odcudzuje kráse a spoločnosti. Keď s otcom podnikla cestu do Anglicka a navštívila Toynbee Hall a ďalšie sociálne zariadenie, utvrdila sa v pocite, že štúdium medicíny neuspokojuje jej záujem o sociálnu hygienu. V nevydaných spomienkach, ktoré Alice spísala o mnoho rokov neskôr, sa zmieňuje o vážnych pochybnostiach v súvislosti so štúdiom medicíny a o tom, že ju dokonca postihol nervový záchvat. Na druhej strane však na štúdium na lekárskej fakulte spomína ako na pozitívne životné obdobie.

Rozhodnutie opustiť medicínu bolo prepojené s jej názorom na manželstvo, ktoré považovala za svoje poslanie. Mnoho neskôr sa to pokúsila vysvetliť, ako „prvé dieťa tak silných a nádherných ľudí som bola oboma rodičmi bohato obdarovaná“, „podedila som matkinu myseľ milujúcu absolútnu krásu a otcovu vôľu a činorodosť, tieto dary si natoľko odporovali, že sa stalo mojou životnou úlohou sladit“.⁵ V medicíne videla možnosť ochrany ženskej časti svojej osobnosti a jej plného rozvinutia - a vôľu pomáhať druhým. Nakoniec si uvedomila, že ani manželstvo nie je jej osudom.

Zdá sa však, že sa Alicin postoj k manželstvu v priebehu rokov menil. Pri jednej príležitosti (dátum je neistý, niekedy po roku 1918), keď sa jej jedna priateľka opýtala, prečo nepomýšľa na vydaj, odpovedala žartom: „Zamilovala som sa do Červeného kríža a zostanem svojej láske verná.“ Keď sa jej ktosi pri inej príležitosti, v roku 1937, vypytoval na to isté a vyzvedal, či snáď neprežila nešťastnú lásku, odpovedala so smiechom: „Snáď keby som našla takého nešťastníka, ale čo som mohla?“ Krátko pred smrťou priznala svoju ľútosť, že sa nikdy nevydala a nemala deti.⁶

V dôsledku týchto okolností Alicia prestúpila na Filozofickú fakultu, kde študovala históriu a filozofiu a navštevovala tiež otcove sociologické prednášky, jej učiteľmi boli Jozef Pekář, Jaroslav Goll, Václav Novotný, Jozef Kalousek, František Drtina a Jan Gebauer. Taktiež dochádzala na niektoré prednášky na nemeckú univerzitu. Napísala dizertáciu o vzniku a význame Magna Charty, ktorá bola priaznivo prijatá dvoma oponentmi, Gollom a Pekařom. Jej rigorózum bolo uznané za výborné. V roku 1903, v dvadsiatichštyroch rokoch, ukončila štúdiá na Karlovej univerzite, bola jednou z prvých žien, ktoré získali doktorát na Filozofickej fakulte, a vôbec prvá, ktorá ho získala z histórie. Potom strávila rok na Berlínskej univerzite štúdium ekonómie a sociológie u popredných nemeckých profesorov a jeden semester na univerzite v Lipsku, kde jej matka kedysi študovala hudbu a otec filo-

zofiu. Okrem štúdia sociológie a ekonómie hrala doma na klavír a chodila na koncerty.

Angažovala sa v ženskom kruhu študentského klubu Slávia a zúčastňovala sa diskusií o feministických otázkach. Po získaní doktorátu často prednášala o ženskej otázke v Čechách, na Morave, ba aj vo Viedni. Napríklad v roku 1905 mala Alicia pod záštitou ženského kruhu verejnú prednášku v Kráľovských Vinohradoch o volebnom práve žien. „Ženy chcú volebné právo“, prehlasovala, „aby boli chránené proti akémukoľvek zneužívaniu.“⁷ Takisto sa podieľala na organizovaní prednášok o abstinencii a spolupracovala s abstinenciým hnutím pri Karlovej univerzite.

Osobnosť Alice Masarykovej a jej prínos pre sociálnu prácu

Profesor René Wellek v úvode ku knihe Ruth Crawfordovej - Michellovej charakterizoval Alicu Masarykovu ako osobu prísnych morálnych zásad, ako jednu z prvých feministiek, významnú sociálnu pracovníčku a zanietenú vlastenku, ktorá sa v rokoch exilu snažila zo všetkých síl morálne podporovať svojich krajanov. Napísal, že ľudia na ňu budú spomínať predovšetkým pre jej čestnosť, šľachetnosť a láskavosť.

Iného názoru boli jej priatelia a kolegovia, ako vyplýva z jej spomienok. Mnohí hovoria o jej preduchovnenosti, náboženskom zanítení, viere v Boha a v nesmrteľnosť, o jej láske k Ježišovi Kristovi a ku kresťanským hodnotám. To všetko sa odráža jednak v jej hlbokom záujme o chorých, trpiacich a o jednoduchý pracujúci ľud, jednak v jej túžbe pomôcť im ako osobne, tak prostredníctvom sociálnej starostlivosti a politiky. Bola jej blízka myšlienka socializmu a mala silne vyvinutý zmysel pre sociálnu spravodlivosť. Verila, že jedine sociálne spravodlivý štát môže urobiť národ v budúcnosti silným a sebavedomým. Prechovávala hlbokú úctu k domovu i rodine a deti milovala ako svoje vlastné. Aj keď sa domnievala, že hlavnou úlohou žien je starať sa o domácnosť a rodinu, pevne verila v rovnosť mužov a žien.

Alica Masarykova bola kultivovanou ženou s rozsiahlymi znalosťami literatúry, hudby a umenia. Hudbu milovala od detstva, najmä českú a slovenskú ľudovú hudbu, ale i hudbu Smetanovu a hudbu opernú (Beethoven, Berlioz, Mozart). Rada hrala na klavír a chodila na koncerty, doma organizovala i za vojny hudobné večierky a po vojne ich organizovala na Hrade, organizovala tiež koncerty pre Červený kríž. Bola veľmi sčítaná, poznala nielen českých a slovenských autorov (oblúbila si predovšetkým Nemcovu a Nerudu), ale matka jej priblížila aj angloamerickú literatúru (napr. Shakespeara, Dickensa, sestry Bronteové) a zásluhou otca objavila tiež autorov ruských, najmä Puškina a Tolstého, a nemeckých, napríklad Goetheho. Milovala gréckych autorov, Homéra, Sofokla, Platóna tak isto ako talianskych, napríklad Danteho, a našla zaľúbenie v dielach Michelangelových

a Leonardových. Zaujímala sa o umelecké remeslá a iniciovala súťaž o najlepší návrh ľudového kroja. Ako predsedníčka Červeného kríža sa snažila uplatňovať umenie na plagátoch, v letákoch, časopisoch a knihách a ako otcova poradkyňa sa starala o obnovu a výzdobu Pražského hradu.

Životný štýl a názory Alice Masarykovej boli nepochybne silne poznamenané rodinnou výchovou. Najväčší vplyv na ňu mala matka, jednému Alicinmu obdivovateľovi sa dokonca zdalo, že matka a dcéra sú spojené nielen pokrvným ale tiež duchovným putom. Matka bola jej duchovnou priateľkou, vzorom, ideálom. Výborne si spolu rozumeli a vzájomne sa dopĺňovali. To našlo výraz v Alicinej preduchovnenosti a náboženskom zanítení, v jej záujme o hudbu a anglickú literatúru, v láske k prírode a vidiekurovnať ako v záujme o fyzickú prácu a telesné zdravie. Alicina matku od detstva zbožňovala a i keď na počiatku nového storočia sa ich láskyplný vzťah ocitol v kríze kvôli Alicinmu milostnému pomeru, vydržal a ešte sa prehĺbil v priebehu jej uväznenia a matkinej choroby.

Alica získala od svojho otca lásku k antike a ruskej kultúre, úctu k múdrosti a ku vzdelanosti, záujem o sociálne problémy, vieru v lepší a spravodlivejší svet.⁸ Rovnako ako on bola presvedčená, že prozreteľnosť ochráni český a slovenský národ – „Pán Boh nás vybral“, povedala raz, „aby sme v našom štáte naplnili ideu ozajstnej demokracie“. Zdieľala otcov záujem o históriu a o jeho lásku ku Slovensku a Slovákom, nie však jeho zaujatie politikou. Jeho častý pobyt vo Viedni a dlhá neprítomnosť za vojny ich odcudzili. Keď sa otec stal prezidentom a matka chorľavela, znovu sa zbližili a žili v hlbokom vzájomnom porozumení.⁹

Avšak bez ohľadu na silný vplyv rodičov formovala Alica svoj život nezávisle už v priebehu štúdií doma i v zahraničí, ako učiteľka, sociálna pracovníčka i ako dynamická predsedníčka Červeného kríža, ale i v ťažkých časoch exilu. Alica bola veľmi úspešnou ženou, najmä v medzivojnovom období. Napriek tomu ju osud nešetril. Väzenie jej dalo poznať drsnejšiu stranu života a oslabilo jej zdravie, ale morálne ju posilnilo. Za prvej republiky prežívala svoje najšťastnejšie obdobie, kde sa taktiež najvýraznejšie zapísala do československej histórie.

Krutú ranu jej osud zasadil v rokoch 1938 a 1939, kde sa zrútil svet, ktorý spoločne s otcom budovali. Najprv sa zdalo, že sa s tým vyrovná, uvádzajú sa výroky, že „15. marca koniec dejín“ a že „najmocnejší muž nie je pánom dejín“. Ale v exile ju prenasledoval pocit viny za katastrofu a nemohla sa vyrovnáť s osobným zlyhaním. I keď sa statočne pokúšala prispôbiť sa životu v Amerike, nervove sa zrútila a premárnila päť dôležitých rokov. Keď sa po oslobodení vlasti v roku 1945 psychicky a fyzicky zotavila, zrútil sa jej svet znovu, v roku 1948 sa moci uchopili komunisti a zomrel jej milovaný brat Ján. Pozoruhodné bolo, že

sa dokázala s touto novou ranou osudu vysporiadať a vo svojom druhom exile aktívne pôsobiť až do pokročilého veku, keď už bola takmer nevidiaca.

Snáď najlepším Aliciným epitafom sú slová netere Herberty. Alica „hlboko verila, že každý človek je v jadre dobrý, že ľudia sú zlí a krutí len vinou zlých príkladov či nedobrého zaobchádzania“. Podľa Herberty bola Alica „príliš dobrá“. Znovu a znovu sa pokúšala svojou dobrotou a vierou zmeniť podľa svojich predstáv o slušnosti a charaktere všetkých ľudí, ktorých stretla.¹⁰

Význam jej pôsobenia pre sociálnu prácu bol v pôsobení v Československom Červenom kríži, kde práve ona zaviedla sociálnu prácu medzi aktivity červeného kríža, pracovala s ľuďmi postihnutými vojnou a inými pohromami. Zamerala sa aj na osvetovú činnosť pre deti a mládež, prácu so sociálne oslabenými, bez domova a pod. Okrem úsilia v sociálnej sfére a sociálnej práce vidíme aj jej snahu o to, aby sa sociálna práca dostala do širokého povedomia ľudí. Usilovala sa o to pomocou publikovania rôznych článkov s touto tematikou v tlači. Chceme upozorniť na konkrétny článok s názvom „Vlastnosti sociálneho pracovníka“¹¹ V úvode článku sa zamýšľala nad rôznorodosťou našich pováh, pokračuje tým, že „sociálny pracovník – podobne ako hudobník – sa musí na základe svojich vrodenných sklonov následne vypracovať. Napriek tomu, že všetci vieme, kto je to sociálny pracovník, nie je ľahké definíciu tohto pojmu podať. Sociálna práca je pomoc slabším a ohrozeným v našej spoločnosti, vedie k nej pochopenie, že spoločnosť ako celok je zodpovedná za jednotlivca.“¹²

Na záver uvádzame už len zopár veľmi podstatných myšlienok a požiadaviek našej gestorky sociálneho školstva, ktoré si zasluhujú neskutočný obdiv a vďaku. Na manifestačnom zjazde sociálnych pracovníkov v roku 1935 si Alica Masaryková ako jedna z pozvaných hostí želala „aby manifestačný zjazd vzpružil a posilnil sociálnu prácu“.¹³ V závere uvedeného zjazdu boli naformulované požiadavky sociálnych pracovníkov do rezolúcie, v ktorej sa žiadalo:

„aby sociálna práca bola považovaná za samostatný odbor a aby bola zaradená do sústavy nášho verejného života

„aby bola vybudovaná sústava samostatného sociálneho školstva spočívajúca na základe sociálnych vied a odpovedajúca skutočným potrebám sociálnej práce. Aby bolo štúdium sociálnej práce zabezpečované štátom po stránke hmotnej, odbornej a vradené so systému vysokých škôl

„aby sociálna služba bola hodnotená ako odborný výkon a preto bola zverovaná jedine silám s predpísanou odbornou kvalifikáciou.“¹⁴

Myšlienky, názory Alici Garriguovej Masarykovej sú nesmierne cenné pre oblasť sociálnej práce. V jej dielach, aktivitách nachádzame množstvo odkazov pre sociálnu prácu a preto našim cieľom predloženého príspevku bolo práve priblíženie týchto myšlienok.

Použitá literatúra:

HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L.2007. Sociálne školstvo v rokoch 1918-1939 a začiatkom 21.storočia. Dizertačná práca. Nitra: FSVaZ UKF, s. 210, 2007.

ČAPEK, K.(1937). Hovory s T.G. Masarykom. Praha: Fr. Borový a Čin, 1937, 214 s.

GAŠPARÍKOVÁ- HORÁKOVÁ, A.(1995). *U Masarykovcov*. Bratislava: Academic Electronic press, 1995, 126 s.

MASARYKOVÁ, A.(1994). *Dětství a mládí*.Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1994, 102 s.

SKILLING, H.G.(2001). Mother and daughter. Praha: Gender Studies, 2001, 157 s. ISBN 80-902367-9-0.

- 6 Tamtiež, s. 67.
- 7 Tamtiež, s. 38.
- 8 Gašparíková-Horáková, A.: U Masarykovcov. Bratislava: Academic Electronic press, 1995, s. 126.
- 9 Tamtiež, s. 138.
- 10 Skilling, H.G.: Mother and daughter. Praha: Gender Studies, 2001, s. 97.
- 11 Jiří Zlámal: Některé myšlenky k filozofii výchovy a její aspekty v teoriích učení budovaných na bázi filozofického pragmatismu
- 12 Vlastnosti sociálního pracovníka. In: Fond MZV –L, kartón 2545. SÚA
- 13 Manifestační zjezd sociální práce. In: Národní osvobození, 16.4.1935, fond MZV, kartón 2506. SÚA
- 14 Manifestační zjezd sociální práce. In: Národní osvobození, 16.4.1935, fond MZV, kartón 2506. SÚA

Poznámky:

- 1 Najbližší priatelia a rodina ju označovali aj Elis či Eliška. Bola prvou z piatich Masarykových detí , brat Herbert sa narodil v roku 1880 ešte vo Viedni a ďalší traja súrodenci sa už narodili v Prahe - Ján v roku 1886 , Eleanor v roku 1890 (zomrela krátko po pôrode) a Oľga v roku 1891.
- 2 Skilling, H.G.: Mother and daughter. Praha: Gender Studies, 2001, s. 63.
- 3 Čapek, K.: Hovory s T. G. Masarykom. Praha: Fr. Borový a Čin, 1937, s. 214.
- 4 Skilling, H.G.: Mother and daughter. Praha: Gender Studies, 2001, s. 66.
- 5 Masaryková, A.: Dětství a mládí. Praha: Ústav t. G. Masaryka, 1994, s. 38.

Address:

PhDr. Lenka Haburajová – Ilavská, PhD.
Katedra sociálnej práce UKF
Kraskova 1
Nitra
lhaburajova-ilavska@ukf.sk

HISTORIE A SOUČASNOST VYSOKÉHO ŠKOLSTVÍ V PŘÍBRAMI

History and Presence of Higher Education in Příbram

Vladimír Kríž

Souhrn

Město Příbram se stalo díky existenci Vysoké školy báňské v 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století centrem vzdělanosti nejen v oblasti Podbrdská, ale v rámci montánního školství i v oblasti střední Evropy. Rozmach Ostravska jako centra těžby uhlí a výroby oceli předznamenal přesun této školy z Příbrami do Ostravy po skončení 2. světové války. Ukončení bezmála stoleté historie vysokoškolských studií se zdálo být definitivním ústupem z pozic, které si město v oblasti vzdělávání vytvořilo. Otevření detašovaného pracoviště VŠERS České Budějovice v Příbrami v roce 2004 znamená pro město novou šanci stát se vzdělanostním centrem pro celý region.

Klíčová slova: montánní studia, montánní vědy, Báňská akademie, Vysoká škola báňská, Vysoká škola evropských a regionálních studií.

Summary

Thanks to its Mining Academy, the town of Příbram became a centre of academic life in the Brdy region in the 2nd half of the 19th century and in the 1st half of the 20th century. Moreover, in terms of mining academies it became significant in the whole central Europe. However, coal mining in the Ostrava region marked the end of this school in Příbram and its new era in the city of Ostrava after World War II. The end of a nearly 100-year period of this academic tradition seemed to be an ultimate end of academic education in Příbram. The detached department of VŠERS České Budějovice in Příbram, which was set up in 2004, offers the town a new chance to become a regional centre of academic life.

Keywords: mining studies, mining science, Mining Academy, Mining College, College of European and regional studies.

Úvod

Když se dekretem prezidenta republiky E. Beneše z 8.9.1945 uzavřela téměř stoletá historie vysokého školství v Příbrami, zdálo se, že město definitivně ztratilo postavení vzdělanostního centra podbrdského regionu a právo nést přízvisko, jímž se po celá desetiletí pyšnilo Podbrdské Athény. Po dobu následujících padesáti let nikdo nedoufal, že se ještě někdy vysoká škola do Příbrami vrátí. Že se tomu tak stalo, je důvodem k hledání historické kontinuity, k připomenutí významné kapitoly jak v dějinách města, tak v dějinách vysokého školství v Čechách. I když fakticky svým zaměřením Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., České Budějovice a její příbramské detašované pracoviště bezprostředně svými studijními obory na příbramskou Vysokou školu báňskou nenavazuje, bylo by chybou nepřipomenout si ve stručnosti tradice, na nichž VŠERS může stavět.

Historické a ekonomické podmínky založení příbramské vysoké školy

Tradice těžby rud a zpracování kovů na Příbramsku sahá až do raného středověku a s největší pravděpodobností i do starověku. V průběhu staletí postupně

sílila pozice města jako hornického centra tak, jak tyto pozice opouštělo Jáchymovsko. Průmyslová revoluce, která se šířila ze západní Evropy směrem do Evropy střední, vyvolala v průběhu 1. poloviny 19. století i rozsáhlou exploataci uhelných i rudných ložisek. V této době jsou již vyčerpány bohaté povrchové zdroje a hlubinná těžba vyžadovala nové vědecké poznatky, novou technologii i nové praktické zkušenosti. Nový rozmach zaznamenávají doly v okolí Příbrami i hutě a hamry na potocích poblíž města. Od roku 1814 se stává Příbram sídlem vrchního báňského úřadu a tím pádem i významným centrem hornictví, potažmo pak i hutnictví v Čechách. Příbram také vynikala ve srovnání s jinými revíry nejen technickým vybavením, ale i vysokými výsledky těžby.

Tato situace přiměla české stavy k tomu, aby prostřednictvím autority nejvyšší, paleontologa, mineraloga a historiografa českého hornictví Kašpara ze Šternberka, požádaly roku 1830 Vídeň o zřízení vyššího montánního učiliště v Čechách. Je typické pro tu dobu, že vyřizování žádosti trvalo díky složitým byrokratickým postupům plných 19 let. Urychlení přinesly až události revolučního roku 1848, kdy maďarští šovinisté znemožnili 133 slovanským i německým studentům pokračovat ve studiu na do té doby jediné montánní akademii v monarchii, kterou byla škola v Banské

Štiavnicí. Na tuto situaci reagovaly dvěma statemi i Havlíčkovy Národní listy, z čehož je patrné, že zřízení báňské akademie v Příbrami se stalo součástí českého politického programu. K požadavku se připojila i městská rada v Příbrami v petici ze dne 7.7.1848, v níž je požadováno urychlené zřízení školy. Přestože současně žádalo o zřízení školy i město Jáchymov s odvoláním na tradici hornické školy založené roku 1717, zvítězily argumenty hovořící ve prospěch Příbrami.

Historie školy do 90. let 19. stol.

Výsledným efektem souhry politických událostí, cílených snah města i odborníků pak bylo vydání dekretu Františka Josefa I. r.1848 v Olomouci. Tímto dekretem byly zřízeny dvě rovnoprávné školy-báňské učiliště v Příbrami pro severní země monarchie a v štyrském Leobenu pro země jižní, obě s vyučovacím jazykem německým. Veškerá zodpovědnost za zabezpečení materiálních podmínek pro školu v Příbrami byla vložena na bedra ředitele vrchního báňského úřadu A.Lill von Lilienbach, který se zároveň stal i prozatímním ředitelem školy. Je zajímavé, že škola nebyla podřízena ministerstvu kultury a vyučování, nýbrž ministerstvu zemědělství a hornictví, což bylo dáno jejím účelem a vztahem k báňské praxi.

Vyučování bylo zahájeno 12.11.1849 v historickém záměcku Marienberg odkoupeném od pražského arcibiskupství. Náklady na přestavbu budovy i pozdější financování provozu měly být hrazeny z rozpočtu báňského úřadu, tedy ze státních prostředků. Prvním řádným ředitelem školy se stal významný mineralog F.X.Zippe (1791-1863), který působil do té doby jako profesor pražské polytechniky. Po ročním působení ve funkci odchází na vídeňskou univerzitu, kde byl jmenován profesorem mineralogie. Vedením ústavu byl pověřen báňský rada J.Grimm (1805-1874), který stál v jeho čele až do své smrti. Byl ve své době považován za významného znalce ložisek nerostných surovin a měl za sebou bohatou praxi v oboru.

Do povědomí odborné veřejnosti se zapsal svou rozsáhlou publikační činností i styky s nejvýznamnějšími osobnostmi evropské mineralogie. Spolu se svým žákem F.Pošepným je považován za zakladatele české ložiskové geologie. Kromě organizačních schopností byl škole prospěšným i jako autor učebnic geologie, zásluhu má rovněž na rozšíření počtu exponátů v kabinetech mineralogie a chemie. Vedle těchto osobností nelze nezpomenout prvního profesora hornických předmětů K.Heyrovského (1802-1863), typického praktického montanisty, který jako odborná autorita vypracovával dobrozdání o ložiskách uhlí i rud nejen na území monarchie, ale i v Itálii a Srbsku.

Po celou dobu existence se musela škola potýkat s řadou problémů, které brzdily její rozvoj.

V první řadě to bylo nerovnocenné postavení v porovnání se školou v Leobenu, zejména v oblasti materiálního a technického zabezpečení. Leobenská škola mohla rovněž na rozdíl od příbramské pořádat

přípravné kursy pro zájemce o studium. To vedlo určité politické kruhy dokonce k úvahám o centralizaci montánního školství ve Vídni. Dočasný, nicméně citelný pokles zájmu o studium v Příbrami byl pak způsoben i tím, že absolventi polytechnických ústavů byli u soukromých těžebních společností placeni lépe než absolventi báňských škol ve státních službách. Určitým pozitivním prvkem byl na druhé straně fakt, že v roce 1865 povolil císař oficiální používání názvu Báňská akademie.

Snahy o vytvoření centrální montánní školy byly vystupňovány na počátku 70.let. Pro odpor ze strany české politické reprezentace i štyrského zemského sněmu pak tyto plány vzaly za své. Objektivně však nutno dodat, že hlavní příčinu ztroskotání záměru lze spatřovat v dopadech evropské hospodářské krize roku 1873 na veřejné finance.

Významným datem v historii školy je rok 1874, kdy byl novým statutem zdůrazněn prvořadý význam teoretické přípravy, přičemž příbramská akademie měla být specializována na kovohutnictví, byť se v roce 1871 do hutnického ročníku přihlásil pouze jeden posluchač, shodou okolností pozdější ředitel V.Káš. V roce 1874 nastupuje do vedení školy A.Beer, (1815-1879), přední evropský odborník v oboru hlubinného vrtání. Jeho učebnice důlního měřictví se používaly na mnoha báňských akademiích po celé Evropě. Po jeho smrti se v čele akademie objevuje nová generace pedagogů, mezi nimiž dominuje J.Hrabák (1833-1921), profesor horního a hutního strojírenství, po dvě období pak i ředitel Báňské akademie. Jeho dílo o výpočtu výkonu parních strojů bylo využíváno i v zahraničí. Stal se také prvním historiografem školy, zpracoval její dějiny do konce 19.stol. Za zásluhy o rozvoj českého hornictví obdržel v roce 1907 první čestný doktorát montánních věd.

Přes dílčí úspěchy školy se ústav nadále nacházel ve stavu existenční nejistoty, neboť idea přemístění školy do Vídně zůstávala dosud živou. Výhodou a nakonec i záchranou byla skutečnost, že hospodářská převaha českých zemí nad ostatními částmi monarchie, rostoucí síla české buržoasie a s tím spojené i národní sebevědomí se staly rozhodujícím faktorem v dalším vývoji školy. Přesto bylo nutno nadále bojovat o právo na existenci-své o tom věděl i ředitel Hrabák, který léta 1875 až 1895 ve svých pamětech považoval za velmi nepříznivá.

Léta největšího rozmachu v období od 90. let do 1. světové války

Důležitým impulsem pro zachování a další rozvoj příbramské akademie jakož i dalších montánních škol se stal hrozivý nárůst počtu důlních katastrof a jejich obětí. Ta největší se odehrála v roce 1892 na březohorském dole Marie a přinesla smrt 319 horníků z Příbrami a okolí. Tragédie vyvolala nové zákoné opatření, dle něhož počínaje rokem 1894 bylo předepsáno povinné absolvování báňské akademie pro

vedoucí pracovníky na státních i privátních šachtách. Tento zákon, zvaný později „inženýrský“, se stal nejen záchranou, ale i předpokladem pro další rozvoj školy. Příмым důsledkem bylo rozšíření školy o nové prostory dle rozhodnutí rady města z 6.5.1893, jímž byla škole věnována budova v dnešních Jiráskových sadech. Výnosem ministerstva z roku 1895 pak byl škole přiznán statut vysoké školy a téhož roku povoleno i dvouleté přípravné studium. Zároveň byla doba studia rozšířena na 4 roky, pedagogický sbor navýšen o nové asistenty a posléze i profesorům přiznáno postavení na stejné úrovni s profesory vysokých škol technických. Vzrostl i počet studentů, v posledním pětiletí 19.stol. byl průměrný roční počet frekventantů 111.

Vzestup prestiže Báňské akademie i její budování jsou podmíněny celkovou konjunkturou v hornictví a rozvojem montánních věd. Rozšiřovaly se staré obory (geologie o ložiskovou geologii, paleogeografii, petrografii), vytvářely se nové badatelské směry (tektonika, geomorfologie, mechanika plynů aj.). Rozvoj zaznamenala i báňská technika-roku 1875 bylo na březohorském dole Vojtěch dosaženo poprvé na světě hloubky 1000 m., nastupovala vrtná kladiva, mechanizovala se doprava, vedle parních strojů byly zaváděny i elektrické.

S nástupem nového století se zdálo, že Báňská akademie vstupuje do období klidu a rozkvětu.

Počty frekventantů vzrůstaly (258 osob roku 1914), škola již měla 11 stolic (kateder), byly

získány nové budovy. Novým statutem z r.1904 byla škola přejmenována na Vysokou školu báňskou, řízenou již rektorem, který mohl používat titul Magnificence, z darů pak byl pořízen zlatý rektorský řetěz s přívěsnou medailí s hornickými symboly a vyobrazením Františka Josefa I.

S novým stoletím přicházely také do Příbrami nové problémy. Zatímco nacionalistické střety mezi českými a německými studenty, typické pro Prahu posledních dvou dekád 19.stol., se městu dosud vyhýbaly, nové století tyto konflikty přineslo i sem. Přímy vliv na to měl zejména rostoucí počet posluchačů z řad českého a obecně slovanského etnika (více než 2/3 studentů) a s tím rostoucí obava z počestění školy, na níž byla dosud vyučovacím jazykem němčina. Němečtí studenti a část německých profesorů vyhlásila roku 1908 požadavek na přenesení školy do německé oblasti (Ústí n.), resp. do Prahy a eventuálnímu připojení k německé Vysoké škole technické. Někteří němečtí studenti dokonce v tisku uváděli vymyšlené informace o napadání českým obyvatelstvem a vykrádání zásilek. Emoce pak vyvrcholily v roce 1912, kdy byli jmenováni 4 noví profesori, z toho 2 čeští a 2 němečtí.

Znovu byl vznesen požadavek na přemístění školy na výše uvedená místa. Boj se přenesl i na rektorát školy, kde němečtí profesori podávali do Vídně návrhy, které byly v rozporu s usnesením akademického senátu. Němečtí studenti byli posilováni výjezdy pražských buršáků, kteří iniciovali řadu provokací, jež vyvrcholily v listopadu 1912 fyzickým střetnutím českých

a německých studentů na příbramském náměstí. Během incidentu utrpěla řada studentů na obou stranách četná zranění. Zajímavé přitom je, že v době nejostřejších národnostních sporů byla pro německé posluchače na jejich vlastní žádost zavedena výuka češtiny.

Konec těmto sporům nepřinesla ani I.světová válka, kdy celý rok 1916-1917 zabraly nové diskuse o přenesení škol z Příbrami i Leobenu do Vídně. Vše vyřešila až konečná porážka Rakouska-Uherska, rozpad monarchie a vznik Československa.

Na tomto místě je nutné zmínit se o nejvýznamnějších osobnostech školy na přelomu 19. a 20.stol. Nutno v zájmu objektivitu přiznat, že se do celé historie školy pozitivně zapsaly mnohé osobnosti německé národnosti. Kromě již zmíněných autorit, jakými byli F.X.Zippe a J.Grimm, je nutno vzpomenout především i G.Ziegelheima (1839-1904), zvoleného pětkrát do vedení ústavu a to zejména proto, že i v nacionálně zostřující se situaci patřil mezi objektivní členy sboru, navíc byl významným odborníkem v oboru důlního měřictví.

K Němcům, kteří stanuli v čele školy, patří i A.Hoffmann (1853-1913), největší znalec ložisek alpských zemí. Má zásluhu na tom, že osobně obohatil mineralogické sbírky školy.

Z českých osobností je nutné zmínit se o výše uvedeném F.Pošepném (1836-1895). Patřil mezi první absolventy školy, 10 let vedl katedru geologických ložisek.

Počtem a významem vědeckých prací (více než 100) patřil mezi přední evropské geology své doby. Je právem nazýván otcem české ložiskové geologie a své badatelské práci obětoval i své zdraví. Jeho práce o vzniku rudných ložisek se stala fundamentálním příspěvkem na kongresu v Chicagu roku 1893 a vytýčila další směr výzkumu v oboru. Stal se tak v dějinách školy první osobností, která se prosadila i mimo Evropu. Proto i medaile udělovaná Českou akademií věd za rozvoj geologických věd nese jeho jméno.

Mezi přední evropské odborníky patřil rovněž již zmíněný Hrabákův nástupce na katedře a později i ve vedení školy V.Káš (1848-1933), odborník evropského formátu v problematice těžních lan a důlní dopravy. I on, podobně jako Hrabák, byl oceněn čestným doktorátem montánních věd za zásluhy o rozvoj báňské vědy.

Snad nejvýrazněji se do dějin školy zapsal její první český rektor, prof.Dr.J.Theurer (1862-1928). Byl za svou kariéru sedmkrát v rozmezí let 1903-1927 zvolen rektorem. Vybudoval teoreticky i materiálně podmínky pro výuku elektrotechniky, své vědomosti rozšiřoval stážemi v Curychu a stal se prvním honorovaným docentem elektrotechniky na škole. Publikoval desítky odborných statí, překládal odborné články z angličtiny, byl autorem řady učebnic. Nutno jej obdivovat jako osobnost vpravdě renesanční, neboť byl uznávaným muzikologem, propagátorem české hudby, dlouholetým dirigentem Příbramské filharmonie a sbormistrem příbramských sborů.

Je potěšující, že některé ulice a náměstí nesou jako důkaz uznání a úcty občanů města pojmenování po

nejvýznamnějších osobnostech školy (Heyrovský, Hrabák, Theurer).

Byli to oni, kteří se zasloužili o to, že Vysoká škola báňská neustrnula na úrovni provinční vzdělávací instituce, ale že na své půdě dokázala koncentrovat elitu montánního školství v rámci monarchie, v řadě oborů pak jednotlivci dosáhli věhlasu světového.

Vysoká škola báňská v letech 1918-1945

Porážka Ústředních mocností v I. světové válce nepřinesla jen ukončení čtyřletých útrap milionů lidí ve světě, přinesla i výrazné změny na mapě Evropy. Rozpadla se velmoc, která po více než pět století hrála stabilizační roli a ovlivňovala politický, kulturní i hospodářský vývoj celé střední Evropy. Řada národů, ať již vlastním přičiněním či souhrou okolností, získala samostatnost. Nové státy byly nuceny vytvořit své státní i samosprávné orgány, zabezpečit chod válkou rozvráceného hospodářství, provést množství reforem včetně těch, které měly zabezpečit školství.

Obnova státní samostatnosti 28.10.1918 sice přinesla na čas zažehnání nebezpečí zrušení školy či jejího poněmčení (výnosem ministerstva školství z 11.8.1919 byla zavedena jako vyučovací jazyk čeština), na druhé straně však důsledky válečných ran zasáhly výrazně chod školy, řada studentů i personálu zaplatila toto období životem. Aby mohli studia dokončit i němečtí studenti, bylo přednášeno a examinováno do roku 1923 paralelně i v němčině.

Již záhy ale dochází k novým pokusům o přenesení školy do Prahy a nutno po pravdě říci, že v čele těchto snah stojí sami profesori. Vadí jim stísněné poměry, horší přístup k studijním materiálům i samo prostředí maloměsta. K tomu je nutno přičíst i fakt, že klesala produkce příbramských dolů tak dramaticky, že se začalo uvažovat dokonce o zastavení těžby. Záměr přesunout školu do Prahy však narážel na dvě překážky. Tou první byla hospodářská situace státu-rozpočet na stavbu nového objektu v Praze-Dejvicích ve výši více než 52 mil.Kč byl nad síly státní pokladny. Tou druhou překážkou byly opakující se protestní akce městské rady, která věděla, že odchodem VŠB bude město vážně poškozeno hospodářsky i kulturně. Z objektivního hlediska vzato je však nutno přiznat, že prostory a vybavení školy již nestačily světovému vývoji ve vysokém školství, zejména pak v oblasti věd montánních.

I přes tyto problémy došlo ve dvacátých letech k důležitým pokrokům-počet kateder vrostl na 18, prosazovaly se nové vědní disciplíny do osnov, zejména v oblasti fyziky (technická termika, statika, optika, elektrodynamika), matematiky (analytická geometrie prostoru, sférická trigonometrie) i vlastního hornictví (hlubinné vrtné práce, otvírky, větrání). Na vzestupu byly i pomocné vědní obory, zejména horní právo, pracovní lékařství, báňská bezpečnost a jiné. Postupně se stav studentů stabilizoval, takže v následujících letech studovalo ročně na škole 300-400 studentů. Ustálily se i počty pedagogů, na přelomu 20.a 30.let to bylo 15

profesorů, 12 docentů, 26 asistentů a zhruba 30 pracovníků administrativního personálu.

Škola také začala vysílat své studenty na exkurze a stáže do ciziny. V roce 1927 vykonali 14 denní praxi studenti oboru hornictví v Belgii, v roce 1930 vyjeli studenti oboru hutnictví na exkurzi do Jugoslávie a studenti hornictví do Rakouska. K recipročním výměnám studentů docházelo i mezi VŠB a obdobnou školou v Rumunsku a v Belgii.

Podobný trend je patrný i v oblasti mezinárodních kontaktů akademických hodnostářů školy.

V roce 1924 školu navštívila delegace Vysoké školy báňské v Paříži, v roce 1925 pak delegace z Vysoké školy báňské v Saint Etienne. Rozšiřovala se i možnost studijních cest profesorů a to zejména do Francie. Škola také udělila poprvé čestný doktorát, poctěným byl prof. A.Portevin z Francie a důvodem pak celoživotní zásluhy za teoretický výzkum v oblasti tepelného zpracování oceli. Čestný doktorát obdržel v roce 1938 i francouzský prezident A.Lebrun. O úrovni školy svědčí i fakt, že v období let 1918 až 1938 pedagogové školy vydali na 1500 knih a odborných statí.

Ještě jednou, na začátku 30.let došlo k pokusům o přemístění VŠB do Prahy. 14.10.1931 dokonce došlo k týdenní stávce studentů, kteří takto chtěli prosadit své požadavky na přesun školy. Ministerstvo školství však tento záměr v témže roce definitivně zamítlo. Světová hospodářská krize a později i finanční nároky na zabezpečení obrany republiky tyto snahy pohřbily. Hospodářská situace přinesla i pokles počtu studentů a to až na jednu stovku v 2.polovině 30.let.

V důsledku Mnichovské dohody došlo v roce 1938 k odtržení průmyslově nejbohatších částí Československa, jehož krátké dějiny se chýlily k tragickému konci. 14.3.1939 vyhlásilo Slovensko samostatnost, 15.3.1939 byly okupovány německými vojsky zbývající části republiky. Přesto na podzim 1939 začal jako obvykle v říjnu nový akademický rok, do něhož bylo zapsáno 153 posluchačů. Známé historické události počínající 28.říjnem 1939 a vrcholící 17.listopadem 1939 pak znamenaly zánik všech vysokých škol na území tzv.protektorátu. Řada studentů byla otažena do koncentračního tábora v Oranienburgu, v budovách školy se usídlilo německé četnictvo, řada profesorů byla penzionována, jiní pak byli převedeni do výroby. Velká část mineralogických sbírek byla převedena na německé školy a jen část jich byla ukryta spolu s částí přístrojové techniky mimo budovu školy. Někteří pedagogové se zapojili do odbojové činnosti, dva byli popraveni (K.Müller, V.Krofta), dva volili dobrovolnou smrt (F.Čuřík, J.Šplíchal), jeden zemřel po návratu na následky věznění (J.Čipera).

Rok 1945 znamenal pro školu naději na obnovení a další rozkvět,neboť v souladu s Košickým vládním programem se prioritou měl stát rozvoj technického školství. VŠB byla také jednou z prvních škol, která v poválečném Československu obnovila činnost. 26. května 1945 byli svoláni zbylí členové profesorského sboru, 4.-6.července pak proběhla imatrikulace

studentů. V prvním poválečném semestru začalo studovat 43 posluchačů v oboru hornictví a 57 v oboru hutnictví.

Již 8.září 1945 však vydává prezident republiky E.Beneš dekret, kterým se ukončují téměř stoleté dějiny vysokého školství v Příbrami. VŠB je přesunuta do Ostravy jakožto centra uhelného hornictví a metalurgie. Objektivně je nutno konstatovat, že šlo o krok logický, byť největší rozmach těžby Příbram teprve očekával, to už jde ale o novou strategickou surovinu-uran.

I tuto epizodu dějin VŠB se sluší uzavřít zmínkou o nejvýznamnějších osobnostech období mezi dvěma válkami. V první řadě je nutno připomenout profesora chemie Jaroslava Šplíchala (1855-1938). Jako jeden z prvních se věnoval výzkumu radioaktivity na Příbramsku, kde prováděl fyzikálně chemickou analýzu důlních vod. Byl nejen významným vědcem, ale také velkým vlastencem, neunesl národní tragédii způsobenou Mnichovem a spáchal sebevraždu.

Známým vědcem a pedagogem byl i Bohuslav Ježek (1877-1950), autor více než 300 statí a knih. Navázal na dílo F.Pošepného v oborech mineralogie, krystalografie, petrografie a prováděl rovněž praktický průzkum ložisek. V oboru geodézie a důlního měřictví vynikal

František Čechura (1887-1974), v oboru všeobecné ložiskové geologie pak Bohuslav Stočes (1890-1969), autor mnoha učebnic a knih. Působení na VŠB v Příbrami i v Ostravě zažil i Alexandr Glazunov (1888-1953). V Příbrami vyučoval od roku 1921 a vydal přes 200 vědeckých prací v oboru fyzikální chemie a metalurgie. Poslední osobností, o níž je v souvislosti s dějinami VŠB záhodno se zmínit, je František Čuřík (1876-1944), známý matematik, jehož autoritu respektovali i Němci, kteří ho chtěli získat pro výzkum a vývoj řízených raket V 2. Vědom si důsledků souhlasu i odmítnutí, volil Čuřík raději sebevraždu jako východisko.

Nová kapitola v dějinách vysokého školství v Příbrami

Jak již bylo řečeno, po dobu padesáti let nikdo nedoufal, že se vysoké školství ještě někdy vrátí do Příbrami, zejména proto, že tradiční hospodářské odvětví, těžba rud, zaniklo začátkem devadesátých let minulého století. Město se muselo postupně vyrovnávat se skutečností, že svoji práci muselo opustit několik tisíc zaměstnanců nejprve Rudných dolů, později pak i Uranových dolů. Tak, jak postupně trh práce vstřebal tyto lidi, přicházely nové možnosti, jak městu vrátit dřívější prosperitu a důstojnost.

Takovým impulsem se staly změny ve školství, kdy se postupně od poloviny 90. let otvíral prostor pro rozvoj vysokého školství neuniverzitního typu a vstup soukromého sektoru do tohoto prostoru. Rychle se rozšiřující nabídka studijních oborů na vysokých školách a vznik řady nových škol se staly impulsem i pro město. První pokusy o zřízení pobočky Jihočeské univerzity sice neskončily úspěšně, vyskytla se však možnost nová. Byly navázány kontakty s Vysokou ško-

lou evropských a regionálních studií, o.p.s, České Budějovice, která již rok po svém založení otevřela v roce 2004 detašované pracoviště v Příbrami.

První dva roky využívala VŠERS prostory v budově Waldorfské školy, od roku 2006 pak v souvislosti s rozšířením studia kombinovaného, o studium prezenční, získala od města do užívání budovu zrušené II.ZŠ v Dlouhé ulici. Získáním nových prostor se otevřela možnost k dalšímu rozšiřování vzdělávací nabídky. V současné době tak škola může nabídnout kromě již zavedeného studijního oboru Regionální studia nově i obor Bezpečnostně právní činnost ve veřejné správě. Ve třech ročnících studuje dnes v obou formách na 140 studentů, předpoklad pro rok příští je zvýšení počtu zhruba o 60-70 studentů.

Studie OECD z roku 2006 doporučuje České republice zvýšení počtu vysokoškolsky vzdělaných lidí a lze očekávat, že stát toto doporučení bude respektovat. Tato skutečnost, rostoucí počet absolventů středních škol s maturitou, zájem o vzdělávání a dosud živé tradice, vytvářejí solidní podmínky pro další expanzi školy. Tak by zároveň Příbram získala zpět postavení centra vzdělanosti v regionu.

Literatura:

1. MAJER,J. Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami: Sekretariát symposia Hornická Příbram ve vědě a technice 1984,256 str.
2. MAJER,J. Sondy do dějin Středního hornického učiliště v Příbrami /1851-2001/ Knihovna J.Drdy Příbram 2003, ISBN 80-86240-70-3
3. THEURER,J. Památník VŠB Příbram za léta od 1899 do 1924 k 75 letému jubileu trvání VŠB Příbram, Příbram 1924
4. SCHENK,J. 125 výročí založení VŠB v Příbrami, Příbram 1974
5. HALÁSEK,D. a kol. 50.výročí přemístění VŠB z Příbrami do Ostravy,Ostrava 1995
6. BIOLKOVÁ,J.,WYSLYCH,P. 150 let VŠB,Studio En face,Moravská Ostrava 1999 ISBN 80 90 2564-1-4 106 str.
7. SCHEJBAL,C.a kol. Historie a současnost báňského školství v českých zemích Blesk Ostrava 1996 ISBN 80 86060-06-3 224 str.

Address:

PaedDr.Vladimír Kríž

Vysoká škola evropských a regionálních studií,o.p.s. České Budějovice

detašované pracoviště

Dlouhá 163

261 01 Příbram

e-mail:kriz@vsers.cz

**PROMĚNY SOUŽITÍ ČESKÉHO A NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA
NA ŠUMAVĚ V LETECH 1898 – 1938. SONDA DO KAŽDODENNOSTI FARNÍCH
SPOLEČENSTVÍ VE SVĚTLE MATERIÁLŮ BISKUPSKÉHO ARCHIVU**
Transformations of the coexistence of the Czech and German populations in the Bohemian Forest
in the years 1898 – 1938. A study in the everyday life of parish communities in the light of the
bishop archives

Martin Weis

Souhrn

V této vědecké studii autor na základě výzkumu archivních materiálů českobudějovického biskupského archivu deponovaného ve Státním oblastním archivu v Třeboni představuje dokumenty z církevního života obyvatel Šumavy v letech 1898 – 1938. Na těchto dokumentech se prokazuje, že růst politického a nacionálního napětí mezi českými a německými obyvateli Šumavy ve sledovaném období se nevyhnul ani církevnímu životu. Mnohý duchovní se tak obrazně řečeno ocitl mezi „dvěma mlýnskými kameny“ a byl jednou z prvních obětí národnostních třenic.

Klíčová slova: České dějiny, biskupský archiv, Šumava 1900 – 1938, národnostní vztahy, náboženský život.

Summary

The author presents in this scientific study based on archive documents of the České Budějovice bishop archives, deposited in the State District Archives in Třeboň, documents from the ecclesiastic life of the inhabitants of the Bohemian Forest in the years 1898 – 1938. These documents show that the increase of the national tension between the Czech and German populations of the Bohemian Forest in the period observed did not avoid the church life either. Many a priest thus got caught, metaphorically said, between “two millstones” and was one of the first victims of national frictions.

Key words: Czech history, the Bohemian Forest in the years 1900 – 1938, national relationships, ecclesiastic life.

Úvodem

Problematicke soužití českého a německého obyvatelstva v našem jihočeském regionu již bylo věnováno značné množství publikací odborných i populárních. Jen jejich pouhý výčet by několikanásobně přesáhl prostor vymezený pro tuto studii. Přesto lze konstatovat, že jeden zorný úhel pohledu byl historiky do určité míry opomíjen a to pohled skrze řeč archivních materiálů biskupství českobudějovického. Přitom nutno konstatovat, že katolické náboženství ve zkoumaném období vyznávala či se k němu hlásila drtivá většina obyvatel našeho regionu. A to jak české tak i německé národnosti. Problematika vzájemného soužití Čechů a Němců se tedy nutně musela odrazit i v materiálech vzniklé z činnosti římskokatolického biskupství a jeho složek v jihočeském regionu.

Pramenná základna

Ve Státním oblastním archivu (dále SOA) v Třeboni je deponován archiv českobudějovického bis-

kupství, který vznikl z činnosti českobudějovické diecéze, biskupské konzistoře, diecézního soudu, ordinariátu a dalších církevních institucí. Dělí se do dvou manipulací a to manipulace z let 1785 – 1900 a 1900 – 1949. Fond biskupského archivu je přehledně uspořádán a poskytuje badateli mnoho cenných a dosud nikde nepublikovaných údajů i pro námi zkoumanou problematiku soužití Čechů a Němců. Nutno podotknout, že k práci s tímto fondem je zapotřebí souhlas majitele fondu – biskupství českobudějovického.¹ Druhá část biskupského archivu, pracovně nazývaná jako „živý archiv“ českobudějovického biskupství je deponována v budově biskupské rezidence v Českých Budějovicích a nabízí především fond personálií, kněžskou matriku, úřední tiskoviny diecéze a část úřední korespondence z období po roce 1949. Tež je zde možno nalézt i statistická hlášení o úkonech duchovní správy jednotlivých farností z poslední doby.

Je samozřejmé, že jsem v této studii neopomenul použít ani tištěných pramenů, jako diecézních kata-logů kléru, úředních věstníků a pastýřských listů.

Českobudějovická diecéze na přelomu 19. a 20. století a v první polovině 20. století ve světle statistických dat

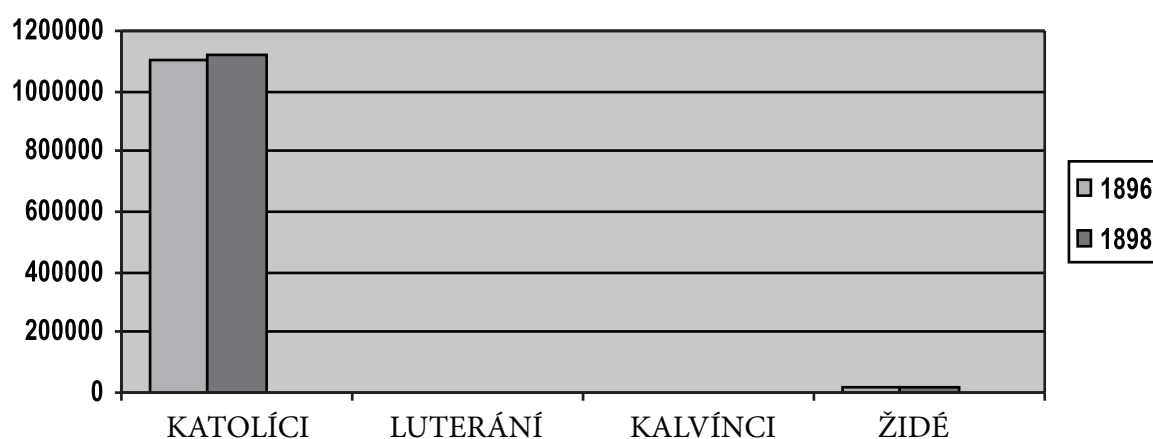
Českobudějovickou diecézi na přelomu 19. a 20. století nám nejlépe přiblíží diecézní katalogy, které byly vydávány každoročně biskupskou knihtiskárnou a které se vyznačují velkou pečlivostí a svědomitostí.

Dle tohoto katalogu českobudějovická diecéze, která zahrnovala území dnešních jižních a jiho-

západních Čech měla přes jeden milion obyvatel. Téměř všichni jsou uvedeni jako římskokatolíci, s výjimkou několika tisíc příslušníků k judaismu a ještě menším zanedbatelným počtem křesťanů luteránů či kalvínů. Jako nevěřící, či bezkonfesijní, není uveden v tomto období nikdo. Pro ukázkou přikládám tabulku s porovnáním údajů o počtu duší diecéze za léta 1896 a 1898:

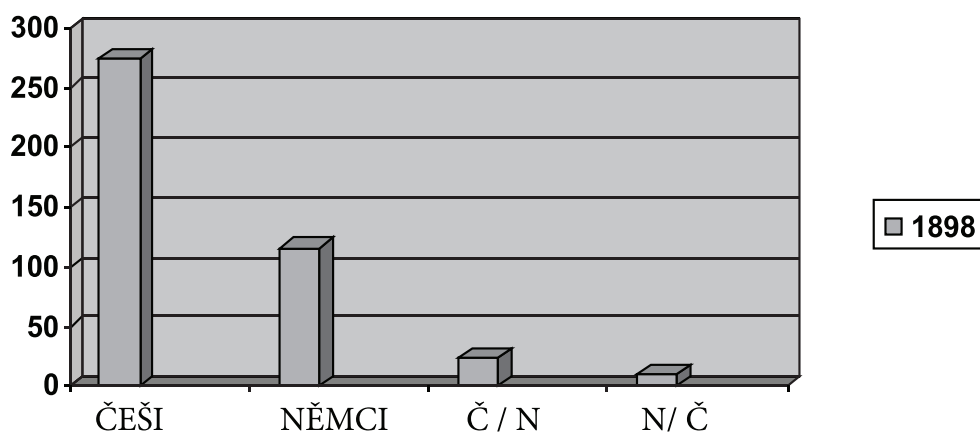
Rok	Katolíci	Luteráni	Kalvínci	Židé
1896	1100381	1187	1943	14279
1898	1120351	1153	1863	14921

Pro lepší názornost přikládám i statistická data převedená do následného sloupčového grafu:

Vlastní duchovní správa diecéze zahrnovala 374 farností, 46 děkanství, 1 proboštví a 2 arcijáhenství. V diecézi bylo též 264 kaplanských míst a 40 kooperatur. V diecézi bylo celkem 987 kostelů a kaplí. Co se

týče našeho tématu, tak po jazykové stránce je vhodné zmínit, že 274 beneficií bylo českých, 116 německých a zbytek je uváděn jako česko – německé či německo – české.²

Poněkud odlišnou situaci nám ukazuje již diecézní katalog z roku 1938. Podle něho žilo v českobudějovické diecézi celkem 982 265 lidí, kteří se hlásili ke katolické církvi a 105 116 lidí kteří se hlásili k jiným církvím či k bezvěrectví. I dle tohoto katalogu největší národnostní menšinou, která žila na území českobu-

dějovické diecéze byla německá menšina. Svědomitý odhad hovoří o cca 260 000 příslušnících německého národa.³ Až na malý národnostní ostrůvek u Českých Budějovic byla německá menšina soustředěna do pohraničních oblastí jihočeského regionu. Porovnáme-li tyto údaje o národnostním složení diecéze

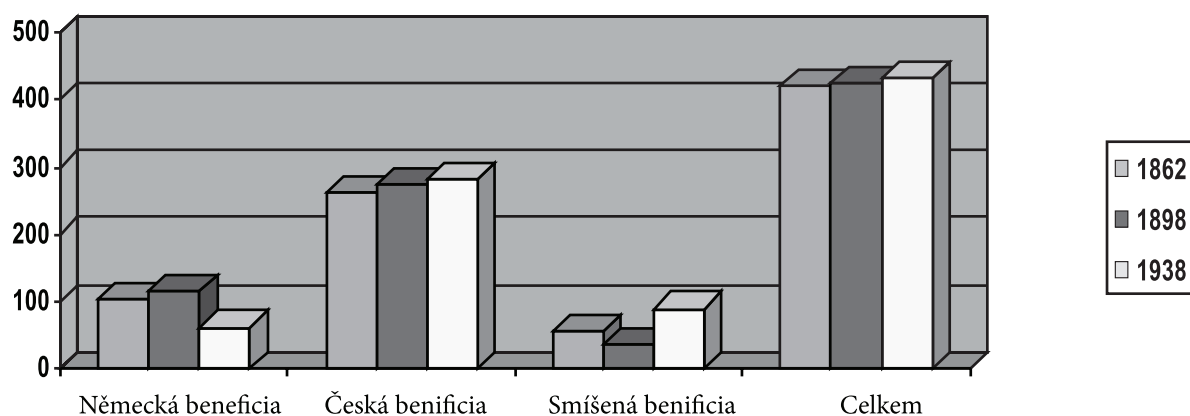
s výše uvedenými fakty, vychází nám závěr, že protináboženským bojem za doby takzvané první republiky byla postižena nejméně německá menšina. Procentuálně se u německé národnosti hlásilo k katolické církvi 91,53 % a u tzv. československé národnosti 73,81 % obyvatel Čech, Moravy a Slezska. Je třeba ale mít na paměti, že k moci v sousedních státech hraničících s naším regionem nastoupil nacionální socialismus,

který ve svém programu měl zahrnut protikatolický boj a v roce 1938 měl v řadách německých obyvatel československé diecéze hojně příznivců. Zmíněná statistická data proto rozhodně nehovoří o počtu takzvaných aktivních věřících.

Je nesporně zajímavé porovnat proměny statistických údajů o národnostním zastoupení jednotlivých beneficií od roku 1862 až do roku 1938:

Rok	Německá benefícia	Česká benefícia	Smíšená benefícia	Celkem
1862	102	262	56	420
1898	116	274	34	424
1938	61	282	89	432

Pro lepší názornost přikládám i statistická data převedená do následného sloupcového grafu:

Causa Albrechtice

Farní beneficium Albrechtice u Sušice, či také nazývané jako Albrechtec nebo Albrechtsried mělo hluboké historické kořeny, které se vázaly k českému králi Vladislavovi I. cca do roku 1150. V našem období to bylo malé městečko obklopené řadou vesniček a samot o celkovém počtu 2374 obyvatel. Po jazykové stránce bylo označováno v katalogu jako smíšené a to česko-německé. Rozhodně nemůžeme ale říci, že žilo nějakým „ospalým“ životem. Od roku 1880, kdy byla násilně zrušena česká škola v Albrechticích, se táhl spor o českou/německou školu v Albrechticích, který vyústil v sérii stížností na místního faráře co-by odpůrce „německého živlu“ jak dokazuje dopis biskupského vikáře Jana Mottla biskupství československému ze dne 22. května 1929:

„Nejdůstojnější biskupské konsistoři v Českých Budějovicích. Na přípis nejdůstojnější biskupské konsistoře ze dne 11. dubna t.r. č. 2885, potvrzují, že vysvětlení p. faráře Jarolímkovi připojené v přípise zakládá se na pravdě, a jsem toho přesvědčen, že dosavadní nezdar německých nacionálů o založení německé školy v Albrechticích neprávem vybíjí se na českém faráři, jenž nemá žádné pravomoci, aby bránil nadřízeným úřadům školním, rozhodnou-li se školu německou

školu zrušiti a nebo do jiného místa přenést, jako se právě stalo v Albrechticích, a jako svého času nesmělo někdejšímu faráři v Albrechticích ani napadnouti, aby se stavěl proti tehdejšímu úřadům školním, když škola utrakvistická proměněna byla v čistě německou. Co jedině mohlo by se p. faráři Jarolímkovi vykládati jako poněkud neopatrné jednání, je to, že na onom táboru, který byl pořádán od sušických pokrokařů, vystoupil na pódium a poděkoval přítomným Čechům za podporu české školy v Albrechticích a prosil o zachování přízně, což bylo přítomnými slíbeno ale z německé strany buď z neporozumění neb ze zlého úmyslu bylo pokládáno za projev nepřátelství ze strany farářovy. Úřední potvrzení o počtu dětí německých soukromě vyučovaných a opis úředního vyměření cesty z Albrechtic do Humpolce se připojuje. Jan Mottl, biskupský vikář (originál, signovaný, pod jednacím číslem 253)

Dále v archivu nalézáme dopis faráře z Albrechtic Antonína Jarolímkovi ze dne 25. 3. 1929 biskupské konsistoři ohledně obvinění časopisu Deutsche Presse :

„Nejdůstojnější biskupské konsistoři v Českých Budějovicích. Farní škola v Albrechticích byla česká a chodily do ní děti z českých osad: Albrechtice, Šimanov, Ostružno a Kadešice, dokud se tyto 3 poslední osady školou neosamostatnily. Do této české školy chodily

i děti z čistě německé osady Humpolec a smíšených obcí Milčice a Záluží, třeba že tato poslední vesnice patřila a patří do Sušice. Německých dětí bylo mezi 130 žáky sotva 20 a věnováno jim několik hodin týdně. Jakmile se osady Šimanov a Ostružno – na návrh pana Schreiner! – školou osamostatnily, byla česká škola albrechtická přes protesty Čechů albrechtických přeměněna na školu čistě německou a Češi albrechtičtí nuceni do ní své děti posílati. Od té doby začaly boje národnostní, což mohou dokázati i dp., kteří v Albrechticích kdysi působili, zvláště ze starších vldp. farář Růth. Přeměna školy české v německou stala se v letech 1880 a není divu, že se na tehdejší násilný postup se strany Schulverainu dosud nezapomnělo. V letech 80 tých bylo v Albrechticích Němců sotva 10%, plnily tedy školu německou v Albrechticích německé děti z Humpolce a Milčic. Pro posílení německého živlu i školy byla přibrána osada Záluží, třeba, že měla vždy lepší cestu do Sušice a české děti z okolních vesnic.

Po převratu v roce 1919 byla zřízena v Albrechticích pro české děti státní škola menšinová. Úbytkem dětí zrušena druhá třída na škole německé a když osady Humpolec s Milčicemi se politicky i školsky od Albrechtic osamostatnily, požádaly tyto dvě osady, aby německá škola – třída – byla z Albrechtic přenesena k nim do Humpolce. Bylo jim vyhověno s poukazem, že těch málo dětí, které v Albrechticích jsou, mohou choditi do Humpolce, když téměř 100 let mohly choditi děti Humpolecké do Albrechtic. – Lživé jest udání článku v D.P., že cesta z Albrechtic do Humpolce měří 7 km. Úředně oznámeno bylo farnímu úřadu, když žádal za sdělení cesty do školy v Humpolci, že cesta, která velkým půlkruhem obchází celý vrch Sedlo a jest i v zimě sjízdná, měří 4 km, kdežto cesta o které článek mluví, vede přes vrch Sedlo a měří něco málo přes 2km! a není tak hrozná, když i v zimě chodí po ní z Humpolce s pohřby. Německých dětí v Albrechticích není 49, nýbrž okolo 20. Ty druhé děti jsou z Milčic, které patří školou do Humpolce a ze Záluží, které patří do Sušice, resp. do Dlouhé Vsi.

Ohledně výtky o náboženském vyučování má se věc takto. V roce 1921 nabídl se farář sám, že bude v kostele německé děti učit náboženství, ale hned při prvé hodině byl německými pp. učiteli takovým způsobem opravován a poučován, jak má s dětmi postupovati, že další pokračování odřekl. Na pomstu za to odvedli pp. učitelé děti do Dlouhé Vsi k svaté zpovědi a začali ohlašovati, že prý je farář zpovídati něchtěl. Lež! Zpovídám měsíčně děti české, zpovídám častěji v roce i německé osadníky, zpovídal bych i děti německé, ale měl jsem býti u ordinariátu obviněn ze zaujatosti! Od té doby děti německé pp. učitelé vedou vždy do Dlouhé Vsi bez pokusu o zpověď u místního faráře. – O soukromém vyučování po domech nemůže býti ani řeči, a protože není to vůbec možné. A o jiném způsobu vyučování s místním farářem Kulturverband dodnes nejednal. Odvolává –li se na křesťanská cičení, pak by měl věděti, že křesťanská cičení dějí se toliko v advent a v postě jakožto příprava na zpověď. Spolek Kulturverband však má asi na mysli pravidelné vyučování a o tom se třeba předem dohodnouti. Třeba

že tak dosud neudělal, přece už dávno rozhlašoval, že farář německé děti náboženství učit nechce! Jednání jeho není jistě čestné a mohlo by se nazvati i jinak. Poněvadž s klidným svědomím ani jednoho z učitelů, kteří právě v Albrechticích působí, nemůže k udělení mise doporučiti, nezbude jiného, než aby Kulturverband vyjednával s farářem! Z tohoto hlediska vzato, pak zcela správně bylo stanovisko biskupské konsistoře v Českých Budějovicích, že mohou děti z Albrechtic choditi na náboženství do Humpolce, což však Kulturverbndu se nelíbilo a není tedy vinou ani faráře, ani konsistoře, že děti zůstaly bez vyučování náboženství. Podepsaný farář u příležitosti biskupské visitace byl obviněn, že prý prohlásil, že v německé škole v Albrechticích náboženství učit nebude. Když vysvětlil, že vyučování, které chce Kulturverband jmenovati školou žádnou školou není a nemohl tedy to, co mu bylo vytčeno, nikde říci, prohlásil, že ve škole německé náboženství samozřejmě učit bude, jako učil ve škole v Humpolci. Slíbil-li i písemně biskup. konsistoři, že nařízení o vyučování v německé škole v Albrechticích bude vyhověno, pak týkalo se to opravdu školy a ne soukromého vyučování. Ohledně náboženského cvičení (Christenlehre) bylo jak v advent tak v postě vyhověno v nedělním odpoledni. Jest tedy nařčení Kulturverbandu neodůvodněné a mohlo býti dávno již vše vyřízeno, kdyby Kulturverband byl jednati chtěl!! Ohledně tábora lidu v Albrechticích dne 29. 4. 1928 bylo vš vysvětleno již dne 14. 5. 1928 v přítomnosti stěžovatelů a lživé jest psaní D.P., že by byl farář nějakou resoluci četl a doporučoval a své osadníky k přísaze vybízel a k boji proti Němcům zavazoval. Zde mluví zlá vůle se kterou není možno jednati.

Podespaný prohlašuje, že i kdyby se rozkrájel a ve všem Němcům vyhověl v ohledu náboženském, přece najdou vždy něco, čím by mohli proti faráři útočiti. Původci všeho nejsou osadníci, kteří těmto věcem ani nerozumí, ale okolní němečtí nacionálové, kteří nemohou zapomenouti, že Albrechtice z jejich rukou se vysmekly, nejvíce ovšem Kulturverband, který posílá do Albrechtic soukromé učitele (4!) také jistě i proto, aby ztracenou školu znovu v Albrechticích vynutil. Tím zřejmě národnostní boj jen přiosťruje a nečestné a necharakterní je, když vinu svádí na jiného.

Přeložením německé školy z Albrechtic do Humpolce se Němcům albrechtickým žádná křivda nestala a proto jednání Kulturverbandu jest tím podivnější, čím více o ukřivdění mluví. Přeložením školy měl býti zjednán v obci klid, ale vinou Kulturverbandu jest tomu právě naopak. Není rušitelem míru v obci farář, ale Kulturverband! Koncem února opravdu vystoupilo 21 německých katolíků z církve – ne 38, ale to stalo se jako pomsta, kterou memorandum J.M. panu biskupu předložené hrozilo, nebude-li farář okamžitě přeložen. S klidným svědomím přijal tuto zprávu podepsaný, protože si není toho nejmenší pronedbání pastýřské činnosti, vinen a s lidmi zlé vůle a sváděnými není řeči. Necht' odejdou němečtí učitelé z Albrechtic a v několika měsících bude moci podepsaný oznámiti, že náboženský i národnostní život jest úplně uklidněn. Jarolímek Ant., farář.

Celou napjatou situaci velmi vhodně dokresluje časopis *Národ*, č. 10, ze dne 12. ledna 1929, kde na straně 2 ve sloupci 4 se uvádí následující:

„Kam až sahá německá zášť proti Čechům. V jazykově smíšené obci Albrechticích na Šumavě působí již dlouhá léta katolický farář Jarolímek, upřímný Čech a nadšený pracovník v Národní jednotě Pošumavské. Národní činnost jeho je velmi nepříjemná německým pohlavářům, kteří chápou se všech prostředků, aby jej odstranili z místa, které jeho zásluhou se stalo národně uvědomělé, neboť dosáhlo české většiny. Po bezvýsledných intervencích u konsistoře přišli němečtí nacionalisté, vedeni haken-kreuzlerskými učiteli na nový prostředek. Hromadným vystupováním z katolické církve chtějí docílit toho, aby konsistoř byla donucena přeložit faráře Jarolímku. Jsme zvědaví, jak se zachová českobudějovická konsistoř k této německé provokaci. Naším hraničářům musí případ býti výzvou k další neústupné práci.“

Text tohoto článku byl zaslán Zemským úřadem v Praze dne 17. 2. 1929 českobudějovickému biskupství k vyjádření. To reagovalo následovně:

*„Vysoce slavnému zemskému úřadu. K obsahu shora citovaného výstřižku časopisu *Národ* odpovídáme, že není věcí biskupské konsistoře urovnávat politické spory jednotlivých stran. Každý duchovní musí dnes si býti vědom svého poslání a vši pastorální opatrností o to pečovat, aby věřící různé národnosti duchovně uspokojili. Co se děje v Albrechticích na Šumavě dalo se již dříve i na jiných národnostně smíšených farách a bylo vždy urovnáno ve shodě s oběma stranami. Pro biskupskou konsistoř nejsou směrodatné různé publikace, nýbrž svědomitá duchovní správa. 7. 3. 1929 pod čj. 2224*

Okresní úřad v Sušici pod číslem jednací 8424/29 dne 22. 2. 1929 zaslal biskupství následující upozornění:

„Biskupské konsistoři v Českých Budějovicích. K výstupům Němců v Albrechticích z církve římskokatolické bylo učiněno četnictvem a důvěrně vyšetřeno, že příslušné blankety obstaral a jednotlivcům doručil soukromý učitel Ed. Křišťan, který byl z Č.S.R. vypovězen, proti tomuto opatření se však odvolal. Křišťan účastnil se také deputace Němců Albrechtických k panu biskupovi Bártovi, který v květnu 1928 v Albrechticích konal biskupskou visitaci a při tom prý vůči p. biskupovi se vyjádřil, že – nebude-li farář odstraněn – Němci Albrechticé z církve vystoupí. Žádám zdvořile za urychlené sdělení, zda incident takový při jenerální visitaci pana biskupa se skutečně udál podotýkaje, že Křišťan není občanem Československým. Okresní hejtman ... (podpis nečitelný)

Na tento přípis odpovědělo biskupství dne 7. března 1929 pod číslem jednací 1985 následující:

„Okresnímu úřadu v Sušici odpovídáme na citovanou žádost, že při biskupské visitaci generální v Albrechticích, konané v květnu minulého roku, dostavila se k nejdůstojnějšímu panu biskupovi deputace německé tamní strany. Deputace tato sice přednesla různé stížnosti a přání, ale nejdůstojnější pan biskup sám na místě vše urovnal ku spokojenosti obou stran, čímž záležitost ta pro nás vyrovnána.“⁴

Causa Horní Planá

Že se v Albrechticích nejednalo o ojedinělý případ, kdy národnostní třenice se odrážely i na životě místního duchovního, dokazuje i přípis ze Státního policejního úřadu v Horní Plané, ze dne 24. srpna 1937, ve kterém se píše o politických snahách po odstranění českých duchovních v Želnavě. Tento dopis byl jako přísně důvěrný zaslán biskupské konsistoři po zvláštním policejním poslu:

„Veledůstojné biskupské konsistoři v Českých Budějovicích. V obvodu farní obce Želnavy je právě podnikána akce, aby bylo působeno na tamní konsistoř, aby na duchovní místa fary v Želnavě nebyli více dosazováni duchovní české národnosti, nýbrž dosazeni byli duchovní Němci. Akce tato není podnikána z nějakých zájmů náboženských farní obce, nesleduje zájmy věřících, ale má účel vnést mezi tyto politickou a národnostní nesnášenlivost. Celá akce byla vyprovokována určitými nacionálně-politickými vlivy, které sledují cíle jsoucí v přímém rozporu s církví římsko-katolickou. V merituu věci samé podotýká zdejší úřad, že ještě před několika lety byla ve zdejší šumavském kraji celá řada duchovních české národnosti, tak tomu bylo jmenovitě v době předpřevratové, dnes českými duchovními je obsazena pouze fara želnavská, katoličtí občané české národnosti, kteří tvoří ve zdejší oblasti značnou menšinu, mají české duchovní jedině ve farnosti želnavské, z toho důvodu doporučuje zdejší úřad, aby nebylo hleděno při obsazování fary želnavské na zájmy politické strany a aby bylo ponecháno obsazení želnavské fary českými duchovními. Obsah tohoto dopisu považují za důvěrný. Policejní správce (podpis nečitelný).“⁵

Připojení jihočeského pohraničí k Říši

Následující zoufalá žádost českého katolického duchovního o přeložení do vnitrozemí v roce 1938 po odtržení českého pohraničí snad nepotřebuje ani žádného komentáře:

„Nejdůstojnější biskupské konsistoři v Českých Budějovicích. V úctě podepsaný prosím, aby mi byla prozatímne propůjčena nějaká česká fara ve vnitrozemí, protože dne 25. X. t.r. má zde býti plebiscit a zdejší občané prohlašují, že všichni budou hlasovat pro Německou říši a že zde žádného Čecha ani českého faráře nestrpí. Jest tedy samozřejmé, že zde za takových poměrů nemohu zůstat, jinak bych byl vydán největšímu pronásledování a utrpení. Pastorační práce by zde byla úplně nemožná. Jsem zde již skoro 22 let a prožil jsem mnoho příkoří a udávání. Všechny doklady k žádosti jsou dosud u nejdůstojnější biskupské konsistoře z února t.r. Bukovec dne 5. X. 1938, Josef Jačka, farář.“⁶

Závěrem

Tragické ztroskotání soužití Čechů a Němců na území našeho regionu a celé naší vlasti rozhodně patří k nejdramatičtějším a nejdiskutovanějším událostem našich

moderních dějin. Zvláště jeho závěrečná fáze, která se pak v české terminologii tradičně nazývá jako odsun a v německé jako vyhnání je na české i německé straně předmětem nejen vědeckých výzkumů, ale také mnohdy i součástí žurnalistických polemik. A též je nutno podotknout, že je samozřejmě i nástrojem rozličných politických snah. Zaslouží si proto zajisté i naši podrobnější pozornost.⁸

Snad nejlépe tragiku zakončení společné koexistence Němců a Čechů v Čechách vyjadřují následující dojemná slova Hanse Krebse, která obsahují i určité přání pro budoucnost:

„Dnes stojíme před vámi jako obžalovaní a vy jste naši soudci. V tomto okamžiku se uzavírá plných tisíc let společného, těžkého, ale i velikého historického období. Český národ bude nyní konečně žít sám ve svém národním státě, který se národním stává nejen podle jména, ale i fakticky. Tři miliony Němců byly odsunuty. Je to největší přesun od stěhování národů, možná největší v dějinách světa. Téměř jedna třetina obyvatelstva Čech, Moravy a Slezska opustila a opouští svůj starý domov. Nechávací za sebou své domy, to, co kdysi nazývali svým vlastnictvím, svoji minulost, své mrtvé. Opouštějí práci miliónů a práci mnoha staletí, aby se již nikdy nevrátili. Pro toho, kdo to neprožil, je těžké pochopit morální a duchovní břemeno, které nyní neseme. Věřím, že český národ to ocení, nyní nebo později, český národ, jehož kouzelná píseň často dojímala i naše srdce – váš „Kde domov můj“. Vím, že budete s námi soucítit, vy, kteří vždy s takovým citem zpíváte „...a to je ta krásná země, země česká, domov můj“. I já jsem tuto zemi náruživě miloval a mám právo to říci, protože mohu dokázat, že má rodina žila v této zemi od roku 1558. Myslím, že musím říci: bojovali jsme za svůj národ v dobré víře. Byli jsme oklamáni, ale nikdo nemůže pochybovat o naší dobré víře. Vždy jsem věřil, že Češi a Němci by mohli vytvořit společný stát jako Švýcarsko, každý ve svém kantonu, ve vlastní autonomii. Nestalo se tak. Dějiny rozhodly jinak. Už nebudete mít ve své zemi národnostní rozpory. Přeji si pouze, aby naše velké oběti nebyly zbytečné, aby z nich konečně vzešlo mírové soužití mezi námi – které jsme bohužel nedokázali vytvořit v jednom státě – soužití s německým státem, se kterým budeme opět sousedit. A tak, i když jiným způsobem, byla zodpo-

vězena otázka, kterou jsem položil v závěru předmluvy ke své knize Boj v Čechách: „Kdy bude mír v této zemi?“ Doufám však a modlím se, aby byla zodpovězena nejen pro současnost, ale i pro budoucnost. Pak i osobní oběti, které musíme přinést, nebudou marné. Ale v okamžiku svého rozloučení voláme: Kéž by oddělení Němců a Čechů konečně přineslo mír oběma! Kéž by utrpení naší doby přineslo konec našemu utrpení navždy. Jen tehdy budou mít všechny ty nezměrné oběti, které musíme my, sudetští Němci, přinést a které přinesli v tak velké míře i Češi, nějaký význam. Jen tehdy posloužily nejvyššímu ideálu lidstva – trvalému a čestnému míru.“⁸

Poznámky:

- 1 Tento souhlas byl dán autoru studie archivářem českobudějovického biskupství P. Václavem Kulhánkem, za což mu náleží upřímný dík.
- 2 Srov. Catalogus saecularis et regularis cleri diocesos Bohemo-Budvicensis (Dále CCB) 1899, Conspectus universalis, Beneficiorum, Curatorum, Ecclesiarum, Capellarum, Cleri Curati, Cleri Regularis, nec non Monialium, s. 285
- 3 Srov. CCB 1938, Conspectus universalis, Beneficiorum, Curatorum, Ecclesiarum, Capellarum, Cleri Curati, Cleri Regularis, nec non Monialium a údaje u jednotlivých farností.
- 4 SOA Třeboň, fond biskupský archiv, karton číslo 993, signatura I – G – 6, složka – národnostní spory, korespondence signovaná, orig.
- 5 SOA Třeboň, fond biskupský archiv, karton číslo 994, signatura I – G – 6, složka rok 1937, korespondence signovaná, orig.
- 6 SOA Třeboň, fond biskupský archiv, karton číslo 995, signatura I – G – 6, složka rok 1939, korespondence signovaná, orig
- 7 Kol.aut. „Rozumět dějinám“, Gallery Praha 2002, s. 8
- 8 Poslední vystoupení Hanse Krebse, německého poslance odsouzeného v Praze k trestu smrti 15. 1. 1947. In Sládek Milan, *Němci v Čechách*, Pragma Praha 2002, s. 151 - 153

Address:

doc. PaedDr. ThLic. Martin Weis, ThD.
Kněžská 8
vedoucí Katedry církevních dějin TF JU
370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

JAZYKOVÉ VYJADŘOVÁNÍ A MYŠLENÍ V PÍSEMNÝCH PROJEVECH

Sprachliche Ausdruck und Meinung in schriftlichen Texten

Karel Dvořák

Souhrn

K základním úkolům dnešní školy patří učit studenty komunikovat a současně myslet na to, jak se vyjádřit. Nedostatky ve vyjadřování totiž souvisejí s nedostatky v myšlení. Pisatelé si často neujasňují vztahy mezi složkami věcného obsahu, aby je mohli vyjádřit syntaktickými konstrukcemi.

Klíčová slova: vyjadřování syntaktických vztahů mezi větami. Syntaktické vztahy příčinné, důvodové, důsledkové, přípustkové.

Zusammenfassung

Eine der wichtigsten Aufgaben des gegenwärtigen Schulwesens besteht darin, den Studierenden das Erlernen von Kommunikationsfähigkeit beizubringen und gleichzeitig ihr Ausdrucksvermögen gezielt zu steigern. Der Mangel an Ausdrucksmitteln hängt nämlich sehr eng mit mangelhafter Denkweise zusammen. Die Schreiber nehmen oft inhaltliche Beziehungen *semantische Bedeutung der Wörter nicht wahr, was ein gewisses Unvermögen bei syntaktischen Konstruktionen zeit und in Folge dessen treten ungenaue Formulierungen auf.

Schlüsselwörter: Kommunikationsfähigkeit, Ausdrucksvermögen, die Schreiber, inhaltliche Beziehungen, semantische Bedeutung, Wörter, Unvermögen, syntaktische Konstruktionen.

K základním úkolům dnešní školy patří učit studenty komunikovat a současně myslet na to, jak se vyjádřit. Nedostatky ve vyjadřování totiž souvisejí s nedostatky v myšlení.

Pozornost zaměřuji především na stavbu vět a na vyjadřování syntaktických vztahů mezi větami v různých slohových postupech a v souvislosti s tím na volbu spojovacích výrazů. Především se zaměřuji na výklad, ten je pro studenty tohoto typu školy přednostní. Jde i o další slohové postupy / publicistický, úvahový, prostě sdělovací /.

V pokusech o výkladový postup chybí často výklad podstaty a zákonitosti jevů, chybí srovnání, co jevy mají společného a v čem se liší, proč k nim dochází, je třeba vyjadřovat příčinnostní vztahy. Projevem myšlenkové nepropracovanosti jsou nedostatky v užívání / i znalosti / spojovacích výrazů pro vyjadřování složitějších vztahů.

V písemných projevech studentů různých středních škol označených jako výklad převažují spojovací výrazy, které nejsou projevem vyspělejšího a sevřenějšího myšlení, chybějí prostředky potřebné právě pro výstavbu výkladu. Autoři projevů si neuvědomují, že určité typy spojovacích výrazů napomáhají vyjádření určitosti a přesnosti myšlenek. V pokusech o výklad nacházíme spíše spojovací výrazy označované jako myšlenkové a sémanticky jednodušší.

Příklad:

„Nerada mluvím o svých problémech, tváří se pozorně, lituji vás a pak se dozvíte, že o neštěstí, které vás potkalo, které mělo zůstat mezi čtyřma očima, najednou ví celé město.“

Student sice tvoří souvětí s několika stupni závislosti, ale užívá spojovacích prostředků pro vyjadřování jednodušších myšlenkových vztahů. K nim patří že, aby, který.

Volba spojovacích výrazů tak je do jisté míry ukazatelem úrovně myšlení a vyjadřování. Studentům chybí hlubší znalosti potřebné pro vyjadřování náročnějších syntaktických vztahů, chybí schopnost vztahy vůbec identifikovat.

Nyní zaměříme pozornost na užití především těch spojovacích výrazů, které vyjadřují sémantické vztahy myšlenkově náročné, které však v běžné mluvě nejsou zautomatizovány a studenti jich proto používají sporadicky. Právě proto jsou žádoucí cvičení, v nichž by se studenti učili náročnější vztahy vyjadřovat. Je to zřetelová spojka pokud, jenže, místo aby, jakmile, sotvaže, zatímco, spojky přípustkové, příčinné a důsledkové.

Méně běžným spojovacím výrazem / jak bylo výše uvedeno / je spojovací výraz kontrastně srovnávací zatímco:

Příklad:

„Zatímco do hlíny a kamene se nápisy většinou ryly, přírodní materiály jako je kůra nebo listy palem vyžadovaly jiný způsob zaznamenávání písma.“

Příklad je ilustrací výrazného rysu syntaxe současné spisovné češtiny. Jak patrně k syntaktickým prostředkům vyjadřujícím odporovací význam konstrukcí souvětí souřadného přibývají ve spisovných projevech prostředky nové, jejichž základní typické užití je v konstrukcích hypotaktických ve specifických pro ně významech. Tímto prostředkem v našem případě je spojovací výraz zatímco.

Jak již bylo řečeno, studenti málo užívají syntaktických prostředků pro vyjadřování složitějších mezivětných vztahů. Pouze ojediněle byla zaznamenána slova vyjadřující vnitřní vztah : důsledek, následek.

Na dalších příkladech lze ukázat rozdíl mezi důsledkem a následkem:

„Lidská agresivita má mnoho různých forem, následkem toho velkým krokem kupředu při současně vysoké technické vyspělosti je uvědomění si toho, jaká hrozivá síla se zde skrývá.“

Následek je vyústěním, kdy z jistého pohledu je protějškem příčiny. Přesvědčíme se o tom transformací uvedeného souvětí:

„Velkým krokem kupředu je při současně technické vyspělosti lidstva uvědomění si toho, jaká hrozivá síla se zde skrývá. Příčinou potřeby tohoto uvědomění si je lidská agresivita, která má mnoho různých forem.“

Úkolem studenta je transformovat obě souvětí tak, aby výrazy následek a příčina byly vyjádřeny příslušnými spojovacími výrazy pro vyjádření těchto syntaktických vztahů:

„Lidská agresivita má mnoho různých forem, a proto, / a tak / velkým krokem kupředu ... je uvědomění si toho, jaká hrozivá síla se zde skrývá ...

...Velkým krokem kupředu je ... uvědomění si toho, jaká hrozivá síla se zde skrývá, protože / neboť / lidská agresivita má mnoho různých forem ...“

Následek je to, co bylo vyvoláno předcházejícím dějem, ten je příčinou – jím je lidská agresivita. Příčinou nebezpečí je lidská agresivita, která má mnoho různých forem.

Ještě ke vztahu důvod – důsledek. Důvod přechází důsledku, protějškem důvodu je důsledek. Příčina předchází následku, protějškem příčiny je následek.

Pisatelé si neujasňují vztahy mezi složkami denotátu tak , aby je mohli vyjádřit syntaktickými konstrukcemi, které v jazyce existují. Tyto syntaktické vztahy nejsou zastoupeny v jejich myšlení, chybějí i příslušně konstrukce v jejich vyjadřování. Proto by bylo vhodné zadávat studentům úkoly, které by přispěly k poznávání i k užívání těchto syntaktických konstrukcí. Příslovce mohou přispívat mimo jiné i k vyjádření podstatné složky objektivní reality, k jasnosti, výstižnosti i správnosti. Zcela běžná jsou v řeči studentů adverbialní místa, času i způsobu, avšak je vhodné dále se věnovat adverbii příčinnostní. Studenty třeba nejen seznamovat s adverbii vyjadřujícími příčinu, důvod, podmínku, účel, účinek, ale vést je k užívání ve větách, aby tak dospívali k hlubšímu poznávání vztahů v objektivní realitě.

Jako úkol lze studentovi zadat transformovat příklady z jeho vlastního projevu. Bohužel těchto příčinnostních adverbii se vyskytuje v pracích studentů minimálně. Jeden příklad z žákova projevu:

„K té poslední skupině patří představitelé směru katolická moderna, osobnosti, o jejichž existenci se po dlouhá léta přezíravě mlčelo ...“

Úkolem může být transformovat poslední slovní spojení v souvětí.

Adverbium přezíravě vyjadřuje důvod: z důvodu, aby se nedostali před zraky ostatních.

Příklad, kdy bylo využito spojovacích výrazů vyjadřujících syntaktické vztahy:

„Dramatik nechce zaměřit oči svých diváků požadovaným směrem, nýbrž chce je otevírat, a proto reaguje na podstatné, ačkoliv skryté jevy ve svém okolí...To je důvod, proč dnes tolik obdivujeme Shakespeara, ačkoliv doba, v níž tvořil a o níž psal, dávno minula ... Jevitě našeho života, totiž svět, zůstává stále též navzdory všem našim snahám o jeho přetvoření ...“

Vedle použitých spojovacích výrazů vyjadřujících rozmanité vztahy nýbrž, a proto, ačkoliv, totiž bylo užito výrazu navzdory. Jde o nepůvodní předložku, vznikla z předložkového spojení na vzdory. Předložkový výraz “ navzdory všem snahám“ lze transformovat na vedlejší větu přípustkovou : ... přestože se snažíme o jeho přetvoření ...

Uvedu příklady užívání spojovacích výrazů v některých vybraných textech bakalářských prací. Také zde jsou spojovací výrazy sémanticky a spolu s tím myšlenkově jednodušší. Objevují se však i výrazy významově složitější. K jednodušším spojovacím výrazům patří výrazy a, když, kteří, že, aby, jestliže. K méně častým patří výraz pokud, zvláště ve významu zřetelovém. V současné době je tendence vyjadřovat odporovací poměr větami s kdežto. Bylo užito výrazů jak – tak.

Jimi je vyjádřena shoda ve způsobu mezi dvěma srovnatelnými ději:

„...návrh lze doručit jak soudu, tak exekutorovi ...“

Dále bylo užito výrazu zda – či. Výrazem zda je vyjádřen určitý záměr, výrazem či je pak naznačen eventuální vztah:

„...zda vést exekuci prostřednictvím soudu, či prostřednictvím soukromého soudního exekutora ...“

V textu je užito nepůvodní předložky prostřednictvím. Často se uplatňuje v odborném stylu a vyjadřuje příslovečné určení prostředku, vyjadřuje prostředek, pomocí něhož děj uskutečňujeme.

Výrazy nejen, ale i pisatel stupňuje své tvrzení:

„Současná situace má však velice závažné dopady nejen na ekonomiku firem, ale i na konkrétní situace osob.“

V růstu frekvence celé řady spojovacích výrazů se projevuje růst určitosti a přesnosti v myšlení a ve vyjadřování pisatelů. Vedle spojovacích výrazů, které vyjadřují vztahy myšlenkově náročné, v běžném vyjadřování neautomatizované / zvláště v odborném a publicistickém stylu / , vyskytují se spojovací výrazy běžné v každodenním užívání / v postupech prostě sdělovacích / .

Zabýváme se těmi slovními druhy, jichž pisatelé užívají a jimiž vyjadřují vztahy, a to tak, že jistý výraz uvádějí do vztahu, to znamená, že vyjadřují, v jakém vztahu je určité označení k jinému označení. Jak bylo zjištěno, ve vyjadřování se často vyskytuje závislost věty vztažné na jiné větě vztažné. Spojovací výrazy se nefunkčně opakují:

„V dnešní době je stále více materiálů, které by vyhovovaly všem požadavkům, která na ně kladou různá odvětví našeho průmyslu.“

Upraveno: ... jež na ně kladnou různá odvětví ...

Jindy je vhodné nahradit vztažnou větu větným členem : “V dnešní době je třeba stále více materiálů vyhovujících všem požadavkům ...“

Zájmeno které patří k spojovacím výrazům s vysokou frekvencí. Někdy je možné a dokonce vhodné výraz který nahradit spojovacím výrazem, který vztah mezi větami vyjadřuje explicitně. Jeho použitím se vyjádření stane určitějším:

„Snášel dobře všechny kritiky, které se ho týkaly, které nebyly vždy spravedlivé ...“

Upraveno: ... třebaže nebyly vždy spravedlivé ... Student by měl poznat, že vztah mezi větami je přípusťkový a tento vztah je náležitě vyjádřen spojkou třebaže, ačkoliv.

Na vady ve stavbě souvětí je třeba upozorňovat a učit pisatele tyto vady poznávat a odstraňovat. V náležitém vyjadřování třeba spatřovat společenskou cenu. Nebylo by vhodné spoléhat na to, že ke zvyšování vyjadřovací úrovně dojde samočinně v praxi, v omezené míře se to opravdu děje. Studentům nutno dávat takové podněty, aby zvyšování úrovně vyjadřování a spolu s tím myšlení bylo výraznější. Neúspěchy v této oblasti škodí společenské praxi.

Jazykové vyjadřování chápeme jako proces, jako výběr a spojování jazykových jednotek a komplexů, a ve shodě s tím chápeme i myšlení jako proces, jako procesuální spojování myšlenkových jednotek a komplexů.

Na závěr cituji myšlenku vybranou z úvodního slova v Návrhu školního vzdělávacího programu pro střední školy:

„Cílem je osvojit si schopnost kultivované, srozumitelné a vstřížné komunikace přiměřené komunikační sféře a situaci, a to na základě hluboké znalosti jazykového systému.“

Poznámka:

Východiskem při zamyšlení se nad syntaktickými vztahy mně byly myšlenky Karla Svobody, docenta Karlovy univerzity, autora celé řady lingvistických i didaktických publikací, autora učebnic a mého učitele.

Address:

doc. PhDr. Karel Dvořák, CSc.

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

České Budějovice, Žitkova 6, psč. 370 01

e-mail: dvorak@vsers.cz

K OTÁZKÁM PROTOTYPŮ VE SLOVNÍ ZÁSOBĚ

Zu Fragen von Prototypen in Lexikon

Jiří Korostenski

Souhrn

Koncept kontejneru jako jednoho z klíčových pojmů kognitivní lingvistiky je v současné době rozpracováván především v zahraniční literatuře. Koncept vzniká jako reakce na každou aktuální situaci znovu, není a nemůže být absolutně totožný.

Součástí konceptu tvoří prototyp. Pokus o stanovení prototypického jádra konceptu kontejneru je předmětem článku. Formou dotazníkového experimentu na materiálu ruského jazyka bylo stanoveno, že lze v ruském jazyce vyčlenit prototypické jádro konceptu kontejneru. Tvoří je pojem nádoby v širším smyslu. Je vymezen předmětnými hranicemi stěn a dna. Funkce nádoby a její vnímání mluvčími musí být zakotveny ve zkušenostní bázi jejich psychiky. Experiment tento předpoklad potvrdil.

Klíčová slova: pojem konceptu, prototyp, prototypické jádro, nádoba, stěny, dno

Zusammenfassung

Das Konzept vom Container als eines der Schlüsselbegriffe der kognitiven Linguistik wird jetzt besonders in der ausländischen Literatur bearbeitet. Das Konzept entsteht als Reaktion auf eine aktuelle Situation immer wieder neu, und es ist deshalb nicht absolut identisch.

Der Bestandteil des Konzepts wird mit einem Prototyp gebildet. Der Versuch prototypischer Kern von Konzept zu stellen ist Objekt dieses Artikels. Mit einem Fragenbogenexperiment am Material der russischen Sprache war festgestellt, dass man in der russischen Sprache einen prototypischen Kern ausgliedern kann. Er ist mit dem Begriff von Behälter in breiterem Sinne gebildet. Er ist mit den natürlichen Wänden und Boden begrenzt. Die Funktion von Behälter und sein Wahrnehmen müssen mit den Sprechern in der Basiserfahrungen verankert sein. Das Experiment bekräftigte diese Voraussetzung.

Schlüsselwörter: Begriff von Container, der Prototyp, prototypischer Kern, Behälter, Wände, Boden

K charakteristice konceptu kontejneru v ruštině

Koncept se stává v současnosti výjimečným pojmem nejenom pro samotnou lingvistiku, ale také pro lidské myšlení jako takové a získává všeobecné uznání.

Proto s ním běžně operují nejenom společenské vědy jako psychologie, sémiotika, kulturologie, ale objevuje se často rovněž v oblasti teorie informace, kybernetiky a jinde, přičemž každá disciplína do něj „vkládá“ alespoň část svého pojetí s ohledem na povahu disciplíny. Přesto si ovšem dovoluji tvrdit, že uvedené dílčí aspekty nesnižují jeho hodnotu ve smyslu obsahovém a pojmovém. Podle mého názoru se jedná o přirozený jev, neboť **koncept** je výjimečný a nepochybně je ovlivňován povahou a funkčním užitím.

Definice konceptu a názorové pohledy

Samotný pojem konceptu není zatím chápán jednoznačně, poněvadž i teoretici v oblasti kognitivní lingvistiky [Кубрякова 1999, Арутюнова 1999, Lakoff 2002] se nevyjadřují vždy zcela pregnančně a jedno-

značně. Pravděpodobně nejsystematičtější se otázkou zabývá Kubряkova [Кубрякова 1999], která zformulovala na základě dosavadních výzkumů nejucelenější definici. Chápe jej jako jednotku, funkčně vystupující v podobě určitého zhuštěného „koncentrátu“ lidské paměti, mentální slovní zásoby, prvku konceptuálního systému, „jazyka mozku“ a celkového jazykového obrazu světa. Podstatná je „operativnost“ konceptu, poněvadž se tímto zdůrazňuje jeho proměnlivost v rovině synchronní i diachronní. Tím, že koncept vzniká jako reakce v podstatě na každou aktuální situaci znovu, není a nemůže být absolutně totožný, což ovšem zásadně nevylučuje jeho kontinuitu v rámci historických jazykově-kulturních podmínek.

Svým rozsahem se dotýká veškerého smyslu, kterým člověk operuje v procesu myšlení a jenž odráží obsah a znalosti jako výsledek lidské činnosti a procesů poznání světa v koncentrované podobě „kvantů“ znalostí [Кубрякова 1996: 90–91]. Pokud bychom měli zhodnotit „dynamický aspekt“ konceptu jako jevu, je zřejmé, že se formuje v procesu konstituování infor-

mací, přičemž slouží jako určitý „filtr“, ale zároveň plní aktivní úlohu ve smyslu kreativity celého procesu a významně ovlivňuje celkovou podobu výsledné informace. Proto jej někteří představitelé kognitivní lingvistiky považují za jeden ze „základních výstavbových kamenů“ jazyka a jazykového myšlení.

V praxi musí studium a klasifikace jakéhokoli konceptu probíhat na nejrůznějších rovinách řečové a myšlenkové činnosti. Poněvadž se ovšem zatím nemůžeme opírat o dostatečně ověřené výsledky vědeckého výzkumu, jež by předkládaly hodnověrné modely konceptů jak v rovině metodologické, tak i v rovině výsledné konstrukce, musel jsem svůj postup ověřovat pouze o výsledky dílčích výzkumů [Кубрякова 1999, Мостовая 1987, Бардина 1997]. Je nepochybné, že řada aspektů nebyla postižena, stejně jsou sporné určité úseky funkčního určení konceptu jako celku.

Jak jsme již výše uváděli v některých názorech na strukturu výstavby, fungování a určení studovaného pojmu v systému myšlení a jazyka, kloníme se k názoru o jeho polyfunkčním rázu, vyplývajícím z postavení na styku několika zón v lidském mozku, které jsou z uvedeného hlediska provázány se spoji horizontálními i vertikálními. Domníváme se proto, že samotná struktura jejich konkrétního naplnění není typově stejnorodá v každém konkrétním případě. Koncept tak zahrnuje nejrůznější oblasti, tudíž jej mohou pojmenovat jako „koncentrované zkratky“ lidského myšlení, které mají zásadní podíl na formování myšlenkové a řečové produkce člověka.

Koncept lze do značné míry považovat za poměrně autonomní útvar, zahrnující dílčí jednotky různého řádu. To by nás mohlo opravňovat k domněnce, že na operativní úrovni existuje určitý aktuální „rámec určení“, který „provádí“ selekci samotných konceptů a ty se poté objevují nejenom jako hotové šablony s „absorbovanými“ kolektivními zkušenostmi o „nejobyčejnějších“ objektech z našeho bezprostředního okolí, ale zahrnují i domnělé představy a dokonce jsou naplňovány individuálními předpoklady, názory, vzory, znalostmi a zkušenostmi. I když nepředpokládám, že by posledně jmenované součásti konceptu zásadním způsobem ovlivňovaly jeho povahu a obsah na operativní úrovni, přesto jej řadíme k jednomu z dynamických faktorů, zásadně podílejících se na jeho proměnách, a proměňujících lexikální sémantiku jako celek.

V předchozích výkladech bylo zmiňováno širší uspořádání konceptů, které mají rovněž určitou strukturu. V pracích kognitologů [M. Johnson aj.] se tyto názory objevily v různém stupni rozpracovanosti. Nicméně lze pozorovat téměř úplnou shodu v tom, že jde o hierarchizované uspořádání konceptů ve smyslu jejich obsahu i konkrétní funkce a úkolů, které plní. Mnozí se proto domnívají, že můžeme hovořit o konceptech stěžejních (zásadních), mezi něž patří zcela nepochybně ty, které „kumulují“ konkrétní lidské zkušenosti z bezprostředního okolí. Mají zásadní význam pro smysluplnou existenci člověka. Z nich člověk „vychází“ a o ně se „opírá“ ve své interakci

s okolím. Z uvedeného důvodu k nim zpravidla řadí konstituenty nejobecnější povahy, které bychom mohli přirovnat ke slovnědruhové charakteristice. Nejčastěji jsou tak uváděny koncepty: **prostor, čas, místo, objekt** a jeho části atd. Ve výsledku lze předpokládat, že na samotné tvorbě a organizaci konceptů se podílejí i gramatické kategorie, a to v obousměrné intenci probíhajících procesů. Za nejlepší příklad i doklad uvedeného tvrzení se často považuje samotná organizace slovních druhů do nejobecnějších klasifikačních kategorií [Кубрякова 1997: 91].

S přihlédnutím k uvedeným faktům lze celkem s jistotou opatrností tvrdit, že veškerý konceptuální systém je aktivní „převodní pákou“ nejenom v chápání okolního světa, ale také ve všech dílčích operacích, jakými je vyčleňování diskrétních jednotek z jednodušší masy, která nás obklopuje a což nám je umožněno prostřednictvím myšlení.

V hierarchizované skladbě konceptuálního systému existují koncepty „obsahově“ jednodušší, což se projevuje v tom, že některé z nich jsou s větší či menší mírou zjednodušení kladeny naroven lexikální jednotce s obsahovou sémantikou. I tyto koncepty mají svou vývojovou dynamiku a neustále se vyvíjejí a mění, ale současně jsou dostatečně stabilní, což zajišťuje vývojovou kontinuitu a v synchronním průřezu napomáhá nerušené řečové komunikaci na všech rovinách.

K některým otázkám výzkumu slovní zásoby

Pokud se zaměříme na výzkum slovní zásoby z pohledu izolovaného slova, nelze nevidět, že přes zdánlivou různorodost postupů typově naprosto převažují dvě metody zjišťování. Tradiční metoda, kdy se badatel obrací sám k sobě a analyzuje lexémy ve své vlastní psychice. Druhý případ je spojen s výzkumem cizí psychiky. Tento postup měl svou vlastní vývojovou linii s klady i zápory. Aniž bychom posuzovali účelnost a hodnotili jednotlivé postupy při vyčleňování „nejmenších“ prvků lexikálního významu slova, lze potvrdit, že „vnější strana“ lexikálního významu nebyla ani dílčím způsobem osvětlena. Nicméně otázka tzv. „širšího významu“ v lexikální sémantice nutila jazykovědce k novým postupům a metodám při zjišťování jeho faktické stránky. Objevují se metody testování dotazovaných, jejichž prostřednictvím se doplňují a také zpřesňují původní metody práce, založené výhradně na individualitě a intuici samotného badatele.

Vedle jednoduchých asociativních testů, vycházejících ze schématu stimul – reakce, se postupně objevily testy, které umožnily zkoumání širšího okolí nejenom samotného významu slov, ale ve své podstatě umožnily rovněž pohled do oblastí, které nejsou s jazykem bezprostředně spojeny a lze je označit jako oblast konceptuálních schémat. Právě v těchto testech, samozřejmě zdařile připravených, vyniknou kromě individuálních aspektů i v podstatně širším záběru zaměřené stereotypy daného kulturního společenství a ty pak tvoří na

odpovídající úrovni abstrakce základ „paradigmatických“ vztahů v sémantice.

Myšlenková kategorie konceptu ve své podstatě zahrnuje nejrůznější modely «entit» lidského myšlení, jež nacházejí svou realizaci v jazykovém výrazu a dále v samotném řečovém aktu. Jsou tak různorodé a mnohotvárné především proto, že reprezentují nejzákladnější způsob „modus vivendi“ člověka v přirozeném prostředí. Proto uvedené tvary zahrnují nejenom konkrétní podoby vizuálně pojímaného světa, ale také od něj odvozené abstrakce, které fungují na základě konceptů.

Zdá se, že ve světle dnes již poměrně početných prací teoretického rázu a na základě některých výstupů materiálové povahy mají koncepty značný podíl na výstavbě metafor z hlediska jejich podstaty, což je velmi významný pokrok v řešení zkoumané otázky.

K některým souvislostem genetiky „původních“ významů

Podle J. Lakoffa [2002: 74] neexistuje v jazyce mnoho geneticky původních významů, které by nebyly „odvozeny“. Většina pojmů a významů přirozeného jazyka je odvoditelná pomocí dalších pojmů. Přímou, tj. nezprostředkovaně tak chápeme prostorové vztahy, např. *ниже x выше, внутри x вне, над x под, на x в, за x перед* atd. To, že dovedeme rozhodnout, co je „výš“ a co „níž“, kdo nebo co se nalézá „vně“ nebo „uvnitř“, vdčíme funkci základních konceptů, o nichž jsem se zmiňovali již výše.

Dílčí pojmy uvedeného typu, vycházející z obecnější orientace smyslového vnímání a lidského myšlení, mají svůj počátek a opírají se o konkrétní zkušenost člověka, který je v neustálé interakci s okolním prostředím. V každodenní komunikaci vznikají a precizují se schémata, vytvářející nejobecnější „reprezentace“ komunikace člověka s jeho okolím. K nim můžeme přiřadit **vertikální x horizontální, statické x dynamické** pojmání okolního světa se způsoby pohybu subjektů a objektů, stejně jako další, méně zřetelné aspekty této jevové stránky (např. povaha styku dvou různorodých a hranic oddělených prostředí: pomyslná (čára, hranice), skutečná (zeď, příkop, plot) a metody jejich překonání. Z uvedených zkušeností, jež člověk „nashromáždil“ během fylogenetického vývoje a na základě pozorování a dalšího zobecňování statiky a dynamiky objektů děje a role subjektů v uvedeném procesu vykristalizovalo **antropocentrické chápání** světa, i když nebylo vždy takto jednoznačně určeno [Gurevič 1973: 17 n.]. Uvedené pojetí okolního prostředí omezuje volnost pohybu po vertikální i horizontální linii tím, že k vymezení diskretních jednotek předpokládá existenci hranic, ať jsou to hranice lidskými smysly vnímané, např. vizuálně, či jde o oddělení pouze fiktivní, ve sféře představ a tyto hranice jsou umělé. Mnohdy jsou však hranice založené na psychice člověka hůře překonatelné než předěly skutečné (např. řeky, hory, lesy), pokud nemají oporu v konceptu psychikou

utvářeném. Na podobném mechanismu je založeno i pojetí konceptu kontejneru, jenž zaujímá nejenom v kognitivní lingvistice výjimečné postavení. Jinými slovy, lze tvrdit, že podstata samotného konceptu je spjata s bezprostřední zkušeností člověka (vizuální, sluchovou a méně taktilní) s okolním prostředím.

Vývojem procesu abstrakce od konkrétního k abstraktnímu v případě zmíněného modelu získával tento model stále univerzálnější povahu a stával se, jak bylo v odborné literatuře již vícekrát zdůrazněno v odborné literatuře, jedním z nejvýznamnějších faktorů v myšlení a jazyce [Шмелев 2002: 406 n.].

Dále bude nastíněn moment abstrakce konceptu kontejneru v těsném propojení s procesy metaforizace. Zdá se, že stanovení podmínek, za nichž probíhá zmíněný proces v uvedeném konceptu, je velmi důležitým faktorem nejenom metodologické povahy, ale rovněž výchozím bodem pro vznik samotné metafor.

Prvním krokem na cestě k „vytýčení“ vývojové linie abstrakce musí být pokus o vymezení prototypického jádra zmíněného konceptu, jinými slovy řečeno „prototypického kontejneru“. Jednotlivé aspekty „vnímání“ kontejneru, jako je např. již zmíněná orientační klasifikace objektu a subjektu **mimo, uvnitř, na povrchu vnějším (vnitřním), přemísťování dovnitř** a naopak **ven, charakteristika hranice** oddělující dvě prostředí a rovněž i vztahy k dalším součástem i částem doprovodným, které mohou mít status „oddělitelné“, „částečně oddělitelné“ a „neoddělitelné“ *části vymezují v souhrnu podmínky pro „realizaci“ zmíněného konceptu v lidském myšlení, zejména jazykovém* [Пахилина 1999]. Samotné pojetí konceptu kontejneru zahrnuje i další aspekty, které mají obecnější platnost v lidském myšlení, zvláště pak jazykovém. Jde zejména o **polohu pozorovatele, pozadí a figuru, statiku a dynamiku objektu, pozorovatelnost a nepozorovatelnost** určitých jevů a mnohé další.

I když zmiňovat intuici nebo se o ni dokonce opírat bylo v seriózních lingvistických výzkumech dříve nemožné, dovoluji si provést na ní odvolání společně s oporou na uváděná fakta, ověřená dílčím výzkumem s vysokou mírou pravděpodobnosti lze předpokládat, že jádro konceptu kontejneru tvoří pojem **nádoby**, která je funkčně předurčena ke skladování a ochraně nejenom tekutin, sypkých těles, ale také těles s pevnou strukturou. Nicméně jde pouze o hypotézu, jejíž potvrzení je součástí níže provedeného experimentu, byť jen dílčího.

Příprava experimentu

Pro experiment byla vybrána skupina slov, která podle předpokladu tvoří nejenom prototypické jádro konceptu kontejneru, ale též jeho okolí – tj. přechodný pás k ostatním složkám podílejícím se na celkovém systému kontejneru. Jaký byl záměr a zásady experimentu a co měl prokázat? Na počátcích asociativních testů se postupovalo zcela jednoduchým způsobem, kdy se osobám předčítala jednotlivá slova

v určitém časovém intervalu jako stimul a jejich odpovědi se zaznamenávaly a vyhodnocovaly jako reakce. Většinou se z nich usuzovalo na sílu a směry paradigmatických spojů v sémantice slovní zásoby. Po určité době se dospělo k závěru, že uvedené reakce spíše odrážejí, podle okolností ve větší či menší míře, již existující systém priorit, odrážející již vybudovaný systém na celospolečenských základech preferencí, které individuum získává zvenčí [Фрумкина 1991: 56].

Zároveň jsme do experimentu promítli i nové tendence z oblasti kognitivní lingvistiky, v nichž jsou již zřetelně vidět i subjektivní a individuální přístupy ke kategorizaci. Současně jsme nezapomněli na velmi pečlivou volbu metod i jejich vyhodnocování při sběru a následném zjišťování stavu a fungování cizí psychiky. Při řešení těchto otázek jsme se setkali také s určitými obtížemi, které spočívaly ve volbě komunikačního kódu mezi zadavatelem otázek a jejich adresáta. Byli jsme si vědomi, že formulace nesmějí být zakódovány do nepřehledného metajazyka, který vytváří badatel spíše sám pro sebe a jenž je pro dotazované těžko srozumitelný, a na druhé straně jsme museli i přes jednoduše formulovaný dotaz a vybírání materiál získat dostatečně kvalitní informaci. Z těchto příčin nám nejvíce vyhovovalo pojetí R. M. F r u m k i n o v é a jejího kolektivu [1983, 1984, 1987], která provedla řadu experimentů zmíněného typu a prosazovala myšlenku důležitosti vztahů podobnosti podle smyslu v „naivní“ sémantice.

Jak již bylo výše několikrát zdůrazněno, zvolil jsem pro experiment skupinu slov, která podle odborné literatury a na základě zobecněných zkušeností lze považovat za prototypické jádro pojmu **nádoby** a zároveň jsou v přímém vztahu ke konceptu **kontejneru**.

Vycházeli jsme rovněž ze závěrů výše citovaného J. L a k o f f a a M. J o h n s o n a [2002: 74–78] o základech lidského pojmového systému, v němž výjimečnou roli hrají prostorové pojmy, opírající se o osobní zkušenosti každého člověka, tj. o jeho vizuální (dotykovou) percepci. Veškerá uvedená zkušenost je „ukotvena“ nejenom synchronními a aktuálními zkušenostmi, ale také úzce souvisí i s diachronními aspekty uvedeného jevu tak, jak jsou fixovány kolektivními „kulturně-historickými“ znalostmi konkrétního jazykového společenství. Výběr podstatných jmen jsme omezili podle určitých zásad, které uvádíme níže.

Pro vzorek zkoumaných podstatných jmen, naplňujících výše uvedený pojem, jsme zvolili skupinu 133 ruských substantiv. Z ní byla předem vyloučena podstatná jména se zjevnými dialektickými rysy, dále pak pojmenování málo užívaná a zastaralá. Lze samozřejmě namítnout, že výběr těchto podstatných jmen pro „stanovení“ prototypického jádra konceptu kontejneru je veden náhodnými a intuitivními pohledy. Takovéto námitky lze očekávat a jsou v případě jakýchkoli experimentů v oblasti sémantiky vždy do určité míry oprávněné a nelze je nikdy úplně eliminovat. Nicméně vycházíme z faktu, že bez ohledu na množství slov, které „tvoří“ potenciální koncept kontejneru, zahrnující

cí nejenom konkrétní podstatná jména, ale také široké spektrum abstraktních pojmů, se nám podařilo zúžit sledovaný lexikální materiál výběrem za použití určitých normativních kritérií.

Výchozí zadání k pojmovému vymezení skupiny objektů s pevně stanoveným objemovým prostorem v podobě nádoby za splnění kanonických podmínek vertikálně-horizontální orientace zahrnuje v samotném jazykovém vyjádření poměrně velmi širokou skupinu pojmů v podobě podstatných jmen.

V zahraničí se již podobné materiálové a metodologicky orientované experimenty realizovaly v průběhu 80. a 90. let 20. století [Мостовая 1987]. Proto jsme do sledované skupiny zařadili výlučně podstatná jména konkrétní, která odpovídala představám, jež se vytvořily v dlouhodobém procesu fungování konceptu kontejneru v úzkém slova smyslu. Pod tímto pojmem chápeme „nádobu“ jako takovou.

Mimo uvedená podstatná jména jsme záměrně zařadili i taková, jež sice na první pohled nesplňují hlediska pro „typické nádoby“, nicméně „prostor“ v jejich „funkčním profilu“ je více než potenciálně zřetelný. Proto v nich sice není potenciální funkce „nádob“ klasifikována, ale v průběhu vytváření komplexního konceptu kontejneru, a ten je velmi členitý, mohou sledované pojmy být zařazeny alespoň do přechodného pole, na okraj prototypického jádra, což se konečnými výsledky experimentu potvrdilo. Jména uvedeného typu, označující fyzické objekty, a nezávislá na svém původu přirozeném či umělém pak tvoří svérázný a dosti široký „přechodný“ pás. Teprve podstatná jména, která se nacházejí za takto vymezenou hranicí, můžeme označit jako neprototypická v celkovém pojetí konceptu kontejneru. Tím ovšem nelze automaticky označit jejich roli jako nevýznamnou či dokonce nepodstatnou. V některých případech je tomu právě naopak, nicméně tato problematika není součástí sledovaného jevu. Stupeň „zapojení“ do klasifikačního rámce prototypického jádra u zkoumaných lexémů jsme v experimentu sledovali pouze u jednoho pojmu. Ten pak tvořil prototypické jádro celého konceptu jako jedna z mnohých dílčích součástí.

Experiment byl připraven a probíhal na úrovni izolovaných slov s tím, že v zadání se pro účastníky experimentu uvedlo co nejjednodušší zadání bez jakéhokoli dalšího návodu a vysvětlování.

Aniž bychom předbíhali s hodnocením výsledků, konstatujeme, že zcela převažovala tematická klasifikace, poněvadž zapojení pojmenování do uvedené kategorie odpovídá zhruba dvěma tendencím. Člověk má všeobecnou (nejspíše vrozenou) tendenci ke „klasifikaci“ všech jevů, což v tomto experimentu bylo zcela zjevné. Povaha experimentu ovlivnila rovněž konkrétní systém členění z důvodu, že pro experiment byly zvoleny izolované lexémy. Dotazované osoby se pokoušely na základě vlastních zkušeností vytěžit ze sémantiky slov informace o jejich možných vztazích a tím je začlenit do případných tematických skupin.

Podmínky realizace experimentu. 60 dotazovaných s neúplným vysokoškolským vzděláním, rodilí mluvčí ruského jazyka, jejichž věkový průměr se pohyboval mezi 18–19 lety, mělo za úkol ze skupiny 133 lexémů, jak již byly výše popsány, vybrat lexémy do skupin podle vlastních kritérií klasifikace. V samotném zadání se žádné zásady ani kritéria výběru neuváděla a jejich povaha závisela na volbě dotazovaných, jak k zadání přistoupí a jak je provedou. Princip „výběru“ a nové „výstavby“ tedy plně závisel na zkušenostech dotazovaných, kolektivních i společenských.

Průběh experimentu. Z hlediska reprezentativnosti skupin lze v celkovém počtu 133 lexémů vyčlenit dvě nejfrekventovanější a z hlediska rozsahu nejpočetnější skupiny, které byly propojeny společnými pojmy – „příroda“ a „kuchyně“. Právě tato klasifikace se mimo jiných objevila téměř ve sto procentech odpovědí.

Pouze v 5 případech zmíněný klasifikační pojem osoby, účastníci se experimentu, nepoužily. V 10 případech se rovněž neuvádějí hyperonymické pojmy explicitně, dotazovaní dali přednost jejich prezentaci v klasifikaci zcela tematicky zaměřené, přičemž detailně členění: *вода, болото, горы, лес* nebo geografické pojmy propojené s *водой, лесом, степью, камнем* a některými dalšími.

Pozornost by zasluhovalo zcela jistě rozdělení do skupin podle nejdetailnějšího a nejméně detailního klasifikačního kritéria. V prvním případě dotazování užili jednoduchého binomického modelu rozdělení na základě individuálního seznámení s fyzickými objekty (pojmy, slovy), takže došlo k vyčlenění pouze dvou skupin. V opačném případě se skupina naopak skládala ze 17 jednotkových skupin. Nicméně uvedené rozdělení neuplatňuje jednotná klasifikační kritéria pro vymezení hranic jednotlivých skupin, což lze v daném případě chápat jako výraz určité živelnosti v případě vytváření relativně složitě a detailní klasifikace jevů a objektů.

Výjimku tvoří 6 případů, v nichž dotazování uplatnili zcela jiná klasifikační kritéria než sémantická. Využili totiž gramatického přístupu. Veškeré sledované jednotky byly rozděleny z hlediska příslušnosti ke gramatickému rodu mužskému, ženskému a střednímu. Dalším uplatněným přístupem byl asociativní přístup, kdy testované jednotky byly zařazovány do skupin na základě různých pocitů, které tyto jednotky vyvolávají v dotazovaných osobách. Některá ze slov vyvolávala u dotazovaných osob asociace příznivé i nepříznivé. Jiná pak byla zpracována jako v případě klasických asociativních testů, jak jsem se již o tom zmiňoval výše. Např. podněty, které vyvolávaly lexémy *солнца, света* a *тепла*, byly spojovány s asociacemi: *берег, брусничник, бухта, гавань, долина, источник, клеверное поле, пристань, пруд, река, термос, умывальник, чайник, черничник*, zatímco slovní jednotky: *пустота, холод* a *одиночество* vyvolávaly slovní reakce typu: *гора, гуща, камыш, овраг, омут, откос, пещера, пустыня, скат, степь, ушат, ущелье, холм, чаща* a *яма*. Podle uvedené

klasifikace mohou některé jednotky vyvolávat pouze jednu asociaci: *банка, берег*. Naopak *вершина, дом, источник, омут, пустыня, яма* a *розетка* disponují poměrně značným potenciálem asociativních možností. Ve zmíněné řadě se vyskytl ještě jeden typ asociativních reakcí, přičemž výrazy jako reakce na určitý podnět obsahovaly strukturované členění v podobě paradigmatického řetězce, např. podněty *мяч, ямка, ручей, котелок, лужа, миска, воздушный шар* vyvolávaly řetězovou reakci: **Ребенок → детство → беззаботность**. Určitá skupina slov: *уровень воды, откос, молодняк, гора, помещение, розетка, рукав реки* byla zase spojována s jedinou asociativní reakcí, a to **взрослый человек**. Jako zcela ojedinělá a svým způsobem kuriózní byla asociace, která vycházela z reflexe již dříve osvojeného obsahu textů a v jejich bezprostřední konfrontaci s experimentálním materiálem. Jednalo se o slova, přiřazená k textům – nejspíše šlo o jazyková písemná cvičení s názvy: 1) «Морская прогулка» (аэростат, берег, бухта...), 2) «Лето на Камчатке» (болото, брусничник, вершина...), 3) «У нас в деревне» (банка, бидон, чушок...).

Způsob zapojení jednotlivých lexémů do konkrétních tematických skupin, jakož i analýza jejich kvantitativního a kvalitativního složení společně s přechody mezi jednotlivými skupinami se staly součástí experimentu.

Pokud bychom měli provést obecné hodnocení, je nezbytné zdůraznit, že celkový korpus 133 substantiv patří minimálně k 3 tematickým skupinám. Kromě pojmu *кухyně/кухня* a *природа/природа* se musí vyčlenit také skupina *надобы/емкости*.

Mezi uvedenými skupinami neexistuje nepřekročitelná hranice a v rámci odpovědí jednotlivých dotazovaných pozorujeme značnou míru „prostupnosti“ jednotlivých slov z jedné skupiny do druhé. Některá ze slov (pojmu), označujících fyzické objekty se pravidelně objevují v několika tematických skupinách u jednoho a téhož dotazovaného. K nim patří: *пещера, побережье, родник* a další. Většina dotazovaných bude na pochybách, zda je vztáhnout k nádobám, a proto raději zvolí širší tematickou skupinu, např. *природа*.

Z pohledu cílů, které byly před experimentem vytýčeny byla rozhodující lexikálně-sémantická klasifikace zkoumaného materiálu. Přesto i další odpovědi vycházející mimo tento rámec měly značnou vypovídací hodnotu, poněvadž napomáhaly při řešení otázek obecnějšího charakteru, týkajících se systému výstavby vztahů v rámci kognitivní organizace slovní zásoby.

Z celkového množství 60 získaných odpovědí jsme pro finální zpracování vyloučili 8 odpovědí, jejichž klasifikační principy zcela neodpovídaly sémantickému a smyslovému rámci, s nimiž jsem v rámci experimentu pracoval především. Pokud přece jenom zmíníme alespoň některé z „nesprávných“ odpovědí, je zřejmé, že výše uváděný gramatický princip klasifikace se též projevoval ve stanovení dalších kategorií. Byla použita kategorie čísla a na jejím základě byla podstatná jména rozdělena do skupin s „defektem“ zmíněné kategorie.

Šlo o dvě velké skupiny substantiv bez množného čísla *singularia tantum* – a skupina pouze s množným číslem – *pluralia tantum*. I když na gramatickém příznaku náš experiment založen nebyl, přesto jsme zaznamenali v určitých případech „přítomnost sémantiky“, což mělo svůj význam pro určité sledované jevy. Do takové kategorie patřily odpovědi: **Ощущал (видел, трогал, пользовался)** jako protiklad **Не ощущал (не видел наяву, не трогал)**, nebo zmíněná slova z (písemných prací) «**Морская прогулка**», «**Лето на Камчатке**», «**У нас в деревне**».

Zbývajících 52 odpovědí obsahovalo klasifikaci, jejíž součástí byly tři tematické skupiny, jejichž výzkum nás zajímal z hlediska vlastního předmětu výzkumu. Obsahovaly klasifikaci, jejíž součástí se staly tři základní tematické skupiny. Analýzou obsahu skupin jsme získali podklady pro stanovení a definici prototypických znaků kontejneru. Pojmenovali jsme je **природа/природа** – A, **кухyně/кухня** – B, **nádob/eмкость** – C a z důvodu větší operativnosti jsme je také označili písmeny A, B, C, i když samotné ztotožnění v rámci uváděných skupin nemá ani zdaleka přesnou hranici a samotné kategorie jsou značně variabilní.

Z hlediska frekvence v absolutním vyjádření získaly nejvíce odpovědi podstatná jména ve třídě A – 47. Co se týče skupiny B, zaujala druhé místo s 37 odpověďmi a nejnižší příčku s množstvím odpovědí získala skupina C s pouhými 17. Pokud ovšem bereme v úvahu fakt, že v mnohých případech dotazovaní doplňovali skupinu B o pojmy **емкость** + **посуда**, tak „smíšené“ užití v daném případě tvoří 16 odpovědí a společně se 17 „samostatnými“ odpověďmi jsme získali ve sledované kategorii hodnocení 33. Takový výsledek je již možné srovnávat se skupinou A.

K celkovému osvětlení nejenom sémantické organizace lexémů jako takových, se musí provést také vnitřní analýza skupin, zejména těch, které byly pojmenovány jako rozhodující pro experiment.

Již bylo konstatováno, že pro analyzovaný materiál je charakteristická „rozostřenost“ hranic, které vymezují sledované lexikálně-tematické skupiny. Tento fakt úzce souvisí nejen s povahou výběru lexikálního materiálu pro experiment, ale též spíše s celým komplexem sémantických charakteristik a individuální úrovní psycholingvistických předpokladů dotazovaných, jež se průzkumu zúčastnili. Proto i na získaný výsledek je nutné pohlížet jako na výslednici, které bylo dosaženo cestou matematického průměru z relativně malého vzorku slovní zásoby, (vzhledem k celonárodní slovní zásobě ruského jazyka).

Kritéria hodnocení výsledků experimentu

V první fázi jsme se zajímali o celkové hodnocení kvantitativních údajů, které mají rámcový charakter vzhledem ke klasifikačním podmínkám.

Ve skupině B **кухня** + **кухонные принадлежности** a **посуда** činil nejvyšší počet zařazených lexémů do uváděných příbuzných skupin 80. Pokud je považováno 52 odpovědí za stoprocentní základ, tak slova **миска** a **поднос** se 44 odpověďmi vykazaly 84,5 % ve

sledované skupině. Další místo z hlediska frekvence s počtem 42 a tudíž s 80,7 procenta obsadily lexémy **дурилаг**, **ложка** a **подстаканник**. 40 odpovědí čili 76,4 procenta vykazalo pouze slovo **бутылка**. Po něm následovaly **бидон**, **блюде**, **соусник** (39, 73 %), **графин**, **кастрюля**, **кружка**, **сахарница**, **сито** (38, 73 %), **банка**, **кофейник**, **решето**, **стакан**, **супница**, **термос** (37, 71 %), **блюде**, **бокал**, **горшок**, **кувшин**, **солонка**, **чашка** (36, 69 %), **фужер** (35, 67 %). Protipól z hlediska frekvence obsadila slova **лафитник** (23, 44 %), **судок** (15, 29 %), **ключ** (9, 17 %), **дом** (6, 11 %), **колодец** (5, 9 %), **мяч** (5, 9 %), **лунка** (3, 6 %), **котловина** (2, 4 %), **морена** (2, 4 %). Přesto se vyskytla i taková slova jako **шар** (6, 11 %), **балка** (5, 9 %), **черничник** (4, 8 %), **брусничник** (2, 4 %), **поле** (2, 4 %), **ямка** (2, 4 %), **гуща** (1, 2 %), **покров** (1, 2 %), **пруд** (1, 2 %).

Z hlediska předmětu našeho výzkumu měla zvláštní význam samostatně vyčleňovaná skupina **наdob**, jež v absolutním vyjádření zahrnuje 75 lexikálních jednotek. Při použití standardních metodických postupů jsme abstrahovali od skupin B a C, přičemž jako nejvíce frekventované se ukázaly odkazy na slova: **банка**, **бидон**, **ваза**, **ведро**, **горшок**, **фляга** (17, 33 %), **бочка**, **ковиш**, **корыто** (16, 31 %), **бутылка**, **графин**, **кувшин**, **супница**, **термос** (15, 29 %), **кастрюля**, **кружка**, **фужер**, **ванна** (14, 27 %), **компотница**, **кофейник**, **котелок**, **поднос**, **стакан**, **стопка**, **ушат**, **чайник**, **чашка** (13, 25 %), **блюдо**, **блюде**, **ложка**, **салатница**, **сотеиник**, **хлебница**, **чугунок** (12, 23 %), a protikladnou stupnici pak vytvořila slova: **половник**, **розетка**, **колодец** (7, 13 %), **подстаканник**, **ступка**, **яма**, **ямка** (5, 9 %), **котловина**, **впадина** **ущелве** (4, 8 %), **ключ**, **шар**, **шахта** (2, 4 %) **мяч**, **вулкан**, **болото**, **брусничник**, **черничник**, **источник**, **лужа**, **аэростат** (1, 2 %).

Pojem **природа/природа**, který se velmi často objevoval v klasifikačních charakteristikách dotazovaných (celkem ve 49 případech), je natolik široký a v různých ohledech má velmi vágní hranice mezi jednotlivými dílčími pojmy s propojenými vztahy hyponymickými i kohyponymickými na škále horizontálních a vertikálních spojů, že jej sotva lze pojmenovat tematickým nebo sémantickým útvarům ve smyslu celkového výzkumného záměru. Proto jsme s nimi jako s celkem nepracovali. Nicméně dílčí skupiny, propojené hyponymickými vztahy, se po vyhodnocení staly cenným studijním materiálem, zejména v oblasti vztahů mezi jednotlivými hyponymickými skupinami jako **растlinstvo** (7, 13%); **релиéf krajiny** (8, 15%); **кrajinné útvary** (6, 11%); **les** (8, 15%); **вода** (8, 15%), **kámen** (3, 6%); **пřírodní a klimatické zóny** (2, 4%).

Po základním kvantitativním vyhodnocení „rozptylu“ lexémů do jednotlivých klasifikačních skupin, lze přejít k charakteristice těch zón, které jsou společné v „pohraniční oblasti“ a zároveň na styku mezi jednotlivými sledovanými skupinami.

Další zájem byl směřován ke slovnímu korpusu, který je tvořen lexémy současně „zaplňujícími“ skupiny B a C; **кухyně/кухня**, **кухыňské zařízení/**

кухонная утварь a *nádobu/емкости*. skupiny B a C; *кухyně/кухня, kuchyňské zařízení/кухонная утварь* a *nádobu/емкости*.

Tyto *lexémy* pak tvoří široký pás průniku obou sledovaných skupin a je možné je s mírnou nadsázkou pokládat za jádro pojmu *nádobu/емкость*.

S ohledem na skutečnost, že obě skupiny vykazují do značné míry překrývající se složení *lexémů*, samozřejmě s odlišným frekvenčním hodnocením, proběhla kvantifikace zmíněných údajů nikoli s ohledem na absolutně vyjádřené množství odpovědí, které nás zajímají, ale ve vztahu k údajům uvnitř jednotlivých skupin.

Výsledky jednoznačně dokázaly, že k nejfrekvencovanějším z obou skupin patří: *банка, бидон, блюдо, блюдце, бокал, бочка, бутылка, ваза, горшок, графин, ковши, кружка, кувшин, поднос, стакан, супница, термос, ушат, фужер, хлебница*. Množství odpovědí kolísalo ve skupině B v rozmezí 44–33 a ve skupině C v rozmezí 17–13. Průměrné hodnoty z hlediska frekvence obsadila slova *миска, салатница, ситр, сковорода, солонка, сотейник, соусник, стопка, ступка, судок, тарелка, умывальник, хлебница, чайник, чашка, чугунок*, pro něž bylo ve skupině B zaevidováno 12–9 odpovědí, resp. 32–25 odpovědí pro skupinu C.

Nicméně ve srovnávaných korpusech bylo možné objevit i zjevné proporcionální rozdíly z hlediska jejich frekvenční hladiny v jednotlivých skupinách. Tak např. ve skupině B *кухня, кухонная утварь* a *емкости* *lexémy* *ванна* (17), *колодец, котловина, умывальник* (15), *ямка* (2), *мяч* (5) vykazovaly hodnoty nižší než průměrné. Opačný vztah lze pak zaznamenat v případě slovních jednotek *дурилаг, жаровня*. Zcela se nevyskytovaly ve skupině B slova *овраг, ущелье, яма, впадина, вулкан, шахта, источник, ключ, лужа, ущелье*, ačkoliv i v této skupině B jsou jejich hodnoty nižší než průměr. Naopak ve skupině C se nevyskytují slova, jako *балка, дом, кухня*.

Zhodnocení výsledků

Rozbor odpovědí z dotazníku je zatím prvním možným nástrojem k vymezení jádra konceptu kontejneru v ruštině, jak byl předložen v úvodu experimentu. Útvary typu *контейнер* a *емкость* jsou pojmy různého řádu. Mimo toho, co již bylo uvedeno výše, je koncept komplexnější, členitější, zatímco útvar *емкость/nádobu* tvoří jen jednu jeho součást, i když velmi důležitou.

1) Rozbor byl založený na předpokladu, že pojem *емкость/nádobu* v širším pojetí je aktivně formován na základě ověření složení klasifikačních skupin podle smyslu, a potvrdil tak určitou spojitost konceptuálního myšlení s jazykovým projevem člověka i v rámci izolovaných *lexémů*.

2) Různorodé změny jsou typické pro dynamiku jazykového myšlení a myšlení vůbec. Pojmy se udržují a obnovují v lidském vědomí, což lze ověřit opět experimentální cestou.

3) V našem případě se podařilo zjistit, že ve vědomí rodilých mluvčích ruského jazyka reálně existuje pojem *nádobu/емкость*.

4) Uvedený útvar samozřejmě nemá a ani nemůže mít pevné obrysy. Jeho do určité míry vágní vymezení lze zúžit na tematické skupiny *nádobí/посуда, кухня/кухня*, ale spadá se i několik *lexémů*, které zastupují pojem *природа/природа*.

5) Nejtěsněji je pojem *nádobu/емкость* spojen s pojmy *nádobí/посуда* a *кухyně/кухня; vybavení кухни, kuchyňské náčiní/кухонные принадлежности, утварь*.

6) Tímto způsobem se podařilo, podle našeho názoru, vymezit jádro pojmu *nádobu/емкость*, což opět přispělo k částečnému osvětlení jeho úlohy nadřazené v struktuře, tj. konceptu *контейнер/контейнер*.

7) Sémantická analýza nejfrekvencovanějších slovních užití tak napomohla vymezit *jádro* pojmu *nádobu* ve smyslu určité sémantické typologie. *Nádobu* je reálně oddělená od okolního světa v podobě stěn, dna a zadané (kanonické) vertikálně horizontální orientace. Současné mohou být prototypické „nádobu“ vizuálně vnímány.

8) Vymezený pojem *nádobu/емкость* je otevřený, což potvrdily výsledky experimentu a lze do něj v současné době zařadit v pojmovém systému jazyka pojmy vyjádřené slovy: *банка, бидон, блюдо, бокал, бутылка, бочка, ваза, горшок, графин, ковши, кружка, кувшин, миска, поднос, салатница, ситр, сковорода, солонка, сотейник, соусник, стакан, стопка, ступка, судок, супница, тарелка, термос, умывальник, ушат, фужер, хлебница, чайник, чашка, чугунок*.

9) Výsledky analýzy dotazníku rovněž ukázaly, že na pomezí jsou i taková slova, jako *овраг, ущелье, яма, впадина, вулкан, шахта, источник, ключ, лужа, ущелье* a další, což opět zdůrazňuje faktor členitosti a složitosti struktury samotného konceptu.

10) Zásady vyčlenění studovaného pojmu na pozadí další slovní zásoby jsou přímo propojeny s fungováním uvedeného pojmu ve smyslu prostřednické funkce lidské osobní zkušenosti. Proto též dotazovaní pocítovali nezbytnost pro vyjádření a upřesnění pojmů-objektů, např.: 1) *емкости для жидкости*, 2) *домашние емкости*, 3) *емкости для воды*, 4) *водоемы со стоячей водой*, 5) *емкости для чего-либо, не заполненные*, 6) *предметы, в которые можно что-то налить*, 7) *труднодоступные предметы*, 8) *объемные предметы*, 9) *водоемы и что-то вроде*, 10) *объемные предметы*, 11) *просто емкости*, 12) *место, где есть или образуется вода*, 13) *элементы, связанные с водой*. Výše uvedené „rozdělení“ není obyčejnou ilustrací nemající za svými hranicemi žádný význam a opodstatnění. Naopak: upřesňující charakteristiky nám poskytují cenné údaje o „komplexnosti“ pojmu *nádobu/емкость*.

S ohledem na okolnosti lze zformulovat závěr, že koncept, který byl analyzován jako nadřazený pojem hlavního předmětu výzkumu – tj. prototypického

jádra, je velmi členitý a z hlediska funkčního různými vazbami propojený pojem. Skládá se z různých pojmů, obrazů a představ, které ovšem úzce souvisejí se zcela konkrétním jazykovým obrazem světa daného společenství. Nicméně podstatu a četnost funkcí konceptu ovlivňuje jeho prototypické jádro, o jehož vyčlenění jsme se pokoušeli.

Podle mého názoru je **jádro** tvořeno na základě přímých zkušeností audiovizuálních a méně často dotekových, jež vznikají v bezprostředním kontaktu člověka s funkcionálně podmíněnou charakteristikou. Vedle „dynamického“ aspektu pojmu, který je skryt především ve zkušenostech s fyzickými objekty a s pozorováním procesů naplňování a vyprazdňování nádob **něčím**, je velmi důležitý rovněž aspekt statický, i když je hůře „pozorovatelný“, tudíž i méně zřejmý. Je nicméně stejně důležitý, poněvadž doplňuje celkovou charakteristiku „nádob“ a promítá se rovněž v odpovídající míře i do celého konceptu. Jedná se především o konkrétní funkční tvarové charakteristiky nádoby, jako je dno, počet stěn, množství, umístění, typ otvorů apod. Takovéto charakteristiky lze ovšem blíže kvantifikovat pomocí jiného typu dotazníků.

Nabízí se otázka, zda kvantifikace prototypického jádra konceptu kontejneru má své opodstatnění z hlediska kognitivní lingvistiky a zda může posunout řešení určitých problémů, v nichž za současného stavu lingvistiky neexistují jednoznačné odpovědi. Dosavadní výsledky kognitivní lingvistiky dávají naději, že prohloubené studium struktury konceptu na pozadí funkcí jednotlivých složek přispěje a napomůže k řešení nejrozličnějších souvisejících otázek, např. mechanismu vzniku konceptuálního typu metafor a odhalení skrytých zákonitostí v členění mimojazykové skutečnosti, zejména pak z hlediska funkčních a strukturních rozdílů mezi koncepty v jednotlivých jazycích.

Literatura:

Арутюнова 1998: Н. Д. А р у т ю н о в а. Язык и мир человека – языки русской культуры. Москва 1998.
Бардина 1997: Н. В. Б а р д и н а. Языковая гармонизация сознания. Одесса 1997.

Гак 1988: В. Г. Г а к и др. Метафора в языке и тексте. Москва 1988.

Кубрякова 1997: Е. С. К у б р я к о в а. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва 1996.

Кубрякова 1999: Е. С. К у б р я к о в а. Семантика в когнитивной лингвистике (о концепте контейнера и формах его объективизации в языке). Известия АН. [Серия литературы и языка], 1999, том 58, № 5-6.

Лакофф, Джонсон 2002: G. L a k o f f, M. J o h n s o n. Метафоры, которыми живем. Brno, 2002.

Мостовая 1987: А. Д. М о с т о в а я. Выявление семантических отношений на именах конкретной лексики и методы их описания. Экспериментальные методы в психолингвистике. Москва 1987.

Рахилина 1999: Е. В. Р а х и л и н а. Когнитивный анализ предметных имен: от сочетаемости к семантике. Москва 1999 (autoreferát doktorské disertace).

Скляревская 1993: Г. Н. С к л я р е в с к а я. Метафора в системе языка. Москва 1993.

Шмелев 2002: Д. Н. Ш м е л е в. Русский язык и внеязыковая действительность. Языки славянской культуры. Москва 2002.

Фрумкина и др. 1991: Р. М. Ф р у м к и н а, А. В. М и х е е в, А. Д. М о с т о в а я, Н. А. Р ю м и н а. Семантика и категоризация. Москва 1991.

Gurevič 1972: A. J. G u r e v i č. Kategorie středověké kultury. Praha 1972.

Address:

Mgr. Jiří Korostenski, CSc.
Katedra aplikované jazykovědy, VŠERS
Žižkova 6,
370 01 České Budějovice
e-mail: korostenski@vsers.cz

КАРНАВАЛЬНОСТЬ КОМПЬЮТЕРНОЙ НЕОЛОГИЗАЦИИ РУССКОЯЗЫЧНОГО СЛОВАРНОГО СОСТАВА Carnival Computer Word Coinage of the Russian Vocabulary

Тамара Куприна, Надежда Подкуркова

Souhrn

Článek se zabývá problémem tolerance/netolerance k neologizaci ruské slovní zásoby. Oblast výpočetní techniky představuje nový typ textů. Karnevalizace je pojímána jako specifická emoční a expresivní funkce počítačového slangu, na niž neexistuje jednotný názor. Karnevalizace je jednou z hlavních podmínek nutných pro vznik nové lexikální jednotky. Autorky kromě toho předkládají klasifikaci neologizmů založenou na uvedeném principu. Tolerantní postoj k tomuto procesu je dosti rozporuplný. Na jedné straně se považuje za agresivní. Na druhé straně však ukazuje toleranci ruských neologizačních struktur k ostatním lingvistickým systémům.

Klíčová slova: karnevalizace, počítačový slang, emoční a expresivní funkce, neologismus, tolerance, neologizace slovní zásoby.

Summary

The article deals with the problem of tolerance/intolerance to the word coinage of the Russian vocabulary. The computer sphere presents a new type of texts. Carnival is considered as a specific emotional and expressive function of the computer jargon the attitude to which is not homogeneous. Carnival is one of the main conditions of appearing of a new lexical unit. Besides, the authors offer the classification of neologisms of this kind. The tolerant attitude to the process is quite contradictory. On the one hand, it is considered as aggressive. But on the other hand, it shows the tolerance of Russian word coinage structures to other linguistic systems.

Key words: carnival, computer jargon, emotional and expressive function, neologism, tolerance, word coinage.

Лейтмотивом многих работ, посвященных современной лингвосоциокультурной ситуации, является важная проблема толерантности/интолерантности к взаимодействующим культурам и субкультурам на различных уровнях, в том числе и внутри языковой системы. Именно в сфере заимствования новой лексики (в основном из английского языка), пополняющий русский язык с конца XX века, наиболее полно проявляется толерантность системы русского словообразования.

Можно сказать, что толерантность является и лингвосоциокультурной категорией, поскольку получает различное осмысление в разных социальных группах, чья культурная интерпретация вербальных и невербальных знаков меняется в зависимости от их ментальных установок.

В целях нашего исследования, мы будем рассматривать толерантность как специфическое отношение к современным процессам неологизации русскоязычного словарного состава за счет заимствований из компьютерной сферы деятельности.

В современном мире стремительно развиваются компьютерные информационные технологии. Общение посредством Интернета не знает национальных границ и культурных различий между участниками коммуникации.

Как следствие возникает очень сложная и значимая проблема изучения источников неологизации русскоязычного словарного состава.

Целью работы является представление компьютерных текстов как обширных источников пополнения русскоязычного словарного состава.

Материалы и методы: анализ теоретических материалов по представленной проблеме, метод сплошной выборки компьютерных неологизмов с последующим анализом и классификацией.

Возможность говорить об Интернет-пространстве, как особом коммуникативном поле обусловлена некоторыми специфическими условиями общения: добровольность контактов, взаимодействие различных культурных слоев, приводящее к снятию культурных границ. Интернет создает совершенно новый, глобальный

тип человеческих сообществ – по культурной и духовной близости, предлагая особый тип текстов.

Как отмечает А.Климчукова (Словакия): «Тексты бывают разные по своему объему, жанру, стилю. Имея текст с большим количеством лексических единиц мы еще не можем утверждать, что он ценнее, чем другой текст! То же самое нельзя сказать и о жанровой, стилистической принадлежности того или иного текста... Каждый текст, возникая под содействием автора, трансформируясь в пространстве и во времени, приобретает выраженные черты одушевления. Он становится живым организмом и способен продолжать жить уже вне зависимости от воли его создателя. На своем пути текст подвергается интерпретации философами, логиками, психологами, культурологами, лингвистами и другими (например, представителями различных профессиональных и социальных групп. – Примечание Т.Куприной).

Текст интерпретируем не извлекая из контекста, так как сначала мы устанавливаем к какой реляционной сети его можно отнести, в какой объединенной группе текстов он находится, каковы его семантические уровни, устойчивость текста в культурном континууме. Поэтому можно сказать, что в языке как в зеркале видно отражение различного рода ментальных сущностей (психических, мыслительных) ... в процессе познания мира.

Сейчас появляются разные аспекты исследования, пытающиеся раскрыть существенные моменты в языке разных сфер. Новая парадигма в языкознании последних лет – антропофилософская, актуализирует подход к языку как образу пространства – реального, видимого, духовного, ментального [3].

В нашем контексте мы будем рассматривать тексты виртуального пространства. Вторжение виртуальности практически во все сферы современной культуры очевидно является характерным признаком времени. Таким образом, мы можем говорить о своеобразной виртуальной социолингвистической культуре, имеющей свои собственные отличительные признаки и характеристики.

В частности компьютерный язык, появился, прежде всего, как профессиональный жаргон программистов. Однако быстро преодолел границы профессионального сообщества, приобретая черты группового, корпоративного жаргона, число носителей которого растет [1].

Отличительными особенностями компьютерного жаргона являются доминирование письменной речи и многофункциональность лексических единиц. С одной стороны, по происхождению указанные единицы являются профессионализмами. Но с другой стороны, за рамками профессионального контекста они воспринимаются как неологизмы,

т.к. в русском языке нет синонимов для обозначения соответствующих реалий. А перевод описательного характера часто громоздкий и не соответствует принципам языковой экономии.

Можно выделить следующие трудности перевода. Отсутствие однозначных эквивалентов (броузер-браузер) и отсутствие нормы перевода. Если такие единицы, как printer (принтер), уже прижились в языке, то более специфические понятия – account и profile (информация о пользователе, вводимая при регистрации) могут иметь различные варианты перевода – аккаунт, профиль, профайл, учетная запись; ICQ, ICQ-pager (ICQ-пейджер или Аська).

О сложности данной проблемы свидетельствуют многочисленные дискуссии. Так, в одной из телепередач, посвященных «чистоте» русского языка, обсуждался вопрос перевода сочетания e-mail. В частности рассматривалось соответствие «электронная почта». Но при более глубоком анализе можно обнаружить, что слово «электрон» появилось в русском языке из английского при греческом корне, а слово «почта» – из итальянского через польский. Таким образом, при имеющемся явлении, отсутствует исконно русское определение. В качестве примеров дефиниций можно назвать – e-mail, электронка и даже мыло, глагол мылить, т.е. писать или передавать сообщение по сети. Например, Отмыль мне, что там у вас происходит.

Здесь намечается еще одна сложная проблема жаргонизации русского языка во всех сферах деятельности. Компьютерный жаргон является одним из наиболее распространенных. На нем создаются даже тексты различных жанров, которые хранятся в электронных библиотеках. Можно говорить о целом направлении Интернет-литературы.

Как отмечает П.В. Лихолитов, компьютерный жаргон – явление в русском языке новое. Новизна его определяется тем, что носители и создатели данной лексики – представители сравнительно молодой профессии – программисты. Существование компьютерного жаргона позволяет специалистам в области программирования не только понимать друг друга с полуслова. Благодаря знанию этого специального языка компьютерщики чувствуют себя членами некоей замкнутой общности, обособленной от «непосвященных». Явление подобного языкового обособления свойственно практически всем профессиональным группам, а не только программистам [5].

Действительно, с одной стороны, тексты на данном жаргоне малодоступны, «засекречены» для лиц непосвященных. В этом смысле реализуется задача «секретности», характерная для любого жаргона. Существуют

даже специальные слова с отрицательной коннотацией, обозначающие неспециалиста в компьютерных вопросах (“ламер”, “чайник”). Однако данная разновидность жаргона совершенно “открыта” для усвоения и становится даже модным использование подобных текстов как в письменной, так и в устной речи.

Карнавальность может рассматриваться как особая эмоционально-экспрессивная функция компьютерного жаргона. Она заключается в почти неслучайном, обязательном привнесении иронического и/или юмористического коннотативного элемента в семантику жаргонных единиц. Новая единица включается в компьютерный жаргон не только по тематическим основаниям, но также в зависимости от того, заложена ли в нее некая доля иронии [1].

В этом проявляется двойственность компьютерного жаргона. Владение им престижно. Однако усвоение той его части, которая граничит с компьютерными технологиями, является весьма трудоемким и доступно немногим. Как реакция появляется ироническая сниженность в предлагаемых им карнавальных синонимах к литературным словам и профессиональным терминам.

Кроме того, часто в компьютерный жаргон включается слово, обозначающее новую реалию компьютерной действительности и не имеющее аналогов в русском литературном языке. И в этом случае “карнавальность” также является существенным условием, а иногда и основанием для порождения новой лексической единицы. Например, лексема ‘Аська’ (компьютерная программа “ICQ”, позволяющая вести одновременный полилог в Интернете). Заимствованный из английского акроним ICQ, фонетически аналогичный фразе “I seek you”, по ассоциации с русским женским именем трансформировался носителями компьютерного жаргона в ‘Аську’. Эта ассоциация и соответствующая сочетаемость придает данной лексеме отчетливый “карнавальный” характер, что и послужило, как видно, причиной её возникновения. Например, ‘говорить, общаться по Аське (через Аську)’, ‘найти кого-либо по Аське (через Аську)’, ‘использовать Аську’, ‘входить в Аську’ и т.п..

Что касается способов формирования словаря компьютерного сленга, то в основном пополнение его словарного состава идет за счет заимствований из американского варианта английского языка. А. Воронов назвал это явление “настоящим интеллектуальным колониализмом”. Поскольку компьютеры пришли из Америки, люди в других странах должны либо принять английский язык как необходимый лингвистиче-

ский компонент данной технологической структуры, либо вообще отказаться от ее использования в своей деятельности [5].

Данное явление можно сравнить с одним из видов речевой агрессии. Некоторые исследователи (Л.А. Введенская, Т.В. Жаркова) отмечают, что безудержный поток заимствований из английского языка привел к тому, что русский язык называют интеррусским, или англо-русским сленгом, или коротко – русангл [2].

Проведя обзор материалов, посвященных данной проблеме, приведем некоторые примеры заимствований и словообразования.

1. Прямая транслитерация английского слова: бай - обычная форма прощания; варнинг - предупреждение о возможной ошибке программы или об исключительной ситуации; девайс - любой механизм или его функциональная часть.

2. Фонетическая мимикрия, т.е. фонетическое и грамматическое “искажение” оригинала: батон (“button” – пуговица, кнопка) – любая кнопка; гама (“game” – игра) – компьютерная игра. Часто за счет использования имен собственных: error – Ероп; laser printer – Лазарь.

3. Иронически-карнавальное переосмысления уже существующей лексемы при более сниженном варианте, когда на первый план выходят шокирующие или неприличные, “карнавальные” смыслы: блин – компакт-диск; голдед или голый дед (GoldEd – редактор сообщений).

4. Совпадение части слов, т.е. жаргонное русское слово дополняется заимствованным из английского языка: break point – брякпоинт; Windows – виндовоз.

5. Звукоподражание за счет перемещения некоторых звуков в оригинальном английском термине: MS-DOS – мздос; interpretator – интерпрепатор; Pentium – пентюх.

4. Акронимы, т.е. английские по происхождению и по способу образования сложносокращенные слова, пока еще не вовлеченные в процесс освоения их русским языком. AFAIK – as far as I know (насколько мне известно); BTW – by the way (кстати);

FYI – for your information (к вашему сведению). IMHO – in my humble opinion (по моему мнению).

Эти примеры иллюстрируют другую важную особенность компьютерного жаргона. Условия общения побуждают его носителей к возможно большей скорости приема и передачи информации, поэтому ему в большой степени присуща тенденция к упрощению, минимизации и стандартизации языковых средств. В комбинации с “карнавальностью” это вызывает в жизни такие необычные для русского языка слова, как “ЗЫ” - PS (post scriptum) (на клавиатуре компьютера при переключении латиницы на кириллицу “P” соответствует “З”, а “S” - “Ы”).

5. Сочетание букв и цифровых показателей. В английском языке это известный прием, который теперь, совершает переход в русскую систему словообразования: 2 – to; 2U – (вам, тебе); CU – see you – (увидимся); L8R – later – (позже); OIC – Oh, I see (я понимаю).

6. Использование других алфавитов. Например, использование при рекламе в Интернете комбинации букв “q” и “п” в значении русского императива “купи”.

Таким образом, можно сделать следующий вывод. Жаргон в русском языке, по мнению некоторых авторов, является своеобразной “отдушиной”, облегчающий и ускоряющий процесс адаптации англоязычного термина. Компьютерный жаргон в большинстве случаев представляет собой английские заимствования или фонетические ассоциации, случаи перевода встречаются реже.

Существование компьютерного жаргона позволяет специалистам не только почувствовать себя членами некоей замкнутой общности, но и позволяет им понимать друг друга с полуслова, служит средством коммуникации, иначе им бы пришлось или разговаривать на английском языке, или употреблять в своей речи громоздкие профессионализмы по типу описательного перевода.

Развитие этого языкового явления и его распространение среди широких слоев носителей русского языка обуславливается внедрением компьютерной техники в жизнь современного общества. Например, одна бабушка в магазине сказала другой: “Вот видишь, какие хакнутые яблоки продают!” [5].

В настоящее время компьютерный жаргон становится объектом тщательного изучения лингвистов, т. к. известны случаи, когда специальная лексика, проникая в литературный язык, закрепляется там надолго.

Что касается толерантного отношения к неологизации лексической системы русского языка и социокультурных процессов, то оно во сьма противоречиво. С одной стороны, данное явление рассматривается как агрессивное. С другой, просматриваются некоторые положительные моменты. В частности, указывается на толерантность структур русского словообразования к другим языковым системам (например, английского языка), способность перерабатывать огромный поток заимствований. В связи с этим, некоторые авторы оптимистично прогнозируют развитие и расширение системы русского языка именно за счет его толерантности [6]. Возможно, данный процесс касается и всей социокультурной системы общества, которая учится толерантному отношению к различным субкультурным группам как в интра-, так и в интеркультурной сфере.

Литература

1. Виноградова Н.В. Компьютерный сленг и литературный язык: проблемы конкуренции.- Исследования по славянским языкам.- №6.- Сеул, 2001, с. 203-216.
2. Жаркова Т.В. Речевая агрессия в языке СМИ. – Язык и культура – основа общественной связности. – Научная сессия «IX Невские чтения».- СПб.: Изд-во «Осипов», 2007.- с. 60-62.
3. Климчукова, А. Психологические и лингвистические особенности восприятия духовных текстов.- Человек. Сознание. Коммуникация. Интернет.- Варшава, 2004, с. 601-606
4. Коробейникова А.В., Куприна Т.В. Межкультурное восприятие в виртуальном информационном пространстве. – Человек. Сознание. Коммуникация. Интернет.- Варшава, 2006.-с.504-508.
5. Лихолитов П.В. Компьютерный жаргон.- Русская речь.- N3.- 1997, <http://www.gramota.ru>.
6. Попова Т.В. Толерантность русского словообразования (на материале новообразований конца XX века).- Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности.- М.: ОЛМА – ПРЕСС, 2005.- с.132-153.

Address (авторы):

Куприна Тамара Владимировна, канд.пед.наук, доцент.

Кафедра иностранных языков в области экономики и управления, Уральский государственный технический университет, г.Екатеринбург, Россия. E-mail – tvkuprina@mail.ru

Подкуркова Надежда, студентка 5 курса специальности «Перевод и переводоведение», Уральский государственный технический университет, г.Екатеринбург, Россия.

REFLEXE POLSKÝCH PARLAMENTNÍCH VOLEB 2005

Reflection of Polish Parliamentary Election 2005

Štěpán Strnad

Souhrn

Září 2005 bylo pro Polsko zvláště významným volebním rokem. Konaly se hned dvoje klíčové volby: parlamentní a prezidentské. Polsko stále není zemí, ve které by volby přinesly pouhé střídání vládnoucích politických týmů. Naopak, zatím vždy vedly k proměnám polského stranického systému. Poslední (podzimní) volby však posunuly hranice změn ještě dále, protože v jejich důsledku dochází ke kvalitativním změnám polské politiky. Cílem článku je zachytit atmosféru polského stranického systému bezprostředně před parlamentními volbami 2005 a analyzovat proměnu rozložení politických sil po jejich skončení.

Klíčová slova: Volby, politické strany, veřejné mínění, Polsko.

Summary

September 2005 was especially important election year for Poland. Two key elections took place: parliamentary and presidential. Poland is not still a country where the elections mean only certain change of governing political teams. On the contrary elections always have led to transformation of party system so far. Last (autumn) elections shifted again the frontiers of changes any further because of their result there happen quality changes of polish policy. The aim of this article is to take down the atmosphere of polish party system on the instant before parliamentary elections, and to analyse the transformation of distribution of political forces after their ending.

Key words: Elections, political parties, and public opinion, Poland.

V době přípravy tohoto článku stálo Polsko před předčasnými volbami. Ty se konaly 21. října. 2007. Tuto situaci vyvolala dlouhodobá politická krize¹, která vyvrcholila rozpuštěním Sejmu 7. září 2007. Předvolební kampaně jednotlivých stran vrcholily a průzkumy veřejného mínění poodhalovaly možné volební výsledky jednotlivých politických stran. Jak bylo naznačeno výše, každé polské volby doposud znamenaly změnu vládního kurzu, proměnu stranické mapy polské politické scény a celkového charakteru polské vládní politiky.

Je tedy otázkou, jak se zachovají polští voliči, kteří patří mezi jedny z nejvíce fluktuujících v Evropě a kam nasměřují svoji zemi pro příští volební období. Proto by mohlo být na místě připomenout průběh a výsledky voleb minulých, které by se mohly stát určitým „vodítkem“ při analýze voleb probíhajících na podzim 2007.*

PŘEDVOLEBNÍ SITUACE 2005

V posledních parlamentních volbách, které se konaly v roce 2001, zvítězila strana *Spojenectví demokracické levice* (SDL), které je reprezentantem postkomunistických sil v Polsku. Jeho postavení se zdálo být neotřesitelné, SLD mělo se těšit výrazné většině

v obou komorách polského parlamentu (v Senátu absolutní), dominovalo ve vládě a „mělo“ rovněž i svého postkomunistického prezidenta (A. Kwaśniewski). Také ovládalo většinu veřejnoprávních médií a kontrolovalo podnikatelské prostředí (Kubát 2005, 114). Na polské politické mapě nemělo v podstatě konkurenta, což bylo zapříčiněno neschopností politických protivníků se vzpamatovat z volební porážky, kterou způsobila neúspěšná vláda *Volební akce Solidarita* (AWS), která se před volbami 2001 rozpadla na několik menších pravicových seskupení.

Roku 2002 zvítězilo SLD v komunálních volbách, a to jak na úrovni obecní, okresní, tak i vojvodské. Mělo tedy vynikající výchozí postavení do dalších voleb, to však bylo v průběhu let 2001 – 2005 oslabeno a promarněno, když se SLD dopustila mnoha chyb a přijalo řadu nesprávných politických rozhodnutí. Vládu navíc provázela řada politických a ekonomických skandálů (Rywinova aféra, Starchowická aféra, PKN Orlen aj.). S tím pochopitelně přicházelo i ochlazení sympatií jejího voličstva a polské veřejnosti vůbec. V roce 2004 došlo k pádu vlády nepopulárního premiéra Leszka Millera a nefunkční Sejm, ochromený neshodou jeho členů, začal být přirovnáván k Sejmům tzv. I. Šlechtické Rzeczpospolité

16. – 18. století. Vládnoucí politická moc dospěla ke stavu, kdy byla zcela ochromena.

Tato situace přirozeně vyvolala změny na polské politické mapě, kdy došlo k rozpadu doposud monolitního SLD. V březnu 2004 byla z jejího odštěpeného křídla založena nová levicová strana – *Polská sociální demokracie* (SdPI), která se měla stát jakousi protiváhou SLD. Na jaře roku 2005 jiná skupina „odštěpenců“ ze SLD podílela na přeměně *Unie svobody* (UW) v novou stranu – *Demokratickou stranu – Demokraté.pl* (PD). Mezi ně patřil i nový premiér Marek Belka (nahradil L. Millera), který přešel ze SLD do PD. Tímto svým přestupem však vyvolal absurdní situaci, kdy předseda vlády byl členem neparlamentní a opoziční politické strany.

Předvolební průzkumy naznačovaly propad podpory levice, která se v případě SLD pohybovala v rozmezí 10 procent a SdPI a PD neměli šance dosáhnout na parlamentní křesla. Z tohoto stavu těžila pravice – Občanská platforma (PO) a Právo a spravedlnost (PiS), která se zkonsolidovala a s podporou kolem 30 procent (každá ze stran), se stala favoritem přicházejících voleb. Podobné postavení měli i jejich prezidentští kandidáti Donald Tusk (PO) a Lech Kaczyński (PiS). Další stranou, která se začala umisťovat na špici popularity, byla Sebeobrana, nejpopulističtější polská strana, která donedávna hájila pouze zájmy zemědělců. Svou voliče získala podporou nezaměstnaných a sliby o vyšší zaměstnanosti (proti jejímu lídrovi Andreji Lepperovi je vedeno kolem 130 soudních řízení). Druhou stranou, které se podařilo v předvolební kampani vystřelit své volební preference, byla Liga polských rodin (LPR). „Ultrakonzervativní“ strana, prosazující mimo jiné renacionalizaci státního majetku.

Varšavský zpravodaj časopisu TÝDEN Paweł Deresz se ve svém článku vyjádřil o Polácích nelichotivě, když je nazval lehkomyšlným národem, který se dá oklamat různými hesly a sliby z pravé i levé strany politické scény. „Komu naletí v nastávajících volbách [Poláci]? Občanské platformě, hlásající program spíše pro bohatší vrstvu, pro ty, kteří se chtějí zapojit do proudu západoevropské civilizace? Nebo například SLD, bojujícímu proti plošné dani a prohlašujícím, že Evropská unie se musí přetransformovat na Sociální unii? Anebo Sebeobraně, domáhající se vystoupení z EU, či Lize polských rodin, toužící po tom, aby Polsko bylo především pro Poláky?“ (TÝDEN č. 38/ 05, s. 50)

V jednom z posledních předvolebních průzkumů zcela jednoznačně zvítězila Občanská platforma s 37 procenty před Právem a spravedlností s 20 procenty. Tři další strany, s nimiž se počítalo v souboji o parlamentní křesla – Sebeobrana, SLD a Liga polských rodin, získaly každá něco málo přes 10 procent. Ostatní uskupení nepřekročila pětiprocentní hranici. Za svůj úspěch platforma vděčila mimo jiné perfektní kampani, dokonalému spojení parlamentních voleb s prezidentskými, ve kterých místopředseda Sejmu a lídr liberálně konzervativ-

ní PO Donald Tusk také získal výraznou převahu nad Lechem Kaczyńskim (první kolo voleb se uskutečnilo 9. října 2005, druhé se konalo 23. října 2005 a vítězem se stal Lech Kaczyński, kandidát Práva a spravedlnosti (PiS)).

VÝSLEDKY PARLAMENTNÍCH VOLEB 2005

Volby do polského parlamentu proběhly 25. září 2005. Volilo se současně do obou komor – Sejmu i Senátu.²

Voleb do Sejmu (460 členů) se zúčastnilo 10 658 kandidátů umístěných na 594 kandidátkách, které vystavilo 22 tzv. volebních výborů (tj. politických uskupení). Hlasovat přišlo 12 263 640 osob z celkového počtu 30 229 031 oprávněných voličů. Volební účast činila 40, 57 procenta (platných hlasů bylo odevzdáno 96, 40 procenta, neplatných hlasů bylo 3,60 procenta) (Kubát 2005, 19). Volební klauzuli ve výši pěti procent překročilo šest politických stran. Poslanecká křesla obdrželo sedm politických stran, protože pro volební výbory reprezentující národnostní menšiny klauzule neplatí. Tak tedy k parlamentní uskupením je nutné připočítat ještě Německou menšinu, která získala dva mandáty.

Do stočlenného Senátu kandidovali 623 uchazeči, kteří reprezentovali 108 volebních výborů. Počet oprávněných voličů byl stejný jako v případě voleb do Sejmu. Voleb se zúčastnilo 12 262 311 občanů, tj. 40, 56 procenta všech oprávněných voličů, kteří odevzdali 96,52 procenta platných a 3,48 procenta neplatných hlasů (Kubát 2005, 19). Senátská křesla získali zástupci pěti politických stran nezávislí kandidáti.

Jednoznačnými vítězi voleb byly obě hlavní pravicové strany PiS a PO. Rozdíly mezi nimi byly malé a volební výsledek nebyl jednoznačný. Občanská platforma mohla být zklamaná, protože očekávala, že vyhraje a její lídr Jan Maria Rokita se stane premiérem. Navíc její prezidentský kandidát Donald Tusk prohrál ve druhém kole prezidentských voleb. Přesto je její úspěch nepopíratelný, získala 24, 14 procenta hlasů (v roce 2001 získala pouze 12,7 procenta hlasů). Výsledek, kterého dosáhla PiS je opravdu skokový. Zatímco v roce 2001 dosáhla jen 9,5 procenta hlasů, nyní je téměř ztrojnásobila a obdržela 26,99 procenta hlasů, čímž dokázala prolomit chmurné předvolební preference, které ji umisťovaly na druhé místo za PO. Úspěch obou pravicových stran je potřeba přičítat neúspěchu levice, ale nejen tomu. Obě strany, jak PiS, tak i PO včetně jejich prezidentských kandidátů dokázaly obratně zvládnout předvolební kampaň, vytěžily maximum z neúspěchů levice.

K vítězům voleb bychom mohli zařadit také Sebeobranu. Tato v 90. letech marginální populistická strana si dokázala udržet svou podporu z voleb 2001 a stala se největší opoziční stranou v Sejmu. Přímo raketový vzestup předvedl její lídr, outsider na prezidentské kandidátce z let 1995 a 2000, A. Leper, který se nyní vyhoupl na třetí místo. Nemohl sice ohrozit

pozice svých soupeřů, ale fakt 15 procentní podpory svých voličů, je nepřehlédnutelný.

V určitém smyslu bychom mohli za relativního vítěze voleb označit také Polskou lidovou stranu (PSL). Předvolební průzkumy jí totiž nedávaly šanci překonat pětiprocentní volební klauzuli a předpokládalo se, že její voliče ji „přebere“ mnohem radikálnější a populističtější Sebeobrana. Její voliči však byli disciplinovaní a svou stranu podpořili, a tak se PSL ocitla téměř zázračně v parlamentu.³

Tím hlavním poraženým parlamentních i prezidentských voleb byla levice. Volební zisk SLD se oproti volbám 2001 snížil o téměř 30 procent a SdPL se vůbec nedostala do parlamentu. SLD navíc nezískala ani jednoho senátora.

Neuspěla ani Demokratická strana – Demokrate.pl (PD), která je pokračovatelkou kdysi významné unie svobody (UW). PD získala pouhých 2,45 procenta hlasů. Tento výsledek jen potvrdil stav dlouhotrvajícího upadání UW, který začal volbami 2001. zdá se, že tento úpadek je definitivní. Na rozdíl od voleb roku 2001 nedosáhla strana ani tříprocentní hranice, potřebné k získání státních finančních dotací, což se pro ni může stát osudným.

Stejný volební propad zažila katolická Liga polských rodin, která nedokázala zlepšit svůj volební výsledek.

POVOLEBNÍ SITUACE

Co tedy nového s sebou přinesly podzimní volby? V úvodu jsem již zmínil, že zatím každé volby, konané po roce 1989, znamenaly kvalitativní proměnu polské vládní politiky. A nejenak tomu bylo i tentokrát.

První aspektem je pravděpodobný konec etapy nazývané „éra kulatého stolu“. Ta byla spjata s lidmi, kteří se podíleli na utváření podoby třetí republiky a v současné době politiku opouštějí. Spory komunistů a opozice vyprchaly a v nově zvoleném parlamentu jsou lidé, kteří nemají zájem o ožívování starých sporů. K tomu samozřejmě přispívá i postkomunistická pozice v nově zvoleném parlamentu, kde nemají výrazné zastoupení a samotná SLD prochází v současnosti vnitřní proměnou, kdy se snaží „omladit se“ a zbavit se „starých kádřů“.

Druhým aspektem, který přispěl k proměně charakteru vládní politiky, je skutečnost, že ve volbách zvítězili „politici“ nad „technokraty moci“. To se projevilo v rétorice a přístupu parlamentních vyšetřovatelů k šetření Rywinovy aféry a vládních politiků. Levice hovořila utilitárně-byrokratickým jazykem, pravice používala jazyk axiologický (čest, Polsko, poctivost, právo aj.). Vládnoucí levice používala jazyku hodnot a pravicová opozice zvolila jazyka hry a taktiky.

Třetím, snad nejviditelnějším, aspektem „nového rádu“ byl požadavek PiS vytvořit tzv. čtvrtou republiku. Jde pochopitelně jen o politickou a populistickou koncepci, která nemá historické opodstatnění, protože republiky se ustavují v důsledku klíčových historických změn, nikoliv po volbách.⁴

Polsko nepochybně čekaly velké změny. Po čtyři roky mělo být řízeno koalicí Právo a spravedlnost a Občanská platforma, tedy stranami, které mají různý názor na ekonomický rozvoj země, na vztah s EU, zvláště k Německu, ale také k Rusku. „*Musíme toho obnovit velmi mnoho. Důvěru a víru v Polský stát, jež máme v úmyslu přeměnit na čtvrtou republiku. Musíme znovu vybudovat to, co bylo dobré a ušlechtilé, co vyplývá z tradice našeho národa ... Polsko se dostalo do rukou odpovědných lidí.*“ (TÝDEN č. 40/ 05, s. 58), řekl TÝDNU Jaroslav Kaczyński.

Jak „odpovědní“ byli lidé v čele polského státu se projevovalo v průběhu posledních dvou let. Nebyli záměrem tohoto článku zanalyzovat období vlády Jaroslawa Kaczyńského, nýbrž je provést jakousi rekapitulaci volebního procesu roku 2005 před blížícími se parlamentními volbami.

LITERATURA

1. **Ambrož, J.:** *Volby v Polsku vyhrála pravice.* In: <http://www.ambroz.org/204303/clanek.php>

2. **Deresz P.:** *Gejzíry dobrých nápadů. Polské pravicové strany se těší na vítězství.* In: TÝDEN č. 38/ 05, s. 50.

3. **Deresz P.:** *Dvojčata rozdávají karty. Pravicové strany ukončily v Polsku vládu levice.* In: TÝDEN č. 40/ 05, s. 58.

4. **Kubát, M.:** *Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989 – 2005).* Praha: SLON, 2005.

5. **Kubát, M.:** „Supervolební“ podzim 2005 v Polsku: parlamentní a prezidentské volby. In: Mezinárodní politika č.12/ 2005, s. 18 – 21.

6. **iHNed.cz, ZPRAVODAJSKÝ SERVER HOSPODÁŘSKÝCH NOVIN:** Polský sejm byl rozpuštěn, většina ministrů odvolána. 7. 9. 2007 22:28 (aktualizováno: 8. 9. 2007 00:02). Dostupné na: <http://zahranicni.ihned.cz/c1-21979260-polsky-sejm-byl-rozpusten-vetsina-ministru-odvolana>.

Poznámky

* V průběhu přípravy tohoto příspěvku byly výsledky parlamentních voleb 2007 již k dispozici, a proto je příkladem. Podle očekávání zvítězila PO se ziskem 41,4 procenta hlasů. PiS s 32,2 procent hlasů skončila na druhém místě a třetí skončila postkomunistická levicová koalice Levice a demokracie (LiD) s 13,2 procent hlasů. Volby naopak skončily totálním krachem pro ultrakatolickou Ligu polských rodin a populistické zemědělské hnutí Sebeobrana, které skončily pod volebním prahem. Analýza průběhu parlamentních voleb 2007 bude předmětem příštího příspěvku.

1 V létě 2007 byl odvolán šéf Sebeobraný Andrzej Lepper kvůli údajné účasti v korupční aféře. Jeho odvolání vedlo k rozpadu vládní koalice. Kaczyński se nesnažil sestavit novou koalici, protože nechtěl vést menšinovou vládu. Postupně pak PiS,

- SLD a PO podaly návrh na rozpuštění dolní (tím také horní) komory parlamentu, který byl poslanci odhlasován.
- 2 Vždy se volí obě komory zároveň. Volební období je stejné – čtyřleté. Jiný je volební systém. Sejm je volen proporčně ve 41 volebních obvodech (od 7 do 13 mandátů), s použitím modifikované Sainte-Laguëovy metody volebního dělitele a pětiprocentní volební klausulí. Senát je volen pomocí blokového hlasování (tj. kombinace prosté většiny a vícemandátových volebních obvodů, přičemž volič disponuje tolika hlasy, kolik je v obvodu k rozdělení mandátů; velikost obvodů se pohybuje od 2 do 4 mandátů).
- 3 **Právo a spravedlnost** není klasickou pravicovou stranou podle našeho stříhu. Spíše razí sociálně konzervativní směr – tedy tradiční křesťanské hodnoty, rodinnou a protipotravnou politiku, národovectví, boj s kriminalitou, trest smrti apod. V hospodářské oblasti preferuje sociálně tržní ekonomiku, není jí cizí silný vliv státu a vyšší daně. Stranu vedou dvojčata Jarosław a Lech Kaczyńští.
- Občanská platforma** je mnohem více liberální, hlavně co se ekonomického programu týká — dominuje v něm volný

trh bez omezení. Před volbami nabízela zavedení rovné daně 15 procent. Stranu vede Donald Tusk, jenž se ucházel o post prezidenta. Volebním lídrem byl Jan Rokita.

Sebeobrana je radikální levicová strana a podobně jako více tradicionalistická *Polská lidová strana* zastupuje tamější zemědělce. *Liga polských rodin* reprezentuje národní katolíky, příliš se jí nezamlouvá liberalismus ani v ekonomické sféře.

- 4 Druhá republika vznikla v souvislosti s obnovením státu po první světové válce a třetí republika po pádu komunismu v roce 1989.

Address:

Mgr. Štěpán Strnad;
katedra společenských věd,
Vysoká škola evropských a regionálních studií,
370 01 České Budějovice
e-mail: strnad@vsers.cz

PRÁVO A NADANÉ DÍTĚ

Legal System And Gifted Child

Daniel Prouza

Souhrn

Nadané děti disponují schopnostmi mimořádné úrovně při vysoké tvořivosti v celém okruhu činností, v jednotlivých rozumových oblastech nebo pohybových, uměleckých a sociálních dovednostech. Nezbytnou součástí jejich zdárného vývoje a vzdělávání je nejen využití speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání nebo didaktických materiálů, ale i poskytování pedagogicko-psychologických služeb a úprava organizace vzdělávání, aby byly dostatečně a flexibilně zohledněny jejich potřeby. Tyto formy přístupu k nadaným dětem zahrnují, kromě individuálního vztahu rodičů, pedagogů a školských zařízení, i odpovídající právní prostředí, aby mohly být realizovány.

Klíčová slova: dítě – lidská práva - nadané dítě – podpora - právo – rozvoj – vzdělání - zákon

Summary

Gifted children dispose of qualities in exceptional level in all sorts of skills, such as intellectual, artistic and social. Essential part of healthy and right upbringing and education of such children is not only using special methods, processes, forms and means of education and didactic instruments but also providing pedagogical and psychological services and arrangement of the forms of education to cover and help these children with their needs. These forms of approaching children mentioned above embrace not only an individual approach of their parents, teachers and schools but also an appropriate legal system so they can fulfil themselves.

Key words: child – human rights – gifted child – support – law – development – education – act of law

Obecné otázky

Nadané dítě, jež vyniká v určitém směru svými výjimečnými schopnostmi, téměř vždy není úspěšné ve všech školních oblastech, jeho schopnosti jsou zpravidla nerovnoměrně rozloženy i rozvinuty, a to až do té míry, že může v jistých oblastech podávat i průměrné, či podprůměrné výkony. Nadané děti nejsou vždy bezproblémové, mohou být i sociálně nekonformní (například vstupují do konfliktů s vrstevníky i autoritami) a stávají se tak problémovými osobnostmi.

Rozvíjet nadané dítě však není nadstandardní či elitářské a už vůbec ne zbytečné. Ve skutečnosti je to nutnost. Plánování a vytváření speciálních individuálních postupů a programů pro nadané děti je sice značně časově náročné, avšak ve svém důsledku výhodné pro všechny zainteresované subjekty. Ve všech ekonomicky vyspělých zemích světa existují formy péče o nadanou populaci, tyto formy jsou legislativně zakotveny a finančně zabezpečeny.

Cíle takové péče je potřeba vnímat nejen z hlediska nadaných dětí, u kterých dochází k uspokojení specifických vzdělávacích potřeb prostřednictvím bohatě strukturovaného prostředí a podnětů v běžné vzdělávací skupině, ale i z hlediska širší komunity. Postupně

vytváření pozitivního postoje společnosti k potřebám nadaných dětí je totiž nepochybně dobrým základem pro spolupráci na ose *nadané dítě – rodič – učitel (pedagog) – instituce (školské zařízení) – společnost*.

Profesorka Joan Freemanová, psycholožka zabývající se výzkumem nadání a zakladatelka společnosti ECHA (European Council for High Ability), uvádí ve své knize *Gifted Children Grown Up* (London, 2001) dva hlavní důvody, proč pomáhat nadaným dětem realizovat jejich potenciál. První důvod má podklad v ryze individuálním zájmu - každá lidská bytost by měla mít možnost dosáhnout plného rozvoje své osobnosti. Druhý důvod je celospolečenský a vychází z nepopíratelného faktu, že ačkoli se nadání týká jednotlivců, tak je zároveň „národním bohatstvím“ a budoucnost každé společnosti závisí na rozvoji potenciálu její mladé generace. Žádná společnost si nemůže dovolit jej promarnit. Takže důvody jsou v podstatě dva – etické a ekonomické.

Legislativní rámec

Rozvoj a podporu nadané populace si v současné době nelze představit bez kvalitního legislativního rámce, který vytváří potřebné podmínky pro splnění výše uvedeného cíle. Tyto podmínky se netýkají pou-

ze materiálního zabezpečení v podobě zajištění budov školských zařízení, techniky či odměn pedagogů. Stěžejní je zejména začlenění této specializované formy přístupu k dítěti, včetně jeho výuky, do standardního systému školství, aby nadaný jedinec nebyl pouze po část svého vývoje vytrhován z kontextu běžného systému školství, ale naopak mohl plynule v tomto systému pokračovat ve výuce a přiměřeně rozvíjet svůj talent a nadání.

Bylo zmíněno, že podpora rozvoje nadaného dítěte není elitářství a nadstandard. S tímto přístupem je ostatně v koherenci i znění všech platných a účinných právních norem na území České republiky.

Pokud bychom nahlíželi na právní rámec péče o nadané děti postupně od norem vyšší právní síly k normám nižší právní síly, zjistili bychom, že Listina základních práv a svobod, dále také jen Listina, která je součástí ústavního pořádku České republiky, v první větě článku 1 deklaruje, že lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcižitelné, neprohlášené a nezrušitelné. Podle článku 3 odstavec 3 Listiny nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod. Podle článku 33 Listiny má každý právo na vzdělání v bezplatné formě na základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách. Stát tím jednoznačně vytváří nejen tolik potřebný rámec pro dostupnost vzdělání všem vrstvám obyvatel bez ohledu na jejich pohlaví, rasu, barvu pleti, jazyk, víru a náboženství, politické či jiné smýšlení, národní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní nebo etnické menšině, majetek nebo jiného postavení, ale i prostor pro diferencovaný přístup v návaznosti na jeho schopnosti (školská zařízení jsou přístupna i osobám handicapovaným a podobně). Právo na bezplatné základní a středoškolské vzdělání, které občanům přiznává článek 33 odst. 2 Listiny, má nepodmíněnou povahu (srovnej ÚS 35/1993). Bezplatnost vzdělání znamená, že stát nese náklady na zřizování škol a školských zařízení, na jejich provoz a údržbu, především však nevyžaduje tzv. školné, tedy poskytování vzdělání na základním a středním stupni za úplat (srovnej ÚS 25/1994). V této souvislosti je vhodné doplnit, že právo na vzdělání na vysoké škole nelze chápat jako základní právo v tom smyslu, že by byl každý oprávněn studovat na vysoké škole, jakou si sám zvolí, a že by stát byl povinen zaručit komukoliv takové vzdělání, jaké si přeje. Kritéria pro přijetí ke studiu na vysokou školu nejsou stanovena zákonem, ale jsou věcí samosprávné působnosti vysokých škol (srovnej ÚS 35/1995).

Úmluva o právech dítěte, dále také jen *Úmluva*, publikovaná ve Sbírce zákonů (104/1991 Sb.), v článku třetím zakotvuje, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Státy, které jsou smluvní stranou *Úmluvy*, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled zejména na práva a povinnosti jeho rodičů. Zároveň jsou povinny učinit pod-

le článku 4 všechna potřebná zákonodárná, správní a jiná opatření k provádění práv uznaných touto *Úmluvou*. Pokud jde o hospodářská, sociální a kulturní práva, mezi něž lze zařadit i právo na vzdělání, státy usku- tečňují taková opatření v maximálním rozsahu svých prostředků a v případě potřeby i v rámci mezinárodní spolupráce. Podle článku 6 odst. 2 *Úmluvy* zabezpečují v nejvyšší možné míře zachování života a rozvoj dítěte. Přestože články 24 a 28 *Úmluvy* ukládají smluvním stranám zajištění přístupu ke vzdělání a podporu při využívání těchto základních znalostí, je potřeba doplnit, že se jedná v podstatě o obecnou povinnost k zajištění práva dítěte na vzdělání. Adresátem *Úmluvy* byly zpočátku především země s nedostatečně vyvinutou školskou soustavou a státy s vysokým procentem negramotnosti a obtížným přístupem k bezplatnému a povinnému základnímu vzdělání. Vzhledem k zakotvení stěžejních práv dítěte v obecné podobě (těžiště *Úmluvy* spočívá především v právu dítěte na výchovu u rodiče) nenabízí tento mezinárodní dokument bližší pravidla (povinnosti) pro členské státy vztahující se ke vzdělání nadaných dětí.

Obdobně je tomu u *Všeobecné deklarace lidských práv*, dále také jen *Deklarace*, podepsané v New Yorku dne 10.12.1948. Po vymezení základních práv v článcích 1, 2, 7 a 22 *Deklarace* je v článku 26 *Deklarace* zakotveno, že každý má právo na vzdělání, přičemž toto má být bezplatné alespoň v počátcích a základních stupních (kde je i povinné). Vzdělání má směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a k posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. V této formulaci lze širším, avšak legálním, výkladem dovodit jistou míru práva na individuální přístup při vzdělání, který by bylo možné aplikovat u nadaných dětí.

Přijetí *Deklarace práv dítěte* v New Yorku dne 20.11.1959 mělo nepochybně podklad v dříve přijaté *Všeobecné deklaraci lidských práv*. Valné shromáždění Organizace spojených národů si bylo plně vědomo, že dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a specifickou právní ochranu před narozením i po něm, byť potřeba těchto zvláštních záruk byla zakotvena v Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924. *Deklarace* byla přijata za účelem, aby děti mohly prožít šťastné dětství, užívat práv a svobod zde uvedených ku prospěchu vlastnímu i prospěchu společnosti. *Deklarace* z těchto příčin vyzývá rodiče, muže i ženy a dobrovolné organizace, místní úřady a vlády zemí, aby uznali tato práva a snažili se dosáhnout jejich dodržování cestou zákonodárných a jiných opatření prováděných postupně se zakotvenými zásadami. Z pohledu našeho zájmu je významná zásada druhá, podle níž dítě požívá zvláštní ochrany. *Deklarace* nabádá, aby byly zákonem poskytnuty příležitosti i prostředky k tomu, aby se dítě mohlo rozvíjet fyzicky, duševně, morálně, duchovně a sociálně zdravým způsobem, a to v podmínkách svobody a důstojnosti. Nejvyšším měřítkem zákonodárné činnosti v této oblasti je zájem dítěte. Otázka vzdělání se promítla do zásady sedmé, která zakotvuje, že dítě má nárok na vzdělání,

jež má být bezplatné a povinné, alespoň v začátečních stupních. Dítěti má být poskytována výchova, která pomáhá zvýšit jeho všeobecnou kulturní úroveň a umožní mu na základě stejných příležitostí rozvíjet jeho schopnosti, úsudek a smysl pro morální a sociální odpovědnost a stát se tak platným členem společnosti. I zde je možné vyčíst, byť nepřímou, právo dítěte na specifický přístup, je-li nadané.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, dále také jen Pakt, (vyhláška ministra zahraničních věcí ze dne 10.5.1976, číslo 120/1976 Sb.) je součástí našeho právního řádu více než třicet let. Problematice přístupu k dětem a vzdělání jsou věnovány články 13 a 14. Podle článku 13 odst. 1 Paktu smluvní strany uznávají právo každého na vzdělání s tím, že se zřetelem na dosažení plného uskutečnění tohoto práva bude základní vzdělání povinné a svobodně přístupné pro všechny a bude na všech stupních aktivně usilováno o rozvoj školského systému; rovněž bude zaveden přiměřený systém stipendií a soustavně budou zlepšovány materiální podmínky vyučujících.

V České republice je podle § 7 zákona číslo 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, svěřena péče o děti, nejen nadané, Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy, které je ústředním orgánem státní správy pro předškolní zařízení, školská zařízení, základní školy, střední školy a vysoké školy, pro vědní politiku, výzkum a vývoj, včetně mezinárodní spolupráce v této oblasti, jakož i pro vědecké hodnosti, státní péči o děti, mládež, tělesnou výchovu, sport, turistiku a sportovní reprezentaci státu.

Zákon číslo 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), upravuje tyto druhy vzdělávání ve školách a školských zařízeních, stanoví podmínky, za nichž se vzdělávání a výchova uskutečňuje, vymezuje práva a povinnosti fyzických a právnických osob při vzdělávání a stanoví působnost orgánů vykonávajících státní správu a samosprávu ve školství.

Vzdělávání je založeno, mimo jiné, na zásadě rovného přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana, to vše při zohlednění vzdělávacích potřeb jednotlivce a bezplatného základního a středního vzdělávání. Na to navazuje obecný cíl v podobě rozvoje osobnosti a vybavení poznávacími a sociálními způsobilostmi, mravními a duchovními hodnotami pro osobní a občanský život, výkon povolání nebo pracovní činnosti, získávání informací a učení se v průběhu celého života.

Ministerstvo zpracovává *Národní program vzdělávání*, projednává jej s vybranými odborníky z vědy a praxe, s příslušnými ústředními odborovými orgány, organizacemi zaměstnavatelů s celostátní působností a s kraji a předkládá jej vládě k projednání, kte-

rá ho postupuje ke konečnému schválení Parlamentu. Národní program vzdělávání rozpracovává cíle vzdělávání stanovené školským zákonem a vymezuje hlavní oblasti vzdělávání, obsahy vzdělávání a prostředky, které jsou nezbytné k dosahování těchto cílů.

V České republice dlouhodobě funguje systém předškolního vzdělávání, který má oporu i v tomto školském zákoně (§ 33 až § 35). Předškolní vzdělávání podporuje rozvoj osobnosti dítěte předškolního věku, podílí se na jeho zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji, na osvojení základních pravidel chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů. Vytváří zároveň základní předpoklady pro pokračování ve vzdělávání a napomáhá vyrovnávat nerovnoměrnosti vývoje dětí před vstupem do základního vzdělávání a poskytuje speciálně pedagogickou péči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami.

Předškolní vzdělávání se organizuje pro děti ve věku zpravidla od tří do šesti let, přičemž k předškolnímu vzdělávání se přednostně přijímají děti v posledním roce před zahájením povinné školní docházky. Podrobnosti o podmínkách provozu mateřské školy, organizaci předškolního vzdělávání, zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, jejich stravování a další speciální péči o děti, stanovilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyhláškou číslo 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání. S účinností od 1.3.2006 byla tato právní norma novelizována vyhláškou téhož ministerstva číslo 43/2006 Sb. a nadaným dětem otevřela tolik potřebnou cestu k speciálnímu přístupu již v předškolním věku, neboť zakotvila, že dětem se speciálními vzdělávacími potřebami je zabezpečena nezbytná speciálně pedagogická podpora.

S tím souvisí i nutnost zákonem vymezit podmínky, přesněji řečeno předpoklady pro výkon činnosti pedagogických pracovníků, jejich další vzdělávání a kariérní systém, aby byla dosažena a zajištěna potřebná kvalita vzdělání. Zákon číslo 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, je právě takovou normou a upravuje nejen výše uvedené otázky, neboť kromě taxativního vymezení pojmu pedagogického pracovníka stanoví i rozsah přímé pedagogické činnosti.

Vzdělávání nadaných dětí, žáků a studentů je upraveno výslovně také v § 17 školského zákona, kde dopadá již na děti školou povinné. Školy a školská zařízení vytvářejí podmínky pro rozvoj nadání dětí, žáků a studentů a rozvoj jejich nadání lze uskutěčňovat rozšířenou výukou některých předmětů nebo skupin předmětů. Třídám se sportovním zaměřením nebo žákům a studentům vykonávajícím sportovní přípravu může ředitel školy odlišně upravit organizaci vzdělávání. Ředitel školy může mimořádně nadaného nezletilého žáka na žádost osoby, která je v souladu se zvláštním právním předpisem (zákon číslo 94/1963 Sb., o rodině) nebo s rozhodnutím soudu oprávněna jednat za dítě nebo nezletilého žáka, a mimořádně nadaného zletilého žáka nebo studenta na jeho žádost, přeradit do vyššího ročníku bez

absolvování předchozího ročníku. Součástí žádosti žáka, který plní povinnou školní docházku, je vyjádření školského poradenského zařízení a registrujícího praktického lékaře pro děti a dorost. Podmínkou přeražení je vykonání zkoušek z učiva nebo části učiva ročníku, který žák nebo student nebude absolvovat. Obsah a rozsah zkoušek stanoví ředitel školy.

Ředitel školy může podle § 18 stejné normy s písemným doporučením školského poradenského zařízení povolit nezletilému žákovi s mimořádným nadáním na žádost jeho zákonného zástupce, a zletilému žákovi nebo studentovi s mimořádným nadáním na jeho žádost, vzdělávání podle *individuálního vzdělávacího plánu*.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyhláškou ze dne 9.2.2005 číslo 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, rozvádí výše uvedená ustanovení školského zákona. Vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných se podle této vyhlášky uskutečňuje s pomocí podpůrných opatření, která jsou odlišná nebo jsou poskytována nad rámec individuálních pedagogických a organizačních opatření spojených se vzděláváním žáků stejného věku ve školách. Podpůrnými opatřeními při vzdělávání mimořádně nadaných žáků se rozumí využití speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání, didaktických materiálů, poskytování pedagogicko-psychologických služeb, nebo jiná úprava organizace vzdělávání zohledňující vzdělávací potřeby těchto žáků. Mimořádně nadaným žákem se rozumí jedinec, jehož rozložení schopností dosahuje mimořádné úrovně při vysoké tvořivosti v celém okruhu činností nebo v jednotlivých rozumových oblastech, pohybových, uměleckých a sociálních dovednostech. Ke vzdělávacím potřebám žáka s mimořádným nadáním se vyjadřuje školské poradenské zařízení. Pro mimořádně nadané žáky může ředitel školy vytvářet skupiny, ve kterých se vzdělávají žáci stejných nebo různých ročníků v některých předmětech. Jejich vzdělávání se může uskutečňovat podle individuálního vzdělávacího plánu, který vychází ze školního vzdělávacího programu příslušné školy, závěrů psychologického vyšetření a vyjádření zákonného zástupce žáka nebo zletilého žáka. Je závazným dokumentem pro zajištění vzdělávacích potřeb takového žáka. Individuální vzdělávací plán je vypracován po nástupu mimořádně nadaného žáka do školy, nejpozději však do tří měsíců po zjištění jeho mimořádného nadání; podle potřeby může být doplňován a upravován v průběhu školního roku. Za zpracování individuálního vzdělávacího plánu odpovídá ředitel školy. Podle § 14 vyhlášky může ředitel školy přeradit mimořádně nadaného žáka do vyššího ročníku bez absolvování předchozího ročníku na základě zkoušky před komisí (jmenována ředitelem školy). Zkouška ověřuje vědomosti a dovednosti umožňující žákovi plynulý přechod do vyššího ročníku a je zaměřena na jednotlivý předmět nebo vzdělávací oblast. Jen pro doplnění

- za neabsolvovaný ročník není žákovi vydáno vysvědčení. V následujících vysvědčeních se na zadní straně uvede, které ročníky žák neabsolvoval.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve svém Věstníku číslo 12/2006 vydalo informace ke vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných za účelem zabezpečení realizace ustanovení § 17 školského zákona a výše uvedené vyhlášky.

Žák a student mimořádně nadaný je v této normě pojat shodně jako v poslední citované vyhlášce. V oblasti rozumových schopností je nadaným žákem takový žák, u kterého bylo jeho mimořádné nadání potvrzeno na základě pedagogicko-psychologického vyšetření. V dalších oblastech nadání se vyjadřuje školské poradenské zařízení zejména ke specifickým žakovým osobnostem, která mohou ovlivnit průběh jeho vzdělávání; stupeň nadání posuzuje odborník v příslušném oboru, ke kterému se nadání vztahuje, a to na základě doporučení školského poradenského zařízení. Žáci jsou vzděláváni na základě principu integrace s využitím speciálních metod, postupů, forem a způsobů vzdělávání, didaktických materiálů. Je jim rovněž poskytována odborná pomoc ve školských poradenských zařízeních.

Úpravy obsahů vzdělávání vycházejí z principů diferenciace a současné individualizace s ohledem k vzdělávacím potřebám žáků. Rozsah a obsah vzdělávacích opatření stanovuje již dříve zmíněný individuální vzdělávací plán. Pokud vzdělávání žáka nevyžaduje úpravy obsahů vzdělávání a změny organizace jeho výuky, není nutné individuální vzdělávací plán vytvářet.

Individuální vzdělávací plán je dynamický, strukturovaný plán vzdělávání, který odráží specifika daného žáka v oblasti kognitivní, afektivní a motorické a sociální. Musí vycházet z aktuálního vývoje žáka a průběžně je upravován v souladu s jeho vzdělávacími potřebami a zohledňuje závěry psychologické diagnostiky, zejména osobnostní specifika žáka a jeho studijní předpoklady (včetně zvláštností), závěry pedagogické diagnostiky, které dokládají aktuální stupeň dosažených vědomostí, dovedností a návyků.

V procesu úpravy vzdělávání žáků se využívají zejména postupy v podobě *obohacování učiva* (v rovině rozšiřování, prohlubování) a *akcelerace učiva*. Cílem prvně uvedeného vzdělávacího postupu je učivo prohloubit, rozšířit a obohatit o další informace, ale také stimulovat procesy objevování a vyhledávání dalších souvislostí a vazeb, které dané téma nabízí. Obohacující výuka žáka může probíhat i mimo jeho kmenovou třídu. Mezi takové formy obohacování řadíme využívání interdisciplinárních vazeb, zařazení žáka v daném předmětu do speciální studijní třídy (skupiny), která je zřízena pro obohacenou výuku s využitím knihovny školy, informačních technologií (například samostudium on-line).

Akcelerační programy vzdělávání jsou založeny na úpravách učiva pro žáky tak, aby umožňovaly rychlý postup v jednom nebo ve více předmětech. Akcelera-

ce zahrnuje základní varianty, a to *předčasný vstup do vzdělávacího procesu daného stupně vzdělávání nebo urychlení procesu vzdělávání nadaného žáka*.

V rámci akcelerace i obohacování učiva může učitel (pedagog) zvolit i metodu vrstevnického učení, kdy žák funguje ve třídě jako tutor. Při tomto přístupu je však nutné předcházet nebezpečí, že žák přestane rozvíjet své schopnosti, a proto tato forma nesmí být v žádném případě nadužívána nebo dokonce využívána jako opatření jediné. Musí být dobrovolná a doporučuje se využívat v rozsahu maximálně dvou vyučovacích hodin týdně.

Škola, ve které byli identifikováni a dále se vzdělávají tito žáci, připravuje také podpůrné programy zaměřené na oblast prevence problémů v sociálních vztazích, získávání sociálních dovedností a adekvátního sebeobrazu žáka.

V tomto směru je vhodné doplnit, že identifikaci nadaných dětí a nominovaných žáků provádí školské poradenské zařízení ve spolupráci s rodinou, školou nebo zletilým žákem. Identifikace vychází ze závěrů pozorování dítěte nebo žáka v rodině, z výsledků pedagogické diagnostiky (včetně pozorování) a z výsledků diagnosticko-intervenčního procesu ve školském poradenském zařízení.

Další formy podpory nadaných dětí

Významnou úlohu sehrávají také občanská sdružení a spolky na podporu nadaných dětí, mezi něž patří i *Společnost pro talent a nadání*, která je pobočkou mezinárodní společnosti ECHA. Tato společnost například organizuje odborné semináře pro učitele a psychology, spolupracuje na přípravě systému péče o nadané dítě a na jeho realizaci.

Centrum rozvoje nadaných dětí zajišťují psychologové a studenti Psychologického ústavu fakulty Sociálních studií a Filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, kteří se odborně a výzkumně zabývají problematikou psychologie nadaných dětí.

Občanské sdružení *Centrum nadání* vzniklo jako důsledek činnosti skupiny odborníků – pedagogů, psychologů a dalších odborných pracovníků, kteří se již delší dobu věnují péči o mimořádně nadané děti v České republice a poskytuje širší nabídku služeb především pro školy, které se budou touto problematikou hlouběji zabývat, jakož i rodinám s nadanými dětmi.

Sdružení *Škola dětem* vzniklo z iniciativy rodičů, psychologů a pedagogických odborníků s cílem vybudovat základní školu, která bude vzdělávat a vychovávat nadané děti se speciálními vzdělávacími potřebami na základě jejich individuálních schopností a dovedností se zvláštním zřetelem k rozvoji jejich přirozené touhy. Zajímavým projektem je otevření nultého ročníku.

Bez významu nejsou ani další projekty nebo soutěže podporující činnost nadaných dětí. Mezi nejznámější patří *projekt Česká hlava* zaměřený na podporu vědecké a technické inteligence. Neskromným cílem

je dosáhnout společenského povědomí na úrovni jakési národní Nobelovy ceny. Z výrazných soutěží lze jmenovat soutěž pro nadané a šikovné děti *Zlatý oříšek*, která je tradičně orientována na nadané a šikovné děti od 6 do 15 let. Přihlášky do soutěže obvykle posílají rodiče, učitelé nebo kamarádi, jež výkony dítěte v daném roce zaujaly. Proti pravidlům soutěže však není, když se děti přihlásí samy. *Projekt Zlatý oříšek* pomáhá rozvíjet dětskou osobnost a hodlá na konkrétních příkladech demonstrovat, že má smysl o něco se snažit a studovat. Cílem *ceny Zlatý oříšek* je představit veřejnosti talentované a nadané české děti z nejrůznějších oborů činnosti a současně je motivovat k dalším výkonům. Soutěž probíhá pod záštitou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a současně pod záštitou Ministerstva kultury.

Je možné uzavřít, že Česká republika má dostatečný právní rámec pro podporu a rozvoj nadaných dětí, a to již od předškolního věku. Individuální péče těmto dětem je prakticky od útlého věku přiznána zákonem, který tak položil potřebný legislativně-technický základ jejich vývoji. To je však ona pověstná jedna strana mince. Druhou stranou mince je realizace těchto právních norem, jinými slovy uvádění práva v život. I na tomto poli mají nadané děti zajištěnou potřebnou péči, byť síť školských zařízení (kam je nutno řadit i předškolní zařízení) není tak hustá, aby pokryla zájem nadaných dětí ze všech míst České republiky bez vynaložení zvýšených výdajů a časového fondu, především ze strany rodičů, spojených s dopravou do školského zařízení sídlící mimo místo bydliště.

Nadané dítě je výjimečné nejen svými schopnostmi, znalostmi či dovednostmi, ale také tím, že vyžaduje, aniž by to zpravidla bylo schopno zejména v útlém věku vnímat, i výjimečnou a mimořádnou péči na již zmíněné ose *dítě – rodič – učitel (pedagog) – instituce (školské zařízení) – společnost*. Nejen, že na tuto péči mají právní nárok, ale především si ji zaslouží, a proto je potřeba jim takovou péči dopřát.

Address:

JUDr. Daniel Prouza, Ph.D.
předseda senátu Krajského soudu v Českých Budějovicích, vysokoškolský pedagog [externí spolupracovník katedry trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, odborný asistent na katedře právních oborů, řízení a ekonomiky Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, odborný asistent na katedře právních oborů a bezpečnostních studií Vysoké školy evropských a regionálních studií (České Budějovice)];
GSM: + 420 777 744 447, telefon (soud) +420 386 719 242, e-mail: daniel.prouza@soudce.eu

INTEGROVANÝ DOPRAVNÍ SYSTÉM V JIHOČESKÉM KRAJI

Integrated public transport system of the south bohemia region

Jiří Dušek, Ladislav Skořepa, Jiří Alina

Souhrn

Příspěvek se zabývá problematikou integrovaného dopravního systému v Českých Budějovicích a ostatních regionech České republiky. Dále je v příspěvku shrnuta část výsledků marketingového výzkumu pro Dopravní podnik města České Budějovice z roku 2006.

Klíčová slova: doprava, integrovaný dopravní systém, veřejná doprava

Summary

The contribution deals with problems of integrated public transport system of the South Bohemia region and other regions in the Czech Republic. In further part of contribution are presented results of marketing research for Public Transport Company of the City of České Budějovice from year 2006.

Key words: transport, integrated public transport system, public transport

Úvod

Motto: Význam dopravního systému zpravidla pochopíme až v době, kdy díky našemu nezájmu zanikne.¹

Integrovaná doprava je propojení (integrace) městské hromadné dopravy a dopravy železniční v okolí velkých měst.²

Jiná definice nám definuje integrovaný dopravní systém (IDS) jako systém dopravní obsluhy určitého uceleného území veřejnou dopravou zahrnující více druhů dopravy (např. městskou, regionální, železniční apod.) nebo linky více dopravců, jestliže jsou cestující v rámci tohoto systému přepravováni podle jednotných přepravních a tarifních podmínek.

Doprava bývá v rámci IDS zajišťována různými dopravními prostředky: železnicí, metrem, tramvaji, trolejbusy, autobusy, lanovkami nebo plavidly. Integrace může zahrnovat i návaznosti na cyklistickou nebo automobilovou dopravu formou P+R, B+R nebo K+R.

▪ P+R (park and ride) je forma kombinované přepravy s návazností individuální automobilové dopravy na veřejnou hromadnou dopravu. Umožňuje se budováním parkovišť v blízkosti nádraží, stanic metra a jiných terminálů veřejné dopravy. Budování parkovišť P+R je důležitým nástrojem podpory veřejné hromadné dopravy a integrovaných dopravních systémů.

▪ B+R (bike and ride) je forma kombinované přepravy s návazností cyklistické dopravy na veřejnou hromadnou dopravu. Umožňuje se zejména budováním míst a zařízení k bezpečnému odkládání jízdních kol v blízkosti nádraží, stanic metra a jiných terminálů

nebo zastávek veřejné dopravy. Je důležitým nástrojem podpory veřejné hromadné dopravy a integrovaných dopravních systémů. Jiným způsobem podpory cyklistiky i veřejné dopravy je možnost přepravy jízdních kol ve vozidlech veřejné hromadné dopravy. V Praze poskytují službu B+R téměř všechna parkoviště P+R. Využívání služby je však velmi nízké.

▪ K+R (kiss and ride) je formou kombinované přepravy návazností individuální automobilové dopravy na veřejnou hromadnou dopravu. Umožňuje se zřizováním míst pro krátké zastavení nebo vyčkávání osobních vozidel v blízkosti nádraží, stanic metra a jiných terminálů a zastávek veřejné dopravy. Je určena pro sdílenou automobilovou dopravu, kdy řidič přepravuje automobilem k místu veřejné dopravy ještě další osobu nebo osoby, například svého manžela, manželku, děti nebo souseda, tam jim umožní přestup na veřejnou dopravu a následně pokračuje vozidlem do cíle své cesty. Obdobně lze tato místa použít i v opačném směru. Zřizování míst pro K+R je důležitým nástrojem podpory veřejné hromadné dopravy a integrovaných dopravních systémů a efektivního využívání individuální automobilové dopravy. Pro označení takového zastavovacího místa nemají pravidla silničního provozu speciální dopravní značku. Proto se zpravidla takové místo označuje jako parkoviště s omezenou dobou stání například, do 5 minut s dodatkovou tabulkou „K + R“.³

Na dopravě v rámci IDS se mohou účastnit různí dopravci, přičemž jízdní řády jednotlivých linek v rámci IDS by měly být optimalizovány, a to bez ohledu na to, který dopravce dotyčnou linku provozuje. To

může způsobit problémy při vzniku či optimalizaci IDS, kdy linka jednoho přepravce může zaniknout na úkor rozšíření linky jiného přepravce. Cestující v integrované dopravě používají jednotné jízdenky, které lze použít v celém systému bez ohledu na dopravce a použitý dopravní prostředek. Míra a způsob integrace se však v jednotlivých IDS liší.

Charakter integrovaného dopravního systému mají v podstatě i stávající systémy městské hromadné dopravy nebo systém dopravy na celostátních a regionálních železničních drahách, ale jako integrovaný dopravní systém se zpravidla označují až dopravní systémy vzniklé rozšířením stávajícího systému městské hromadné dopravy do větší vzdálenosti od města, integrací více tradičních dopravních systémů v jednotlivých městech (tradiční městská hromadná doprava, železniční doprava, příměstské autobusové linky) nebo zavedením zónového tarifu v uceleném širším regionu.

V současné době se v českých IDS zpravidla používá zejména zónový nebo pásmový tarif. To znamená, že území s integrovaným dopravním systémem se člení na jednotlivé zóny (pokud mají tvar soustředných kruhů, resp. mezikruží čili prstenců, označují se jako pásma). Pásmové rozdělení území IDS je výhodnější v případě menšího území s jednou městskou aglomerací uprostřed, u kterého v okrajových částech převládají radiální přepravní proudy. Rozdělení na zóny je vhodnější v území s více regionálními centry a větším podílem mezizónové přepravy.

Integrované dopravní systémy vznikají především v okolí větších měst a vyznačují se provázáním všech druhů dopravních prostředků tak, aby se cestující vždy pohodlně dostal do cíle své cesty. Vytváří se tím přehledný systém vzájemně provázaných linek s pravidelnými intervaly mezi spoji a s jednotným tarifem a přepravními podmínkami. Do IDS je zpravidla zapojena železniční doprava, městská hromadná doprava a regionální autobusová doprava. V integrovaném dopravním systému mohou cestující s použitím jediného jízdního dokladu libovolně kombinovat jízdy železnicí, regionálními autobusy a městskou dopravou.

Hlavním důvodem pro vznik integrovaných dopravních systémů byla nepřehlednost a neekonomičnost veřejné dopravy. Pro cestující bylo těžké orientovat se ve spleti jízdních řádů a rozdílných cenách různých dopravců. Mnozí cestující pak pro svoji dopravu volili osobní automobil, což vedlo k zahlcení přeplávaných komunikací ve velkých městech. Důsledkem odlivu cestujících z veřejné dopravy bylo snižování nabídky spojů a zvyšování cen jízdného. Při efektivní spolupráci všech druhů dopravních prostředků v rámci integrovaného dopravního systému lze všechny tyto nevýhody odstranit a umožnit cestujícím jednoduchou a rychlou přepravu za použití veřejných dopravních prostředků.⁴

Vznik IDS se datuje do období šedesátých let, kdy došlo k značnému přetváření krajiny, způsobené pohy-

bem (stěhování) obyvatelstva z měst na jeho okraj. Tento trend se nazývá suburbanizace a došlo k němu nejprve v západní Evropě – především v Německu, Rakousku a Švýcarsku. Suburbanizace odstartovala obrovský nárůst automobilismu.

Tabulka 1 – Vznik IDS v západní Evropě

1965 – vznik prvního IDS: Hamburg (HVV – Hamburger Verkehrsverbund)
1972 – Mnichov (MVV – Münchner Verkehrs- und Tarifverbund)
1977 – Stuttgart (VVS – Verkehrsverbund Stuttgart)
1990 – Zürich (ZVV – Zürcher Verkehrsverbund)
1994 – Karlsruhe (KVV – Karlsruher Verkehrsverbund)
1998 – Drážďany (VVO – Verkehrsverbund Oberelbe)
1999 – Berlín (VBB – Verkehrsverbund Berlin-Brandenburg) ⁵

Obrovský nárůst automobilismu postihl i Českou republiku, i když později než západní Evropu. V roce 1985 bylo v České republice registrováno zhruba 2.314.000 automobilů, z toho 2.024.000 ks osobních automobilů, 110.000 ks malých užitkových vozidel, 157.000 ks nákladních automobilů, včetně tahačů a 23.000 ks autobusů.⁶

Při porovnání těchto údajů o téměř dvacet let později vyplývá, že s výjimkou autobusů došlo u všech uvedených kategorií vozidel ke značnému nárůstu počtu registrovaných vozidel (například osobních automobilů je nyní více než 4,2 milionu!). Přitom silniční síť (silnice I., II. a III. třídy) doznala za období let 1985 až 2006 v podstatě jen kosmetických úprav, avšak její celková délka zůstala na zhruba stejné úrovni. Zvýšila se pouze délka dálnic. Na 1 km silnic tak v ČR připadá 68 automobilů, v Evropě je průměr asi 51 vozů.⁷

V souvislosti s velmi vysokým nárůstem počtu automobilů nabývá na důležitosti efektivně fungující systém veřejné dopravy. Systém veřejné dopravy představuje důležitý aspekt sociální politiky, ale i udržitelného rozvoje sídelních aglomerací a vyváženého regionálního rozvoje. Lze uvést pět základních oblastí významu veřejné dopravy⁸:

1. Sociální hledisko. Občan, který nemůže používat individuální automobilovou dopravu, se musí dostat do školy a školských zařízení, k lékaři, k úřadům, k soudům, do zaměstnání za cenu, která bude pro něj přijatelná.

2. Prostorové hledisko. Individuální automobilová doprava je prostorově náročná, zajištění tohoto prostoru, včetně dopravy v klidu, je ve městech velmi obtížný úkol. Ve městech končí často i cesty z regionu.

3. Ekologické hledisko. Veřejná doprava jako celek produkuje výrazně méně měrných emisí než individuální automobilová doprava. Pro dobrou ekologickou bilanci na jednotlivých dopravních službách ale potřebuje odpovídající přepravní proudy.

4. Bezpečnost. Ve srovnání s použitím individuální automobilové dopravy zaznamenává veřejná doprava na přepraveného cestujícího výrazně méně nehod. Velkou roli zde hraje kolejová doprava provozovaná po zabezpečené dopravní cestě.

5. Vyváženost regionálního rozvoje. Kvalitní veřejná doprava významně přispívá k rovnoměrnému regionálnímu rozvoji, má vliv např. na zaměstnanost, zabraňuje vysídlování venkovských oblastí.

Metodika

Příspěvek shrnuje aktuální problematiku integrovaných dopravních systému na základě osobní zkušenosti autorů s IDS v Českých Budějovicích a výzkum Vysoké školy evropských a regionálních studií zkoumající spokojenost s kvalitou poskytovaných služeb Dopravního podniku města České Budějovice. Výzkum Vysoké školy evropských a regionálních studií proběhl v období 01-02/2006. V rámci Českých Budějovic bylo dotázáno 281 respondentů.

Výsledky a diskuse

Českobudějovická integrovaná doprava (IDS ČB) je integrovaný dopravní systém v Jihočeském kraji v okolí Českých Budějovic. První krok k IDS byl učiněn provozem zkušební víkendové linky č.51 od Nádraží v Českých Budějovicích do Hluboké nad Vltavou, lidé tento spoj začaly využívat hojně a proto bylo rozhodnuto spustit IDS.

Od 9.4.2001 byl spuštěn IDS ČB, ten obsahoval:

- Spoj Dopravního podniku České Budějovice č. 104 z Českých Budějovic přes Hosín do Hluboké nad Vltavou
- Spoj ČSAD JIHOTRANS č. 320060 z Českých Budějovic přímo do Hluboké nad Vltavou
- IDS ČB také zahrnoval tratě ČD:
 - 190 v úseku České Budějovice – Hluboká nad Vltavou
 - 220 v úseku České Budějovice – Hluboká nad Vltavou-Zámostí

V dnešní době je vše při starém – obě dvě linky existují a jezdí po svých trasách, pouze Dopravní podnik prodloužil některé své autobusové linky do okolních obcí. Integrace tratí ČD je stejná, ve vlacích ČD platí 24 hodinové a časové jízdenky na lince č. 104 jízdenky i přestupní a na lince č. 320060 zvláštní jízdenky pro jednu jízdu a časové jízdenky.

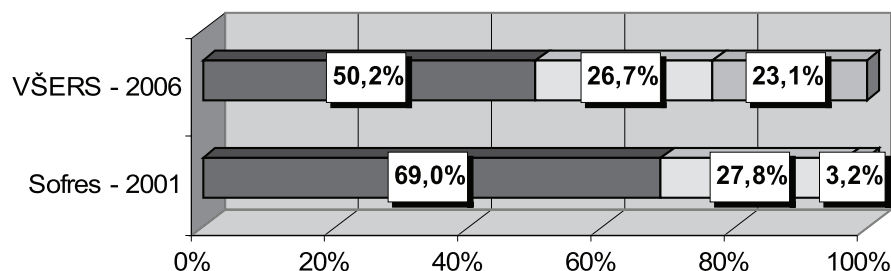
Další možnost, kterou občané v rámci IDS mají, je využití časové jízdenky v rámci linkových spojů ČSAD Jihotrans projíždějících skrz IDS.⁹

Obrázek 1 – Obce a města v zóně IDS ČB

číslo zóny	Obce a města v zóně
01	České Budějovice
11	Rudolfovo, Srubec, Dobrá Voda, Hrdějovice
12	Staré Hodějovice, Roudné, Včelná, Boršov nad Vltavou, Homole, Litvínovice, Planá
21	Hluboká nad Vltavou, Hosín
22	Vrábče, Homole

Obrázek 2 w – Využívání hromadné a příměstské hromadné dopravy – Using of public transport or suburban public transport

Jak často jste v posledních 12 měsících používal v Českých Budějovicích místní hromadnou dopravu?
How often do you use in last 12 months in České Budějovice local public transport or suburban public transport?

- minimálně 3x týdně - minimally 3x a week
- 1x měsíčně až 2x týdně - 1x a month to 2x a week
- méně často, nepravidelně nebo nikdy - less commonly, sporadically, never

Místní hromadná doprava je při srovnání výzkumů z roku 2001 a 2006 využívána podstatně méně. Zatímco počet lidí, kteří využívali IDS 1x měsíčně až 2x týdně se v průběhu 5 let zásadně nezměnil ($\Delta -1,1 \%$), velmi rychle klesá počet lidí, kteří IDS cestují pravidelně (minimálně 3x týdně). Počet lidí cestujících pravidelně IDS poklesl dle výzkumu během 5 let o 18,8 %. Velmi závažným faktem je ale bohužel skutečnost, že pokles počtu pravidelně cestujících lidí nezvyšuje počet lidí cestujících 1x měsíčně až 2x týdně, ale skupina lidí, kteří cestují méně často, nepravidelně či nikdy. Pokud by takto rychle klesal podíl pravidelně cestujících lidí, mělo by to velmi závažné důsledky jak pro vlastní dopravní podnik, tak i pro dopravní situaci v celých Českých Budějovicích.

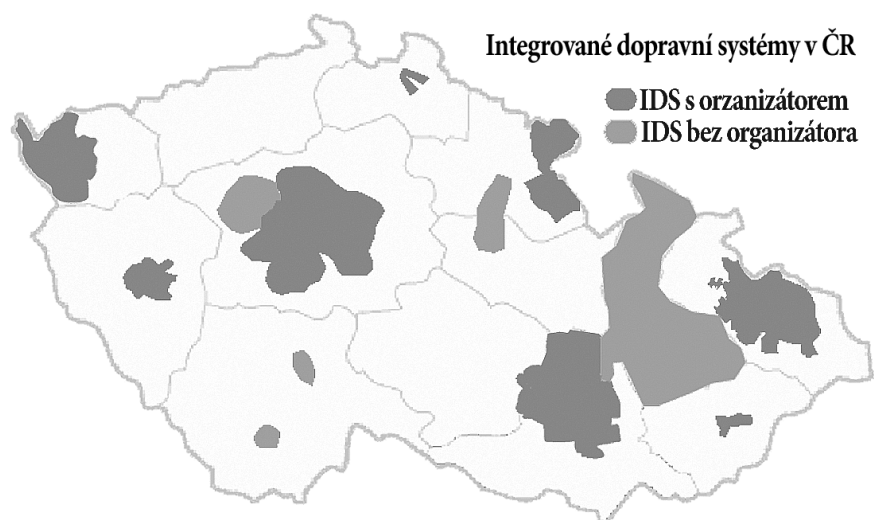
Údaje o intenzitě využívání automobilů nám plně potvrzují závěry o intenzitě využívání IDS. Lidé, kteří cestují MHD méně často, nepravidelně nebo nikdy, nepřešli většinou na alternativní způsoby dopravy po městě, jako je například kolo či pěší chůze, což jsou způsoby velmi šetrné k životnímu prostředí. Skupina těchto lidí začala ve větší míře využívat právě automobily. Zatímco v roce 2001 patřily České Budějovice k městům, kde se automobil využívá nejméně (13 % respondentů), v roce 2006 se už počet lidí pravidelně využívajících automobil zvýšil na 22,4 %. Pro srovnání – roce 2001 byl s 22 % lidí využívajících osobní automobil první Hradec Králové.

Počet lidí využívajících automobil k dopravě po městě 1x měsíčně až 2x týdně se v průběhu 5 let významným způsobem nezměnil ($\Delta -1,8 \%$), přímo úměrně však klesá počet lidí nevyužívajících automobil ve prospěch lidí, kteří ho využívají pravidelně minimálně 3x týdně.

V České republice začaly být integrované dopravní systémy vytvářeny až začátkem 90. let 20. století. V současné době existují v České republice zejména tyto integrované dopravní systémy (v některých případech je ovšem diskutabilní, zda dopravní systém označovaný jako integrovaný má skutečně charakter IDS; jednotlivé systémy se také nacházejí v různém stupni integrace):

- Pražská integrovaná doprava PID
- Středočeská integrovaná doprava SID – zatím zahrnuje Kladenskou integrovanou dopravu (KLID), Integrovanou dopravu Berounska (IDB), Integrovanou dopravu Benešovska a Integrovanou dopravu okresu Kutná Hora (IDS KH).
- Českobudějovická integrovaná doprava IDS ČB
- IDS Tábor – Sezimovo Ústí – Planá nad Lužnicí IDS TA
- Integrovaná doprava Plzeňská IDP
- Integrovaná doprava Karlovarského kraje IDOK
- Integrovaný dopravní systém Libereckého kraje IDS LK
- Jablonecký regionální integrovaný systém JARIS
- Východočeský dopravní integrovaný systém VYDIS
- Integrovaná regionální doprava Broumovsko, Policko, Hronovsko a Náchod IREDO
- Integrovaný dopravní systém Jihomoravského kraje IDS JMK
- Integrovaný dopravní systém Olomouckého kraje IDSOK
- Zlínská integrovaná doprava ZID
- Ostravský dopravní integrovaný systém ODIS

Obrázek 3 – Integrované dopravní systémy v ČR – Integrated public transport system in the Czech Republic¹⁰

Závěr

Počet lidí cestujících pravidelně v rámci IDS ČB poklesl dle našeho výzkumu během 5 let o 18,8 %. Velmi závažným faktem je ale bohužel skutečnost, že po-

kles počtu pravidelně cestujících lidí nezvyšuje počet lidí cestujících 1x měsíčně až 2x týdně, ale skupinu lidí, kteří cestují méně často, nepravidelně či nikdy. Pokud by takto rychle klesal podíl pravidelně cestujících lidí,

mělo by to velmi závažné důsledky pro veřejnou dopravu v Českých Budějovicích. Při stoupajícím využívání osobních automobilů na úkor veřejné hromadné dopravy po cestách ve městě se již nyní stává ve špičce město obtížně průjezdným.

Ačkoli se dopravní podnik neustále snaží zlepšovat své služby a nabídku zákazníkům, ne všechny faktory dokáže sám ovlivnit. Jako příklad lze uvést průměrnou rychlost prostředků veřejné dopravy, která se za posledních 5 let snížila z 16 km/hod na 12,4 km/hodinu. Čím je to způsobeno? Sebemodernější prostředek hromadné dopravy nedokáže bohužel projet v dopravní špičce městem, pokud jsou jeho dopravní tepny ucpané zástupem osobních automobilů.

Projekt IDS ČB byl odstartován již před více než 6 lety. Systém IDS však funguje bez koordinátora, a tak se ho každý dopravce chopil „po svém“. Nezávislý koordinátor IDS, který se stará o organizaci a smluvní zajištění provozu IDS včetně jeho financování a dohlíží nad dodržováním smluvních podmínek, tady bohužel chybí.

Někde se podařilo naplnit podstatu IDS, někde je stále co zlepšovat. Je však IDS ČB skutečným IDS, když nesplňuje některá základní kritéria pro integrovanou dopravu. IDS není systémem jednoho druhu dopravy nebo dokonce jednoho či dvou dopravců. Pokud existují v rámci IDS ČB významní přepravci jako pražský Connex a.s. a další, kteří nejsou integrováni do IDS, je to velký problém.

Projekt IDS v Českých Budějovicích byla velmi dobrá myšlenka, ale v současné době se tento projekt nachází na mrtvém bodě. Nerozšiřuje se příliš ani o obsluhované území ani o další přepravce, což by odlehčilo automobily přetíženým silnicím. První pokus o integraci nám tak ukázal, že nelze nechat provoz na libovůli jednotlivých dopravců a je nutné určit koordinátora IDS, který bude stanovovat pravidla integrované dopravy a dohlížet nad jejich dodržováním, tak jako to vidíme v jiných lokalitách České republiky. Proč si nevzít příklad ze západoevropských zemí, kde si systém IDS získal velmi rychle obrovský nárůst cestujících (v průměru nárůst o 100 %, některé tratě až o 700 %!) a rozvíjí se úspěšně dále.

Informační zdroje

1. ZEMEK, A.: Integrované dopravní systémy. [online]. [cit. 2007-10-31]. Dostupný z <http://www.dopravni.net/view.php?cislocclanku=2007080602>

2. Encyklopedie Diderot 2002 : Všechno, co potřebujete vědět. Verze 2002. Praha : Diderot s.r.o., 2001.

3. Integrovaný dopravní systém. [online]. [cit. 2007-10-31]. Dostupný z <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/132201-integrovaný-dopravní-systém>

4. ČD – Integrované dopravní systémy. [online]. [cit. 2007-10-31]. Dostupný z <http://www.cd.cz/index.php?action=section&id=17318>

5. JAREŠ, M.: Integrované dopravní systémy. [online]. [cit. 2007-10-31]. Dostupný z <http://www.ids.zastavka.net/id-prednasky>

6. Svaz dovozců automobilů – statistiky. [online]. [cit. 2007-10-31]. Dostupný z <http://www.sda-cia.cz>

7. NOVÝ, P.: V ČR se za 20 let počet automobilů zdvojnásobil. [online]. [cit. 2007-10-31]. Dostupný z <http://www.novinky.cz/auto/82046-v-cr-se-za-20-let-pocet-automobilu-zdvojnasil.html>

8. Ministerstvo dopravy ČR – Strategie podpory dopravní obsluhy území. [online]. [cit. 2007-10-31]. Dostupný z <http://www.mdcr.cz>

9. Českbudějovická integrovaná doprava. [online]. [cit. 2007-10-31]. Dostupný z http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/532734-ceskobudejovicka-integrovana-doprava#Historie_a_Sou.C4.8Dasnost

10. Česká asociace organizátorů veřejné dopravy. [online]. [cit. 2007-10-31]. Dostupný z <http://www.cao-vd.cz/IMG/IDS-CR.gif>

Adresa:

Ing. Jiří Dušek

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žitkova 6, 370 01 České Budějovice

tel.: 386 116 834

e-mail: dusek@vsers.cz

Ing. Ladislav Skořepa, Ph.D.

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žitkova 6, 370 01 České Budějovice

tel.: 386 116 821

e-mail: skorepa@vsers.cz

Ing. Jiří Alina

Ekonomická fakulta

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Studentská 13, 370 05 České Budějovice

tel.: 387 772 500

e-mail: jalina@ef.jcu.cz

REGIONÁLNÍ POLITIKA A POLITIKA SOUDRŽNOSTI EU A ČR

Regional and cohesion policy EU, Czech Republic

Darja Holátová

Summary

European Community, in order to strengthen its economic and social cohesion, aims at reducing disparities between the levels of development of the various regions and the backwardness of the least - favoured regions including rural areas. The actions supported available to cohesion policy should be concentrated on promoting sustainable growth, competitiveness and employment.

Key words: Regional and cohesion policy, rural sustainable development, Small and Middle enterprises

Souhrn

Evropské Společenství usiluje, za účelem posilování hospodářské a sociální soudržnosti, o snižování rozdílů mezi úrovní rozvoje různých regionů a o snížení zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů včetně venkovských oblastí. Akce podporované zdroji, které jsou k dispozici pro politiku soudržnosti, by se měly soustředit na podporování udržitelného růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti.

Klíčová slova: regionální a politika soudržnosti, trvale udržitelný rozvoj venkova, malé a střední podniky.

Úvod

Problematika venkova a zemědělství patří v evropském i celosvětovém měřítku k velice důležitým a preferovaným okruhům. Politiky Evropské unie a její programy v této oblasti jsou návazně konkretizovány a uplatňovány v rámci národních politik a jejich programů. Strukturální politika jako vědomé zásahy regulativní povahy do autonomního fungování tržních sil, je cílevědomým procesem. Významnou úlohu hraje regionální hledisko a regionální politika. Regionální politika EU se snaží v zájmu celkové stability snižovat hospodářské a sociální rozdíly, zaměřuje se na zmenšování nerovnoměrnosti mezi různými regiony a jejich zaostalosti. Má stále významnější postavení v dlouhodobém procesu odstraňování ekonomických a sociálních rozdílů nejen mezi jednotlivými regiony i v rámci jednotlivých zemí.

Rozvoj venkova

Současným a celoevropským problémem je v tomto kontextu i oblast transformace zemědělského sektoru, vylidňování venkovských oblastí, nedostatečné vytváření nových pracovních míst ve venkovských oblastech, odchody mladých lidí do měst a nebezpečí snižování předpokladů udržitelného rozvoje v těchto oblastech. Na řešení této problematiky se zaměřuje i projekt Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky č. 1 J016/04-DP2: „Socio-ekonomický vývoj českého venkova a zemědělství“ s ohledem na podmínky života ve venkovských oblastech, stabilizaci venkovského osídlení, vytvoření předpokladů pro ekologicky udržitelný, sociální a ekonomický rozvoj území.

Česká republika se zapojila do procesu soudržnosti a v tomto směru i využívá fondy EU, které přispívají k tvorbě a realizaci programů a projektů zaměřených do oblasti hospodářského a sociálního rozvoje venkovského prostoru. Plán rozvoje zemědělství a venkova České republiky na období 2000-2006 se týkal venkovských oblastí, ve kterých dochází k vylidňování, k transformaci zemědělského sektoru, oblastí, které jsou z hlediska sociálně-ekonomického převážně zemědělské a těch oblastí, které čelí tlakům městských center. Tuto činnost v uplynulých letech podporoval převážně operační program „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“ [1] a „Společný regionální operační program“, který se zaměřil na podporu aktivit spadajících především do působnosti krajů a obcí s cílem dosáhnout vyváženého rozvoje regionů [2].

Regionální rozvoj venkovského prostoru

Rada evropské unie ve svém Rozhodnutí rady ze dne 6. října 2006 o strategických obecných zásadách Společenství pro soudržnost „Council decision on Community strategic guidelines on cohesion“ (2006/702/EC) potvrdila, že je třeba využít všech zdrojů, které jsou k dispozici pro politiku soudržnosti k podpoře udržitelného růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti. V územním rozměru politiky soudržnosti, který je významný, by strategické obecné zásady měly zohlednit potřebu investic nejen do městských, ale i do venkovských oblastí s ohledem na jejich příslušnou úlohu v regionálním rozvoji s cílem podpořit vyvážený rozvoj, udržitelná společenství a sociální začlenění [3].

Role venkovského prostoru

Tyto oblasti pokrývají 90% území Evropy a žije v nich skoro polovina populace. Poskytují potravinu, práci a prostor pro odpočinek i kulturní aktivity. Jsou zásobárnou pro biodiverzitu a přírodní zdroje jako voda, čistý vzduch a obnovitelné energie. Jsou klíčovým prvkem evropského dědictví. S tím jsou spojené i politické záležitosti, například zemědělství a rozvoj venkova, rozvoj regionu, sociálních záležitostí, doprava, energie, životní prostředí, územní plánování, vzdělávání a kultura [4].

Z konference Grémia evropských občanů "Pohled občanů na úlohy venkovských oblastí v Evropě zítřka" bylo nastíněno pořadí důležitosti jednotlivých oblastí tohoto prostoru. Bylo následující:

vzdělávání; zdraví; mládež; doprava; energie; zemědělství; zaměstnanost; součinnost; plánování; využití půdy; infrastruktura; ochrana přírody; bydlení; podniky a průmysl; služby; financování; cestovní ruch; veřejná správa. doporučeno podpořit problematické oblasti, např. v oblasti mladých lidí a mládeže je třeba posílit možnosti jejich využití, vzdělávání, podpořit aktivity pro volný čas i aktivity podnikatelské, v oblasti vzdělávání podpořit vzdělávání pro všechny skupiny společnosti, v oblasti dopravy zvýšit finanční dostupnost a adekvátnost, v oblasti přírody a ochrany životního prostředí zvýšit jejich ochranu, zachovat zemědělskou půdu, zamezit expanzi měst do venkovského prostoru, podporovat využití udržitelných zdrojů. V oblasti podnikání a zaměstnanosti podpořit investice do podnikání, rozvoje malých a středních podniků, včetně podniků rodinných, řemeslných, podpořit podnikání a pohyb v cestovním ruchu, podpořit oblast součinnosti a vlivu na rozhodování o oblastech, ve kterých lidé žijí. V oblasti zemědělství je třeba se k němu vrátit v míře, která není škodlivá pro životní prostředí, tím zvýšit potřebu pracovních míst, v oblasti zdraví podpořit zdravotní dostupnost, podpořit opatrovnické a pečovatelské služby. V neposlední řadě podpořit bytovou výstavbu a další.

Malé a střední podniky

Pokud se jedná o podporu rozvoje oblasti podnikání, v Evropské unii je v tomto ohledu zásadní, protože malé a střední podniky činí 99 % všech podniků a zaměstnávají 50 % všech pracujících.

Výzkumy ukazují největší překážky rozvoje MSP jsou následující [5]:

- nedostatečný přístup k finančním zdrojům (investičním i provozním);
- velká nepružnost pracovního trhu a vysoké daňové odvody;
- vysoká míra korupce a byrokracie;
- nestabilní legislativní prostředí.

Existuje diskuse okolo snahy Evropské unie zavázat malé a střední firmy, aby jejich podnikání bylo důvěryhodné a zapojit je do aktivit společenské a sociální odpovědnosti (CSR), která je důležitá právě v regionální úrovni a venkovských oblastech. Evropští podnikatelé v malých a středních podnicích se snaží dobře míněný koncept zachránit před jeho obrácením v byrokratic-

kou formalitu, která ubíjí dobrou vůli a v konečném důsledku vede jen k nahrazení společensky odpovědného postoje plněním povinností, samozřejmě ke škodě pro ty, kdo podporu a zájem podnikatelů potřebují. Zástupci MSP na evropské scéně bojují o to, aby principiální dobrovolnost byla v rámci CSR doprovázena principiálním respektem k potřebě zachování konkurenceschopnosti a také k místním podmínkám a zvyklostem.

Průzkum EK ukázal [6], že MSP jsou zapojeny do aktivit CSR, zcela přirozeně je praktikují, pouze je přímo nepojmenovávají. Dle tohoto průzkumu bylo zjištěno, že MSP si velmi dobře uvědomují efekt pouze některých sociálně odpovědných aktivit s vlivem na image firmy, věrnost zákazníků a motivaci zaměstnanců.

Malé a střední podniky mají odlišnosti [7] v některých důležitých aspektech od velkých podniků:

- jejich oblast trhu je obvykle mnohem více lokální a kompaktní, než u velkých;
- operují v mnoha malých oblastech s výraznou závislostí na lokálním prostředí, většina jejich zaměstnanců pochází z této oblasti, a také většina jejich zákazníků, otázky reputace a dialogu se stakeholders se pro ně stávají otázkami existenčními;
- mají relativně prostor pro investování v aktivitách, které se přímo dotýkají tohoto prostředí a přesně mířící do daných podmínek a prostředí;
- mají kratší plánovací horizont. Výhody z jejich společensky odpovědného chování vyplývající z investic se brzy ukáží v tom, že začnou získávat zakázky. Stabilita podniků pak zpětně silně ovlivňuje jejich komerční úspěch a je prospěchem pro lokální oblast (daně, zaměstnanost apod.);
- management MSP může též najít cestu ke spolupráci, než management velkých firem, i co se týče sdílení informací.

Malé a střední podniky mohou využívat některé výhody oproti velkým v záležitostech jako:

- jejich kultura už zahrnuje principy odpovědnosti, jako nediskriminující východisko věku
- fungují dobře, jako členové místní komunity, musí přežít. Každý, kdo žije v malých městech ví, že malí podnikatelé, kteří vážně slouží svým stakeholders, ví že budou zprávy o jejich aktivitách rozšířeny s nemilosrdnou účinností. Mnoho MSP se také zavazuje, že se zapojí do aktivit, které jsou v souladu se společenskou odpovědností;
- malé a střední podniky jsou zapojeny v určitých stupních v externích oblastech sociální odpovědnosti, mnohostrannost závisí na velikosti podniku. Jde o aktivity dárčovství do kultury, sportu a obecně prospěšných projektů, jejich přístup je lokální, avšak mnohdy bez provázanosti na podnikovou strategii. MSP potřebují, aby dokázaly o tom informovat a aby se přesvědčily o hodnotách společenské a sociální odpovědnosti;
- nemají takovou administrativu a mohou zavádět změny rychle a s malými náklady.

Zatímco jsou poněkud izolováni jeden od druhého, MSP jsou více ochotny sdílet dobré praktiky. Konkurenční výhoda je u nich málo pádnou prioritou. Výzkum ukazuje, že nejvíce důležitou záležitostí jsou pracovní vztahy.

Rodinné firmy

Rodinnou firmu je možné definovat jako společnost, kterou vlastní a řídí jedna nebo několik rodin. Tato rodinná firma je pravidelně předávána z jedné generace na druhou. Mezi problémy, které musí vlastníci rodinné firmy řešit nejčastěji, patří především nedostatek finančních prostředků potřebný k rozvoji společnosti, neshody v rodině při řízení firmy či nedostatek času nutný pro plnohodnotnou výchovu dětí. Typickým problémem rodinných firem je paternalismus, kde si nejstarší zakladatel koncentruje moc ve společnosti, stále kontroluje činnost ostatních členů rodiny a velmi pomale předává svoji vedoucí pozici svým potomkům. Častým problémem rodinných firem je také nepotismus, kde jsou místo kvalitnějších externích zaměstnanců raději zaměstnáváni rodinní příslušníci, u kterých jsou tolerovány i závažnější profesní nedostatky [8].

Rozhodování uskutečňovaná na strategické úrovni řízení podle odborníků ovlivňují úspěšnost podnikání až z 80 procent. Rodinné firmy však tento způsob řízení používají v nedostatečné míře a oproti nerodinným firmám strategicky plánují podstatně méně. Důvodem je většinou neochota rodinných firem odhalovat interní informace nerodinným příslušníkům, neochota vlastníků rodinné firmy sdílet informace posilující jejich neoficiální moc ve firmě či neochota rodiny diskutovat nad tématy, které by mezi členy rodiny mohly způsobit otevřený konflikt. Nedostatek dlouhodobějšího plánování však bohužel většinou končí bankrotem společnosti. Pokud tedy rodinnou firmu vlastníte a strategické řízení zatím nepoužíváte, v rámci zajištění stabilního vývoje firmy a razantního snížení rizika bankrotu vám to rozhodně doporučujeme.

Rodinným firmám je prostřednictvím různých vládních či soukromých organizací nabízena podpora zaměřená zejména na způsoby financování, poradenství, na pomoc při hledání kontaktů [9]. Zdroje určené pro financování mimo jiné mohou být i dotace z České republiky a z fondů Evropské unie.

Závěr

Regionální a strukturální politika, využití fondů a finančních podpor Evropské unie a návazně České republiky dávají možnosti podpořit všestranný sociální a ekonomický vývoj v regionálních oblastech a venkovském prostoru.

Problém ubývání obyvatelstva ve venkovských oblastech je průvodním jevem transformujících se zemí. Česká republika zaznamenává absolutní pokles obyvatelstva od roku 1994. Z výsledků výzkumu však dále vyplývá, že celkově dochází ve venkovských obcích (obcích do 2000 obyvatel) k nárůstu počtu obyvatel. Výsledky našeho výzkumu potvrzují, že nedochází k vyvlastňování regionu Jihočeského kraje, naopak, trvalým trendem je jak migrace do regionu, tak i přirozený přírůstek obyvatelstva. Na tomto trendu se zejména podílí imigrace obyvatel do obcí v blízkosti větších měst [10]. To potvrzuje i Majerová [11]. Jihočeský kraj je vnímán jako kraj, ve kterém jsou dobré

jak ekologické podmínky, tak i podmínky ekonomicky příznivé regionálnímu rozvoji [12].

Pro další rozvoj nejen venkovského prostoru Jihočeského kraje je důležité umět správně a efektivně využít finanční prostředky ze strukturálních fondů EU či operačních programů. Různé projekty či programy financované z těchto fondů by měly přispět nejen k sociálnímu ale i k hospodářskému rozkvětu regionu. Článek byl napsán s finanční podporou na projekt Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky č. 1 J016/04-DP2: Socio-ekonomický vývoj českého venkova a zemědělství.

Literatura

- [1] Operační program: Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství. Ministerstvo zemědělství České republiky. [cit. 25. srpna 2006]. Dostupné na <http://www.mze.cz/Index.aspx?ch=74>
- [2] Společný regionální a operační program. Ministerstvo pro místní rozvoj. [cit. 26. srpna 2006]. Dostupné na <http://www.strukturalni-fondy.cz/operacni-programy>
- [3] Council decision of 6 october 2006 on Community strategic guidelines on cohesion (2006/702/EC). Official Journal of the European Union, L 291, 21.10.2006, p.11.[cit. 25. srpna 2006]. Na http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2007/osc/index_en.htm
- [4] What Roles for Rural Areas in Tomorrow's Europe. Report of the European Citizens' Panel. citizens' perspective on the roles for rural areas in tomorrow's Europe. Monday 2 April 2007. EU Committee of the Regions, Brussels. [cit. 2. září 2007]. Dostupné http://www.citizenspanel.eu/images/multimedia/2007-04-02_europeancitizenspanel_summary_report.doc
- [5] Bussard, A., Marček, E., Markuš, M., Bunčák, M. Spoločensky zodpovedné podnikanie. [cit. 5.března 2006]. Dostupné na <http://www.integra.sk/>
- [6] Mezinárodní kontext CSR. Na: <http://www.odpovedny-business.cz>, [cit. ze dne 30.6.2004].
- [7] Bateman, T. Thinking about Corporate Social Responsibility. [cit. 5.března 2006]. Dostupné na [://www.transparency.cz/index.php?lan=cz&id=759](http://www.transparency.cz/index.php?lan=cz&id=759)
- [8] Craft and micro-enterprises. [cit. 5.března 2007]. Dostupné na <http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/crafts.htm>
- [9] Šindelka, V. Rodinné firmy jsou páteří ekonomiky. [cit. 17. duben 2007]. Dostupné na [://www.finance.cz](http://www.finance.cz)
- [10] Řehoř, P., Holátová, D. práce a nezaměstnanost – Nuts III: Jihočeský a Ústecký kraj. *Auspicia*, 2006. roč. 3, č.2, s.62-69. ISSN 1214-4967.
- [11] Majerová, V. From citizenship to rural civil society: Czech rural areas after the transformation of agriculture, 2006, ISBN 1-84102-155-5, Plymouth, UK, In: *The Rural Citizen: Governance, culture and wellbeing in the 21st century*, University of Plymouth, UK, 2006-04-05, University of Plymouth, UK
- [12] Holátová, D., Řehoř, P. Regionální rozvoj - Politika Evropské unie. *Auspicia*, 2004, roč. II, č.2, s.40-44, ISSN 1214-4967.

Address:

doc. Ing. Darja Holátová, Ph.D.
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Česká republika
holatova@ef.jcu.cz,

ORGANIZAČNÍ KULTURA VE ZDRAVOTNICKÝCH ORGANIZACÍCH

The Organization's Culture in Medical Centres

Jan Molek

Souhrn

Firemní kultura ovlivňuje veškeré činnosti v organizaci. Působí na chování, jednání, komunikaci, výkonnost a motivaci pracovníků, napomáhá eliminovat negativní a podporovat pozitivní vlivy, jejichž působení je organizace vystavena. Ve zdravotnických zařízeních sehrává klíčovou úlohu. Je proto potřeba, aby byla jejím managementem pěstována.

Klíčová slova: organizační kultura, organizace, management, symptom, etika, pracovník

Summary

The firm's culture affects all the activities in the organization. It has an impact on employees' behaviour, communication, performance and motivation; it contributes to elimination of negative factors, which the entity has to face, and supporting positive ones. The organization's culture has a substantial importance in medical centres. Therefore, it has to be properly developed by the management.

Key words: organization's culture, organization, management, symptom, ethic, worker

ÚVOD

Organizační kultura patří v současné době mezi nejvýznamnější prvky měkké prosperity. Má výrazný a dlouhodobý vliv na celkovou efektivitu organizace. Aby plnila svůj účel, musí být nejen dostatečně silná a jednotná, ale i korespondovat se strategií organizace a mít v sobě zakomponován motivační systém, který organizaci pohání k dosažení vytčených cílů.

Některé organizace si stěžují, že jejich zaměstnanci jsou demotivováni, nejsou dostatečně loajální, jejich přístup k práci není aktivní a produktivní. Profesor Jeffrey Pfeffer ze Stanfordské univerzity tvrdí, že takové organizace mají přesně to, co si sami zaslouží. Pokud totiž mají lidé vytvořené nefunkční pracovní prostředí, lze od nich očekávat i podobně nefunkční chování.

Význam zdravé organizační kultury pro rozvoj a budoucnost organizací si čím dál více manažeři uvědomují. Bez vyspělé organizační kultury lze jen obtížně implementovat program kontinuálního zvyšování kvality, realizovat transformační proces či zlepšit produktivitu a ekonomiku.

Organizační kultura je komplexní záležitost. Představuje specifické způsoby jednání a chování členů organizace, jejich postoje, používanou hantýrku, styl oblékání, gesta, tabu, tradice, rituály a metody, jakými se realizují cíle. Ovlivňuje veškeré činnosti a procesy v organizaci. Managementem může být buď pěstována nebo se v případě jeho nezájmu vyvíjí živelně. Organizační kultura může být nejen tmelem, který drží organizaci pohromadě (zejména v krizo-

vých situacích), ale i klínem, který ji rozděluje. Ve zdravotnických organizacích sehrává, s ohledem na jejich činnost, založenou na humanitních principech, klíčovou roli. Bez vyspělé organizační kultury lze jen obtížně implementovat program kontinuálního zvyšování kvality, realizovat transformační proces či zlepšit produktivitu a ekonomiku.

Dokládá to rozsáhlá studie provedená v USA, na níž se podílelo osm set sester v manažerském postavení a jejím cílem bylo zjistit, které faktory mají rozhodující vliv na úspěch zdravotnického zařízení. Jednoznačně byly identifikovány následující faktory:

- hodnoty a vize ředitele zdravotnického zařízení,
- jasný směr (poslání, vize, strategie zdravotnického zařízení),
- zdravé finanční zázemí,
- zdravá organizační kultura.

ORGANIZAČNÍ KULTURA A JEJÍ SOUDOBÉ POJETÍ

Odborná literatura nabízí bohatou škálu nejrůznějších definic a pojetí organizační kultury. Mezi nejvýstižnější patří: „Organizační kultura je vzorec základních a rozhodujících představ, které určitá skupina nalezla či vytvořila, odkryla a rozvinula, v rámci nichž se naučila zvládat problémy vnější adaptace a vnitřní integrace a které se tak osvědčily, že jsou chápány jako všeobecně platné. Noví členové organizace je mají pokud možno zvládat, ztotožnit se s nimi a jednat podle nich.“ (Schein, 1987)

Firemní kultura odráží základní hodnoty a přesvědčení organizace, tak jak jsou prezentovány vrcho-

lovým managementem a kopírovány (nebo také ne) ostatními pracovníky. Je založena na vzorci chování managementu a na způsobu, jak je toto chování vnímáno a interpretováno zaměstnanci.

V soudobé praxi existují dva mezní přístupy k pojetí organizační kultury:

1. Organizační kultura je nástrojem v rukou managementu, který má v určitém slova smyslu i materializovanou podobu (Nový, 1996).

Podstatou je pragmatický přístup k problému, spočívající v institucionalizaci organizační kultury, opírající se o standardizaci a písemné vyjádření ve formě právních, organizačních, ekonomickým i sociálních norem a předpisů. Umožňuje relativně snadné a rychlé změny a neklade žádné mimořádné nároky na osobnost manažerů a jejich schopnost bezprostředně ovlivňovat své spolupracovníky. Posilování je často redukováno na tvorbu vnitřních směrnic a pokynů, které jsou podporovány výraznou symbolikou (hesla, loga, firemní barvy). Negativní stránkou je nízká úroveň skutečné identifikace řady pracovníků s organizací (v některých případech dokonce dochází i k určitým formám opozice vůči ní).

Tento přístup bývá nezdědka základem pro nové dominantní kultury nebo změny v rozložení moci uvnitř organizace.

2. Organizační kultura je ideální systém, nevyžadující žádnou formu materializované opory (Nový, 1993).

Východiskem je premisa, že organizační kultura je u pracovníků natolik silně zakořeněna a zažita, že opora v předpisech, normách a instrukcích není potřebná. Klade vysoké nároky na osobnost manažerů a jejich styl řízení. Manažeři vytvářejí organizační kulturu především svou osobní přesvědčivostí, vlastním příkladem, silou argumentů a přístupem (zejména psychologickým) k jednotlivým pracovníkům. V organizaci každý pracovník ví, co se od něho očekává, neboť základní hodnoty jsou jasné a všem srozumitelné. Silnou stránkou je vysoká osobní identifikace většiny pracovníků s existující organizační kulturou a jejich loajalita k organizaci jako celku. Organizace je vnitřně integrována a převládá v ní příznivé klima. Nezbytnou daní za to vše bývá relativně velmi dlouhá a komplikovaná cesta ke změně existující organizační kultury a riziko u určitého „přepsychologizování“ dění uvnitř organizace.

Oba přístupy představují krajní možnosti, které se v „čisté podobě“ v praxi nevyskytují. V reálném životě se vždy jedná o určitý kompromis s větší či menší převahou toho nebo onoho přístupu.

SILNÁ A SLABÁ ORGANIZAČNÍ STRUKTURA

V globálním světě, kde jsou kvalita a propracované marketingové strategie samozřejmostí, se konkurenční střet přenáší zejména do oblasti vnitřního uspořádání organizace. Organizační kultura se tak stává účinným nástrojem, který podporuje konkurenční výhodu organizace. Nejenom výzkumy (Kotter a Heskett, 1992), ale i praxe prokázala souvislost

mezi silnou organizační kulturou a ekonomickými výsledky organizací.

Jak poznat silnou organizační kulturu?

Silná organizační kultura se zpravidla vyznačuje následujícími symptomy:

- zprostředkovává a usnadňuje pohled na hodnoty a normy organizace, které činí přehledné a relativně snadno pochopitelné,
- vytváří předpoklady pro přímou, jednoznačnou a otevřenou komunikaci
- umožňuje rychlé rozhodování a urychluje plynulou implementaci
- snižuje nároky na kontrolu spolupracovníků
- zvyšuje motivaci a týmový duch
- zajišťuje stabilitu sociálního systému.

Silná organizační kultura však má i svá negativa, mezi která patří:

- tendence k uzavřenosti organizace,
- důraz na tradice a relativní nedostatek flexibility,
- blokace nových strategií a vynucování konformity za každou cenu,
- složitá a komplikovaná adaptace nových spolupracovníků.

Jak se projevuje slabá organizační kultura?

Slabá (difúzní) organizační kultura se projevuje vnitřní nekonzistencí názorů, špatnou komunikací a to nejen mezi vedením a níže postavenými subjekty, ale také v rámci jednotlivých subjektů. Důsledkem je obtížná motivace pracovníků a nesrovnatelně větší nároky na kontrolu.

Jednou z hlavních příčin slabé organizační kultury jsou nedostatky v komunikaci s pracovníky. Člověk chce být součástí organizace v níž pracuje a chce vědět co se okolo něj děje a proč. Pokud tyto informace nemá, nejen že se nemůže ztotožnit s problémy organizace, ale naopak cítí se být ukrivděn a není ochoten vydat ze sebe vše v její prospěch.

Poměrně častým zdrojem slabé organizační kultury je vlastní management organizace, který sám neví co chce.

ORGANIZAČNÍ KULTURA A ETIKA

Stanovení klíčových etických hodnot v rámci organizační kultury, vymezujících mravní charakter aktivit organizace, je jedním z fundamentů organizační kultury zdravotnické organizace. Organizační kultura, opírající se o pevné morální zásady, je základním předpokladem pozitivního klimatu uvnitř organizace. V jeho rámci dochází ke kultivaci mezilidských vztahů, utužení pracovní morálky, zefektivnění komunikace a řídicí práce.

Pozitivní rozvoj etického chování a tím i organizační kultury je negativně ovlivňován řadou faktorů. Mezi hlavní příčiny neetického chování patří:

- neznalost etických norem či podceňování jejich důležitosti,
- silné situační tlaky na neetické chování jednotlivců,
- nízká výkonnost a nekompetentnost přímých nadřízených,
- neetické chování nadřízených a spolupracovníků,

- přehlížení neetického chování a jednání ze strany managementu,
- prioritní orientace pracovníků na osobní prospěch. Existence zásadních etických hodnot v organizační kultuře je přednost, která může organizaci podstatným způsobem napomoci k dobrému image a tím i významnému postavení v podvědomí veřejnosti i na trhu.

ZDRAVÁ ORGANIZAČNÍ KULTURA PŘITAHUJE SCHOPNÉ LIDI

Každá organizace usiluje o získání co nejschopnějších a nejvýkonnějších pracovníků. Tato snaha je logická a organizace v honbě na kvalitní personál využívají nejrůznějších prostředků. Nezřídka si však neuvědomují, že právě úroveň organizační kultury může být jedním z rozhodujících faktorů, který schopné a výkonné pracovníky přitahuje nebo naopak odrazuje. Je více než zřejmé, že kvalitní pracovník bude jen velmi těžko ochoten dlouhodobě pracovat v organizaci (a zachovávat jí loajalitu), pro níž jsou více či méně typické následující symptomy:

- absence jasné představy o tom, co je úspěch a jak jej dosáhnout,
- odkládání klíčových rozhodnutí,
- nevyužívání příležitostí,
- ztráta naděje a směru,
- nízká výkonnost a nekompetentnost managementu,
- nezájem managementu o problémy pracovníků (zájem managementu je orientován výhradně na ekonomické problémy a pracovník je pouze „nákladovou položkou“),
- komunikační problémy s managementem,
- nápady a pokusy pracovníků něco změnit jsou ignorovány,
- podstatné není jak kdo pracuje, nýbrž jaký dokáže udělat dojem,
- podceňování etických norem a jejich důležitosti
- neetické chování managementu i pracovníků,
- ignorování nebo neřešení etických prohřešků managementem organizace (atmosféra „tichého souhlasu“)
- enormní orientace jednotlivců výhradně na osobní prospěch
- o reformě vztahů k zákazníkům (klientům) se více mluví než prakticky činí

JAK POZNAT ZDRAVOU ORGANIZAČNÍ KULTURU

Organizační kultura každé organizace je unikátní. Pro zdravou organizační kulturu jsou charakteristické následující symptomy:

- přirozená identifikace pracovníků s organizací
- včasná a úplná informovanost pracovníků,
- otevřená komunikace
- demokratický styl řízení,
- motivační systém odrážející zájmy organizace i očekávání pracovníků
- pracovní podmínky usnadňující činnosti nezbytné k dosažení požadovaných výkonů
- dominantní nositel úspěchu je tým
- podpora inovativnosti a tolerance zdravého rizika

- k nekonformním názorům a zdravému konfliktu
- příznivé celkové klima v organizaci a spokojení pracovníci

Spokojenost pracovníků podstatným způsobem ovlivňuje pracovní skupina. Působení pracovní skupiny vymezuje soubor sociálních norem a zájmů, které uznává a jejich porušení ze strany některého člena je vnímáno negativně (dochází k oslabování vazeb jedince se skupinou). Spokojenost a výkonnost pracovníka je tak přímo závislá na pracovní skupině. Výrazem pracovní spokojenosti je vztah člověka k práci. Pokud je člověk plně identifikován se svou prací a pracovním zařazením, stává se pro něj práce jedním z hlavních faktorů motivace a životního uspokojení. Manažer může svým jednáním navodit v organizaci atmosféru důvěry a spolupráce stejně, jako atmosféru apatie a nesnášenlivosti. Záleží pouze na osobnosti manažera a jeho schopnostech.

ZÁVĚR

Vliv organizační kultury na úspěšnost organizace je nesporný. Její tvorba a implementace v praxi však nejsou optimální. Je proto nezbytné, aby si management uvědomil její současný stav, poznal zákonitosti a možnosti jak ovlivňovat vývoj organizační kultury, případně jak naplánovat její změny. Manažeři mnohdy nevěnují formování odpovídající organizační kultury patřičnou pozornost. Setrvávají-li na mocenské kultuře, může to vést k chování pracovníků, které je v rozporu se zájmy organizace.

Mezi teoretiky a odborníky z praxe existuje všeobecný konsenzus o vlivu organizační kultury nejenom na procesy probíhající v organizaci, ale i na její přínos při realizaci mise a strategie organizace. Organizační kultura může působit i kontraproduktivně, jestliže její obsah a forma nejsou vytvářeny s ohledem na konkrétní cíle a strategii organizace.

Organizační kultura zdravotnické organizace odráží způsob, jakým se v ní pracuje, je vnímáním toho, jak se organizace chová k lidem a jak si lidé představují chování k sobě navzájem. Zdravotnická organizace je „živý“ systém se svými vlastními potřebami a životními cykly, který během svého růstu a rozvoje prožívá změny i konflikty. Někdy, obdobně jako u lidí, přijde nemoc a je zapotřebí léčby a rehabilitace. Zdravá organizační kultura neznamena pouze nepřítomnost nemoci v podobě konfliktů, zloby, nenávisti, neochoty, pomluv, frustrace či cynismu, ale zejména maximální rozvoj potenciálu pracovníků a jejich uspokojení z práce. Zdraví organizační kultury se projeví loajalitou pracovníků, jejich vysokou produktivitou, kreativitou, angažovaností a aktivním přístupem k práci vůbec.

Manažeři by měli mít na paměti, že jakékoli rozpor mezi jejich slovy a činy mají za následek vytváření kultury, která je prostoupena cynismem, nedůvěrou a nečinností.

LITERATURA

1. Kotter, J.P., Heskett, J.L.: Corporate Culture & Performance. Free Press 1992.
2. Nový, I.: Podniková kultura a identita. VŠE Praha, 1993.
3. Nový, I.: Intelektuální management: Lidé, kultura a management. Grada Publishing, Praha 1996.
4. Pfeifer, L., Umlafová, M.: Firemní kultura. Grada Publishing, Praha 1993.
5. Putnová, A., Seknička, P.: Etické řízení ve firmě. Grada Publishing, Praha 2006.
6. Schein, E. H.: Organizational culture and leadership. Jossey-Bass, San Francisco 1987.
7. Škrla, P., Škrlová, M.: Kreativní ošetřovatelský management. Advent-Orion s.r.o., Praha 2003.
8. Souček, Z., Burian, J.: Strategické řízení zdravotnických zařízení. Professional Publishing, Praha 2007.

9. Truneček, J. a kol.: Management v informační společnosti. VŠE, Praha 1999.

10. Truneček, J.: Systémy podnikového řízení ve společnosti znalostí. VŠE, Praha 1999.

Address:

*Ing. Jan Molek, CSc.,
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
Zdravotně sociální fakulta,
J. Boreckého 27, 370 11 České Budějovice,
tel.: +420 389 037 563
e-mail:molek@zsf.jcu.cz*

PŘÍKLADY POUŽITÍ FAKTOROVÉ ANALÝZY PŘI HODNOCENÍ TRHU PRÁCE

Utilize of factor analysis in evaluation of labour market

Petr Řehoř

Souhrn

Príspevok sa zaoberá spracovaním výsledkov riešenia jednej z vícerozmerných statistických analýz, a to faktorovej analýzy pomocou softwarového programu Statistica. Zmienená metóda bola aplikovaná na podkladových datech predstavujúcich hodnoty uchazečů o zamestnaní k 31.12.2005 pro každý ze 14 krajů České republiky.

Klíčová slova: trh práce, vícerozmerné statistické metody, faktorová analýza, nezamestnanost, uchazeč o zamestnaní

Summary

Paper deals with evaluation results solving ones from multivariate statistical methods - factor analyses - by the help of software programme Statistica. Mentioned method was applied to foundation data representative funds competitors about employment to 31.12.2005. Mentioned method was applied to underlay dates representative values of job applicant to 31.12.2005 for every from 14 regions of Czech republic.

Key words: labour market, multivariate statistical methods, factor analysis, unemployment, job applicant

ÚVOD

Díky zděděným geografickým rozdílům v ekonomických aktivitách a strukturálním změnám vedoucím k vysoké regionální nerovnosti na trhu práce se v České republice zvyšují rozdíly v mírách nezaměstnanosti a zvětšuje se nerovnováha mezi strukturou nezaměstnaných a volnými pracovními místy v regionech. Rozdíly mezi jednotlivými regionálními trhy práce v ČR se projevují nejen ve výši míry nezaměstnanosti, ale i ve struktuře uchazečů o zamestnaní podle věku, nejvyššího dosaženého vzdělání či délky evidence na úřadech práce.

Riešenie problematiky regionálnych rozdielov je v súčasnej dobe jednou z veľmi aktuálnych otázok. V praxi sa často stretávame s rozsiahlymi statistickými súbormi, jež disponujú obvykle veľkým množstvom premenných, medzi nimiž existujú alebo môžu existovať vzájemné vzťahy a súvislosti. Pro charakterizovanie a zoberenie vzťahov premenných môžeme využiť práve metód vícerozmerné statistické analýzy. Obecný postup jednotlivých metód analýzy vícerozmerných dát je závislý na typu zdrojových dát a druhu informácie, ktorou požadujeme z dát extrahovať. Metódy môžu ukázať vzťahy medzi ukazateľmi alebo roztriediť jednotky podľa zvolených ukazateľov do prehľadnej formy.

CÍL A METODIKA

Tento příspěvek si klade za cíl zhodnocení trhu práce v jednotlivých krajích České republiky. Vhodným prostředkem pro naplnění tohoto cíle se jeví zpracování metod vícerozmerné statistické analýzy zejména faktorové analýzy pomocí modulu Statistica verze 7. V této analýze jde o vyhodnocení výsledků řešení faktorové analýzy na ukazatelích představujících hodnoty uchazečů o zamestnaní v krajích ČR k 31.12.2005 [1].

Do analýzy 14 regionálních trhů práce ČR bylo zahrnuto 36 ukazatelů charakterizujících neumístěné uchazeče o zamestnaní, kteří byli ke konci roku 2005 v evidenci na úřadech práce:

- dle typu uchazeče: celkový počet, ženy, absolventi, občané se zdravotním postižením, dosažitelní uchazeči o zamestnaní,
- dle délky evidence na úřadech práce: do 3 měsíců, 3-6 měsíců, 6-9 měsíců, 9-12 měsíců, 12-24 měsíců, více než 24 měsíců,
- dle výše měsíční podpory v nezaměstnanosti: celkem, do 1500 Kč, 1501-2500 Kč, 2501-3500 Kč, 3501-4500 Kč, 4501-5500 Kč, 5501-6500 Kč, 6501-7500 Kč, 7501-8500 Kč, 8501-9500 Kč, 9501 Kč a více,
- dle věku: do 24 let, 25-34 let, 35-44 let, 45-54 let, 55-64 let, nad 65 let,
- dle vzdělání: základní, střední bez maturity, vyučení, vyučení s maturitou, úplné střední všeobecné s maturitou, úplné střední odborné s maturitou, vyšší, vysokoškolské.

LITERÁRNÍ REŠERŠE

Vícerozmerná analýza se zabývá studiem vztahů mezi skupinami proměnných a uvnitř skupin proměnných a také rozdíly chování proměnných v různých subpopulacích [2]. U faktorové analýzy se provádí rozbor struktury vzájemných závislostí proměnných na základě předpokladu, že tyto závislosti jsou důsledkem působení určitého menšího počtu v pozadí stojících neměřitelných veličin. Tyto veličiny jsou označeny jako společné faktory [3]. Nejprve jsou identifikovány faktory, a pak je každému faktoru přidělen obsahový, obvykle fyzikální, význam, pomocí kterého je každý původní znak vysvětlen vybraným faktorem [4].

Metoda faktorové analýzy se přitom snaží odvodit povahu společných faktorů tak, aby tyto hypotetické veličiny objasňovaly pozorované závislosti co nejjednodušeji a aby počet nalezených objektů byl co nejmenší. Dá se říci, že tato metoda představuje určité rozšíření analýzy hlavních komponent. Na rozdíl od analýzy hlavních komponent se faktorová analýza snaží vysvětlit závislost proměnných [3]. K nevýhodám metody patří zejména nutnost zvolit počet společných faktorů ještě před prováděním vlastní analýzy [4].

Faktorová analýza má tři cíle:

1. Analyzovat korelace většího množství proměnných tím, že se více proměnných shlukuje tak, že většina proměnných v jednom shluku spolu silně koreluje. Proměnné z různých shluků mezi sebou naopak korelovat nemají. Shluk proměnných je charakteristický pro danou faktorovou proměnnou.
2. Interpretovat faktory podle toho, jaké proměnné obsahuje příslušný shluk.
3. Shrnout variabilitu proměnných pomocí několika málo faktorů [2].

VÝSLEDKY A DISKUZE

Faktorová analýza se nachází v softwarovém programu Statistica v nabídce statistika – vícerozměrné průzkumné techniky. Prvním předpokladem pro

provedení faktorové analýzy jsou nenulové korelace mezi proměnnými. Těžko bychom mohli modelovat korelační strukturu, když by mezi proměnnými žádné korelace nebyly. V našem případě je dle korelační matice mezi proměnnými korelace.

Postup při faktorové analýze probíhá v zásadě ve dvou etapách:

- 1) v první fázi musíme odhadnout faktory. Zde je více možností, jakým způsobem dané faktory budou odhadnuty. Nejvíce používanou metodou je metoda hlavních komponent,
- 2) cílem druhé fáze je rotace vzniklých faktorů tak, aby se usnadnila jejich interpretace.

Ze začátku je třeba si určit počet faktorů, které chceme vytvořit. Pokud nemáme základní představu, kolik daných faktorů určit, je dobré nastavit v programu radši vyšší počet, např. 10, minimum pak nastavíme na 0. Na záložce základní výsledky a tlačítkem vlastní čísla získáme tabulku 1. Z té je patrné, že vlastní čísla větší než 1 jsou dvě a faktory jim příslušející vystihují zhruba 95 % variabilitu původních proměnných. Je na zvážení, zda ještě použít třetí faktor, kterým bychom zvýšili procento vysvětlovaného rozptylu na skoro 98 %.

Tabulka 1 Vlastní čísla

VI. čísla. Extrakce: Hlavní komponenty				
	vl. číslo	% celk.	Kumulativ.	Kumulativ.
1	31,33	87,03	31,33	87,03
2	2,95	8,20	34,28	95,23
3	0,91	2,52	35,19	97,75
4	0,47	1,29	35,66	99,04
5	0,16	0,45	35,82	99,50
6	0,06	0,18	35,88	99,67
7	0,03	0,10	35,92	99,77
8	0,03	0,08	35,94	99,85
9	0,02	0,05	35,96	99,90
10	0,02	0,04	35,98	99,94

Zdroj: vlastní výpočty

V další analýze budeme počítat se dvěma faktory, ty také zaškrtneme v předchozí volbě. Dostáváme se do druhé fáze, která se nazývá rotace faktorů a jde v ní o to, že námi vytvořené faktorové souřadnice rotujeme tak, aby vznikla jasná korelační struktura. Snahou je docílit toho, aby byl každý faktor korelován pouze s určitou skupinou proměnných a s ostatními proměnnými aby byla korelace nulová.

Dané korelace se v programu Statistica nazývají faktorové zátěže a nalezneme je na záložce základní výsledky na záložce zátěže a shrnutí: faktorové

zátěže. Interpretaci faktorů odvozujeme z jejich korelace se vstupními proměnnými. Tabulka 2 ukazuje korelace po provedení rotace metodou Varimax normalizovaný. Je vidět, že první faktor koreluje téměř se všemi proměnnými – nejvíce s věkem uchazečů, problémovými skupinami obyvatelstva, délkou evidence na Úřadech práce a uchazeči pobírající podporu do výše 5500 a u uchazečů s nižším dosaženým vzděláním. Druhý faktor nejvíce koreluje s uchazeči, kteří dostávají nad 5501 Kč a kteří mají vyšší vzdělání.

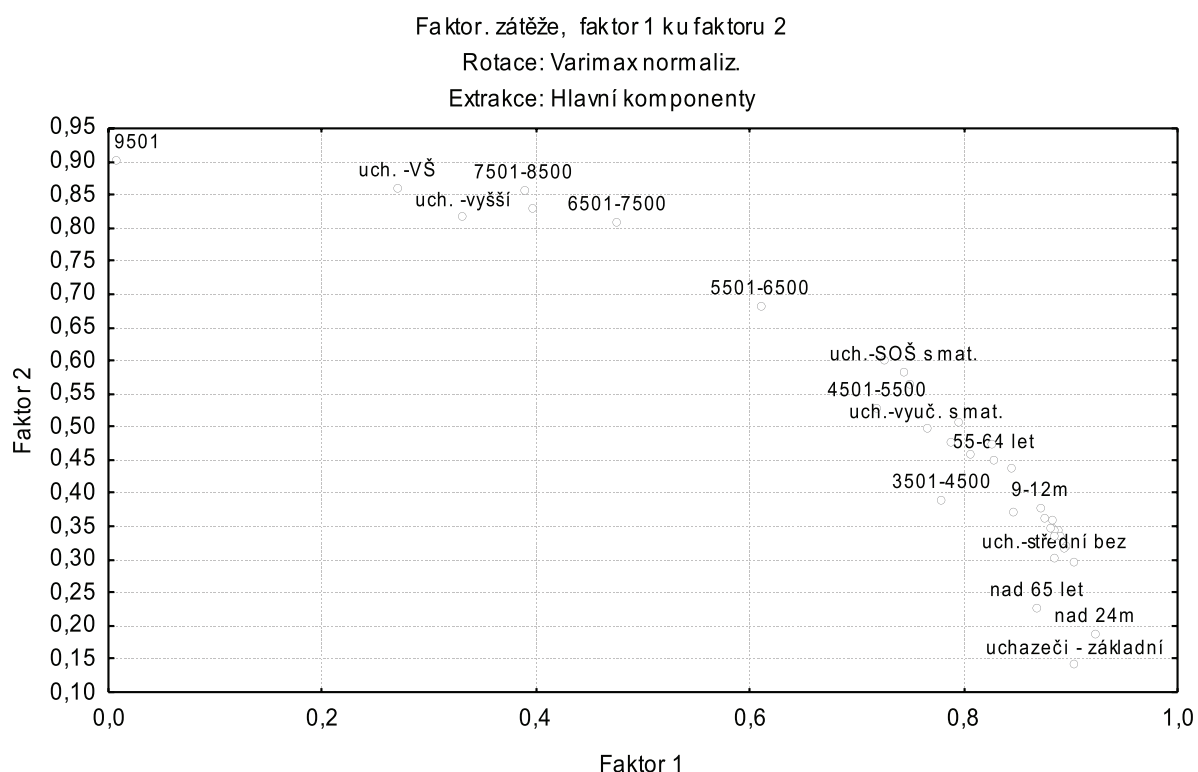
Tabulka 2 Korelace proměnných

Faktor. zátěže (Varimax normaliz.) Extrakce: Hlavní komponenty		
	Faktor 1	Faktor 2
Uchazeči celkem	0,88847	0,342960
do 24 let	0,90357	0,295630
25-34 let	0,88383	0,346409
35-44 let	0,89491	0,320378
45-54 let	0,88393	0,344181
55-64 let	0,82886	0,450396
nad 65 let	0,86825	0,227752
uchazeči - ženy	0,88255	0,359539
uchazeči - absolventi	0,87513	0,361863
uchazeči - postižení	0,88166	0,346890
dosažitelní uchazeči	0,89108	0,336167
do 3m.	0,79474	0,506542
3-6m	0,82580	0,475295
6-9m	0,84479	0,438975
9-12m	0,87281	0,377738
12-24m	0,89370	0,317737
nad 24m	0,92243	0,188406
uchazeči - nárok na podporu	0,74873	0,564439
do 1500	0,78881	0,475914
1501-2500	0,80662	0,459474
2501-3500	0,84673	0,371370
3501-4500	0,77958	0,390055
4501-5500	0,71885	0,527864
5501-6500	0,61051	0,680648
6501-7500	0,47614	0,808145
7501-8500	0,38897	0,856490
8501-9500	0,39587	0,829519
nad 9501	0,00808	0,900496
uchazeči - základní	0,90345	0,140958
uch.-střední bez	0,88531	0,302454
uch. -vyučení	0,88442	0,334483
uch.-vyuč. s mat.	0,76551	0,497654
uch.-úplné SVŠ s mat.	0,72610	0,599331
uch.-SOŠ s mat.	0,74411	0,582016
uch. -vyšší	0,33129	0,817916
uch. -VŠ	0,27009	0,860543
Výkl.roz	21,77896	9,500927
Prp.celk	0,60497	0,263915

Zdroj: vlastní výpočty

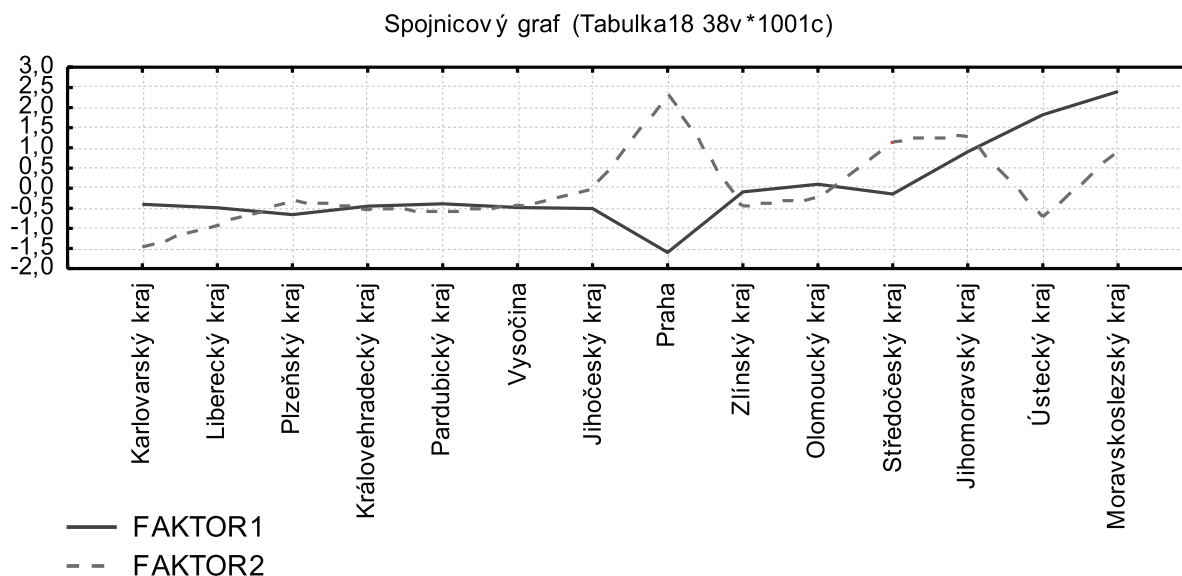
Faktorovou strukturu je možné znázornit i graficky. Pokud vyneseme faktorové zátěže jednotlivých proměnných do prostoru prvních dvou faktorů, vytvo-

ří se shluky proměnných – viz obrázek 1. Každý shluk reprezentuje skupinu proměnných, kterou lze vysvětlit působením stejného faktoru.

Faktorová skóre si pro další použití uložíme do nové tabulky. Na záložce Skóre přes tlačítko Uložit faktorové skóre. V následném dialogu zvolíme proměnné ze vstupní tabulky, které chceme uložit společně s faktorovými skóre. Data ještě setřídíme podle počtu uchazečů. V nabídce grafy zvolíme 2D grafy a spojnicové (proměnné). Jako vstupy zvolíme naše

odvozené dva faktory. Jako typ grafu určíme vícenásobný – viz obrázek 2. Praha vykazuje nejvyšší hodnotu faktoru 2 a naopak nejnižší hodnotu faktoru 1. Naopak nejnižší faktorové skóre druhého faktoru je zaznamenán v Karlovarském kraji, nejvyšší dosažené skóre prvního faktoru je pak v Moravskoslezském a Ústeckém kraji.

ZÁVĚR

V současné době je na Úřadech práce k dispozici celá řada údajů, které mohou být využity pro hodnocení situace na trhu práce. Z nich je potřeba vybrat menší vhodný počet takových ukazatelů, které mají nejlepší vypovídací schopnost o situaci na trhu práce. Nástrojem, který může významně pomoci při jejich výběru, je např. faktorová analýza.

Při faktorové analýze byly určeny 2 faktory, které vystihují zhruba 95 % variabilitu původních 36 proměnných. První faktor koreluje téměř se všemi proměnnými – nejvíce s věkem uchazečů, problémovými skupinami obyvatelstva, délkou evidence na Úřadech práce a uchazeči pobírající podporu do výše 5500 Kč a u uchazečů s nižším dosaženým vzděláním. Druhý faktor nejvíce koreluje s uchazeči, kteří dostávají nad 5501 Kč a kteří mají vyšší vzdělání. Praha vykazuje nejvyšší hodnotu faktoru 2 a naopak nejnižší hodnotu faktoru 1. Naopak nejnižší faktorové skóre druhého faktoru je zaznamenán v Karlovarském kraji, nejvyšší dosažené skóre prvního faktoru je pak v Moravskoslezském a Ústeckém kraji.

Daný článek velmi přehledně ukazuje jeden ze způsobů, jak řešit projekt faktorové analýzy a je zřejmé, že předložený typ řešení lze velmi účinně využít nejen v regionální problematice, ale také v příbuzných oborech.

Zjištěné výsledky byly získány s finanční podporou grantového projektu QG 60031 „Podmínky rozvoje lidského a sociálního kapitálu ve venkovském prostoru po vstupu ČR do EU“.

LITERATURA

- [1] Český statistický úřad [online]. České Budějovice [cit. 2007-08-20]. Dostupné na Internetu: <<http://www.czso.cz>>.
- [2] HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat*. 1 vyd. Praha: Portál, 2004, 576 s. ISBN 80-7178-820-1.
- [3] SVATOŠOVÁ, L., BOHÁČKOVÁ, I., HRABÁNKOVÁ, M. *Regionální rozvoj z pozice strukturální politiky*. 1 vyd. Č. Budějovice: Jihočeská univerzita v Č.B., 2005, 173 s. ISBN 80-7040-749-2.
- [4] MELOUN, M., MILITKÝ, M. *Kompendium statistického zpracování dat*. 1 vyd. Praha: Academia, 2002, 767 s. ISBN 80-200-1008-4.

Address:

Ing. Petr Řehoř
Jihočeská univerzita v Č. Budějovicích
Ekonomická fakulta, Katedra řízení
Studentská 13
370 05 České Budějovice
Tel.: 420 387 772 495
E-mail: rehor@ef.jcu.cz

MARKETING A CESTOVNÍ RUCH

Marketing and tourism

Jiří Vaníček

Souhrn

Marketing cestovního ruchu můžeme z obecnějšího hlediska chápat, jako marketing služeb. Přesto má marketing cestovního ruchu některá specifika, která se u dalších služeb neobjevují. Cílem tohoto příspěvku je popsat tato specifika. Zvláštní pozornost je věnována pojmu atraktivita turistické destinace, která může být do určité míry chápána jako image nebo značka turistické destinace, ale je ovlivněna některými specifickými faktory, které se u dalších druhů služeb nevyskytují.

Klíčová slova: marketing služeb, marketing cestovního ruchu, atraktivita turistické destinace.

Summary

From the general point of view we can understand tourism marketing as a section of service marketing. However, tourism marketing has some specific features which cannot be traced in other services. This paper was intended to describe these specific features. Special attention was paid to the term attractiveness of a tourist destination which can be broadly understood as the image or brand name of the specific tourist destination, but is also influenced by some specific factors which other services do not feature.

Key words: service marketing, tourism marketing and attractiveness of a tourist destination

Cestovním ruchem se rozumí způsob uspokojování potřeb lidí v oblasti rekreace, turistiky, lázeňské léčby a kultury, pokud k němu dochází mimo běžné prostředí ve volném čase obyvatelstva. Cestování a pobyt jsou znakem cestovního ruchu jen tehdy, jedná-li se o jev hromadný. Místem cestovního ruchu se stává oblast teprve tehdy, když je navštěvována pravidelně velkým počtem lidí. Díváme-li se na cestovní ruch z tohoto hlediska, pak jej můžeme chápat jako jednu z cest uspokojování potřeb lidí – jako součást spotřeby – jejíž struktura se vlivem různých okolností mění, ale vždy probíhá po určitou dobu mimo místo trvalého bydliště.

Cestovní ruch jsou však také lidé, kteří službami (ubytovacími, stravovacími, sportovně rekreačními, dopravními, informačními, zprostředkovatelskými atd.) – tedy svojí podnikatelskou činností – umožňují druhým lidem zúčastnit se cestovního ruchu. Z tohoto hlediska cestovní ruch vystupuje jako komplex ekonomických činností různých oborů a odvětví, které svými výkony zabezpečují uspokojování potřeb účastníků cestovního ruchu. V tomto pojetí je cestovní ruch chápán převážně jako samostatná oblast národního hospodářství.

Vedle cestovního ruchu je definován i pojem volný čas, kdy obecně můžete dělat co chcete. Ubytovací a stravovací služby se v americké angličtině označují "hospitality", tedy dobrou péčí o hosty. Jsou to všechny společnosti zúčastněné v poskytování služeb hostům, především jídlo, nápoje a ubytování.

Cestovní ruch je aktivita, volný čas je pojmem časovým a ubytování a stravování se týká zajišťování služeb. V posledním období se stírají hranice mezi cestovním ruchem, službami pro využití volného času a ubytovacími a stravovacími službami:

- Rekreační objekty nabízejí ubytování, stravování, zábavu na jednom místě.
- Zábavní parky stále častěji nabízejí ubytování přímo na místě.

- Hotely budují zařízení pro volný čas.
- Nákupy, jako turistická atrakce.
- Rozvíjí se sofistikovaná stravovací zařízení v místech návštěvnických atrakcí.

Cestovní ruch lze rozdělit podle forem na:

- domácí cestovní ruch, který se týká rezidentů cestujících (jako návštěvníci) jenom uvnitř takové oblasti (DCR)
- cestovní ruch do dané země (aktivní), který se týká rezidentů cestujících (jako návštěvníci) v dané oblasti (ACR, někdy též zvaný „incoming“)
- cestovní ruch mimo vlastní zemi (pasivní), který se týká rezidentů cestujících (jako návštěvníci) do jiné oblasti – země, než je země domácí (PCR, někdy zvaný „outgoing“)

Mezi druhy cestovního ruchu patří např. kongresová turistika, incentivní (poznávací, motivační), lázeňská, tematická turistika, agroturistika. Další členění může být horská turistika, cykloturistika, sportovní turistika, lovecká turistika atd.

Průmysl a ekonomika cestovního ruchu. Cestovní ruch se liší od dalších oborů ekonomiky tím, že ho nelze specifikovat, jako samostatné odvětví a to ze dvou důvodů. Vstupuje sem velké množství subjektů s různým zaměřením a ve většině případů předmětem jejich činnosti není jen cestovní ruch. Například restaurace, dopravci, informační centra, zábavní podniky, čerpací stanice a další, které neposkytují služby jen turistům, ale i obyvatelům místa, kde působí. V cestovním ruchu rozlišujeme dva pojmy: průmysl cestovního ruchu a ekonomika cestovního ruchu.

Průmysl cestovního ruchu lze definovat jako souhrn odvětví, jejichž produkce je charakteristická pro cestovní ruch, jako jsou hotelová zařízení, restaurační činnost, letecká doprava, půjčování dopravních prostředků, maloobchod, kulturní a zábavní podniky, rekreační zařízení apod., tj. ta odvětví, která se setkávají „tváří v tvář“ s návštěvníkem.

Širší pojem ekonomika cestovního ruchu zahrnuje jak výše uvedený průmysl cestovního ruchu, tak i příslušnou část (podíl) navazujících odvětví, jejichž dodávky zboží a služeb slouží průmyslu cestovního ruchu, resp. jejichž činnost je vyvolána poptávkou cestovního ruchu (např. stavebnictví, výrobci a dodavatelé investičních zařízení, dopravních prostředků, energie, pohonných hmot, potravin, surovin, materiálů, služeb atd.).

Specifika podnikání v cestovním ruchu. Nejdůležitějším specifikem v oblasti cestovního ruchu je podstata služeb, které jsou vázány na:

- místo, kde se vyskytují atraktivity pro cestovního ruchu, za kterými jde spotřebitel,
- časovost, neboť jejich tvorba, realizace i spotřeba je místně a časově propojena,
- pomíjivost, která souvisí s tím, že jeho produkty, pokud nejsou spotřebovány v době, kdy jsou k dispozici, tak jejich přínos pro podnikatele i zákazníka je ztracen.

Dalšími důležitými charakteristikami je především to, že služby cestovního ruchu mají charakter osobních služeb, neboť jsou nabízeny pro bezprostřední uspokojování potřeb účastníků cestovního ruchu a jsou nabízeny většinou přímým prodejem. Nabízené služby jsou výsledkem činnosti mnoha oborů, jež se podílejí na jejich zabezpečení a fungování. Pracovníci marketingu musí rozumět těmto základním pojmům, které jsou podtextem veškerého chování zákazníků.

Motivační faktory :

- fyzické (relaxace, klima, zdraví, sportovní aktivity, sex)
- emocionální (nostalgie, estetika, milostný vztah, únik, fantazie),
- kulturní (gastronomie, prohlídky památek, poznávání historie)
- postavení (exkluzivita, módnost),
- osobní (návštěva přátel a příbuzných)
- osobní rozvoj (učení cizím jazykům nebo získávání jiných nových znalostí)

Determinující faktory

- dostupnost vhodných produktů,
- dostupnost informací o produktech,
- minulé zkušenosti zákazníka, jeho rodiny a příbuzných,
- zákaznickovy představy o různých typech dovolených a konkrétních cílech cest,
- zákaznickova obliba určitých druhů dopravy
- ceny různých typů dovolených
- různá roční období, spolu s cenami v místě rekreace,
- výkyvy měnových kurzů,
- názory ostatních členů skupiny, se kterou zákazník má cestovat,
- určité okolnosti, lákající zákazníka do míst, která by jinak nenavštívil

Typologie turistů a segmentace trhu. Podle způsobu realizace cesty lze například rozdělit turisty na: organizované masové turisty, individuální masové turisty, turisty – průzkumníky a turisty – tuláky. Podle typu zážitků, které hledají: a) rekreační turista, kterému jde především o fyzickou rekreaci, b) diverzální turista hledající rozmanitost, c) zážitkový turista, který hledá autentické zážitky, d) experimentální turista, který hledá kontakt s místní kulturou, e) existenciální turista, který se ponoří do cizí kultury a životního stylu. Převážná část typologií nebere v úvahu fakt, že zákazník se může přesunovat mezi jednotlivými typy v reakci na různé činitele ovlivňující jeho chování.

Segmentace trhu je proces rozdělení celkového trhu na skupiny lidí, které mají relativně podobné potřeby produktů, za účelem vytvoření marketingového mixu, který přesně splní potřeby jednotlivců ve zvoleném segmentu nebo segmentech.

Vhodná segmentace umožňuje marketingovým pracovníkům identifikovat cílové skupiny zákazníků, kteří mají podobné potřeby, a navrhnout marketingový mix, který tyto společné potřeby uspokojí. Pro segmentaci se používá pět hlavních technik: demografická, socioekonomická, geografická, psychografická a behavioristická.

Marketing produktů cestovního ruchu. Předmětem marketingu nemůže být pouze produkt ve svém užším vymezení, ale celá destinace. Důvodem je proces rozhodování účastníka cestovního ruchu. V návaznosti na dvě obecné definice marketingu Marketing destinace cestovního ruchu můžeme definovat jako filozofii řízení destinace, stanovující na základě spotřebitelské poptávky umístění produktů destinace na trh s cílem realizace maximálního zisku (prodeje). Klíčovými prvky marketingu jsou tedy:

- Nabídka produktu přesně vymezeným cílovým skupinám (trhům) – definování cílových trhů pro daný produkt (cílování – targeting).
- Umístění produktu na trh (positioning) – obsazení specifického místa v mysli a vnímání účastníků cestovního ruchu na základě specifik produktu, zvoleného způsobu komunikace a vytváření celkového image destinace.

- Aktivací marketingového mixu – vlastní marketingové aktivity, které vedou k uspokojování potřeb a požadavků vybraných segmentů návštěvníků.

Podstata cílování vychází ze segmentace trhu a následného výběru cílových segmentů trhu. Segmentace trhu představuje rozdělení trhu na homogenní skupiny lidí, které mají relativně stejné potřeby a očekávání. Vlastní výběr cílových segmentů vzniká porovnáním nabídky destinace s potřebami a požadavky jednotlivých segmentů trhu. Vybrané segmenty je poté nutné otestovat z hlediska jejich měřitelnosti, přístupnosti, početnosti, jedinečnosti, stability a konkurenceschopnosti.

Základním nástrojem umisťování je tvorba image destinace. Jde často o stereotypní, selektivní představu místa, charakterizovanou očekáváním něčeho nového a dosud nepoznaného, což bývá prvotní motivací v cestovním ruchu. Image destinace je ovlivněna řadou faktorů, jako je výše výdajů na pobyt, relaxace, sociální kontakty, klima, krajina a kultura, aktivita a úroveň zařízení cestovního ruchu. Image destinace lze ovlivňovat komunikačními nástroji (hlavně reklamou a PR), pomocí stanovené corporate designu a corporate identity, ale také brandingem.

Branding destinace znamená vytvoření značky, která spojuje hmatatelné a nehmátelné hodnoty destinace, zážitky a přísliby pro klienta. Strategie značky má dva standardní kroky: zpracování hodnotové proklamace značky a za druhé budování značky. První krok musí vycházet z klíčových tržních příležitostí destinace nebo konkurenčních výhod. Klíčem ke špičkovému postavení a k udržení konkurenčních výhod destinace je schopnost nabídnout takové produkty, které jedinečným způsobem uspokojí potřeby a očekávání klientů a nabídnou hodnoty, které klienti přijímají jako výraz vlastních hodnot. Konkrétně jde o:

- výběr klíčových produktů destinace (tržních příležitostí),
- sestavení konkrétní prezentace klíčových produktů – definováním jejich atributů a přínosů pro klienta,
- vytvoření hodnotové prezentace destinace.

Druhým krokem je vlastní budování značky zahrnující jméno značky, rozpracování asociací a příslibů a řízení všech kontaktů značky s klienty. Samotné budování značky (loga, hesla) spočívá v používání inherentních slov, sloganů, barev. Je možné angažovat i známé osobnosti propagující destinaci nebo uměle vytvořenou postavu, jejímž prostřednictvím se image značky vryje do podvědomí klientů. Pro komunikační strategii destinace jsou dobře aplikovatelné i soubory historek, které prohlubují vážnost značky v očích spotřebitelů, nebo typické hudební motivy. Opravdová strategická konkurenční výhoda destinace musí vycházet z jedinečnosti takzvané primární nabídky, která je velmi obtížně napodobitelná.

Atraktivita turistické destinace. Cestovní ruch se stává důležitým fenoménem v současné době a důležitým aspektem ekonomické politiky mnoha regionů. Existují různé metodiky hodnocení přínosu cestovního ruchu z hlediska ekonomiky celého státu, jako je přínos pro platební bilanci státu, vytváření přímých pracovních míst i zprostředkovaná podpora tohoto odvětví dalším oblastem ekonomické činnosti. Význam cestovního ruchu zasahuje i do mimoeconomické sféry, podílí se na vytváření image státu v zahraničí a podpoře zahraniční spolupráce v ostatních oblastech ekonomiky i politiky.

Při porovnávání turistických destinací se objevuje často pojem atraktivity turistické destinace. Atraktivita destinace může být definována jako kombinace relativní důležitosti přínosu pro návštěvníka a schopnosti destinace ovlivnit vnímání této důležitosti návštěvníkem. Atraktivita destinace je tvořena její „základní hodnotou“ a „přidanou hodnotou“. Pro kulturní cestovní ruch je základní hodnotou kulturní dědictví, jako je historie, hudba, malířství, folklór, festivaly atd., naproti tomu přidanou hodnotou jsou funkční a fyzické atributy, které ovlivňují ocenění základní hodnoty návštěvníkem. Sem patří ubytování, stravování, vybavení službami, doprava, průvodce, doplňkové služby, celkové prostředí destinace, kvalita služeb, cenová dostupnost a počasí. Posuzování atraktivity například při kulturním cestovním ruchu může být ovlivněno i předchozí zkušeností návštěvníka a porovnáváním různých destinací a posuzováním jejich vzájemného významu. Řada autorů se domnívá, že pro atraktivitu je nejdůležitější určitý symbolický význam destinace pro jeho posuzování návštěvníkem. Atraktivita může být ovlivněna i určitou zkušeností předchozích generací, tedy určitou tradicí, která se „dělí“ z generace na generaci (např. cestování našich turistů do Chorvatska, cestování ruských turistů do Karlových Varů apod.). Některé studie naznačují, že atraktivnost destinace kulturního cestovního ruchu je daná vzděláním, porozuměním a uvědomováním si rozdílů v kulturní základě, který je odlišný od kultury návštěvníka. Pro návštěvníky se stejným kulturním základem, jako je navštívená destinace, je atraktivita závislá na aspektech, jako například rodinné vazby, národní hrdost, etnická příslušnost apod.

Často se hovoří o atraktivnosti jednotlivých turistických destinací, avšak tento pojem je pouze subjektivním vyjádřením posuzovatele, v němž chybí objektivní kritéria ke stanovení míry atraktivnosti. Subjektivní vnímání atraktivity turistické destinace jejím návštěvníkem je sice klíčové, potenciál destinace však ovlivňují i objektivní faktory. Cestovní ruch je určitá forma spotřeby, podobně jako každé jiné zboží, které uspokojuje potřeby svých zákazníků, tedy turistů, rekreantů nebo jen návštěvníků. Co lze ovlivnit, je kvalita a charakter poskytovaných služeb a nabídky dalších doplňkových služeb, které zvyšují celkovou atraktivitu základního produktu nebo služby.

Literatura:

1. Šimková, E.: Vliv internetu na marketingový mix venkovské turistiky. Marketing a komunikace 2/07, s. 18-20, ISSN 1211-5622 (2007)
2. Križanová, A., Valášková, M.: Prieskum spokojnosti cestujících a hodnotenie kritérií kvality služeb. Marketing a komunikace 2/07, s. 121-22 ISSN 1211-5622 (2007)
3. Vajner, M.: Marketing a propagace v cestovním ruchu trochu jinak – rozhovor. Marketing a komunikace 2/07, s. 23, ISSN 1211-5622 (2007)
4. Analýza a zhodnocení úrovně řízení cestovního ruchu, Příloha časopisu OBEC a FINANCE č.4, (2001)
5. Jakubíková, D.: Marketingový management turistických destinací, COT 1/2002 (2002)
6. Kaspar, C.: Management in Tourismus. Bern/ Stuttgart/Wien (1995)
7. Morrison, A.M.: Marketing pohostinství a cestovního ruchu. Victoria Publishing, Praha (1995)
8. Witt, S.F., Moutinho, L.: Tourism Marketing and Management Handbook. Prentice Hall UK (1989)
9. Marketing destinací, Mag Consulting 1/2002 (www.magconsulting.cz)
10. Vaníček, J.: Cestovní ruch a marketingový výzkum. C.O.T. business, Leden 2004, Příloha s.I-VIII, (2004)
11. Vaníček, J.: Jak lze řídit turistickou destinaci. Moderní obec 10 (9), s. 36, ISSN 1211-0507 (2004)
12. Vaníček, J.: Marketing turistické destinace – teorie a praxe. Marketing a komunikace 3/04, s. 27, ISSN 1211-5622 (2004)

Address:

doc. RNDr. Jiří Vaníček, CSc.
Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16, 586 01 Jihlava
tel.: 567 141 130
email: vanicek@vspji.cz

REFORMA DŮCHODOVÉHO ZABEZPEČENÍ V ČESKÉ REPUBLICE

The reform of pension insurance in the czech republic

Jiří Dušek, Ladislav Skořepa

Souhrn

Příspěvek shrnuje aktuální problematiku připravované penzijní reformy, její potřebnost a názory jednotlivých českých stran, jak se s tímto problémem vypořádat.

Klíčová slova: reforma důchodového zabezpečení, penzijní zabezpečení, penzijní fondy

Summary

The contribution deals with actual problems of reform of pension insurance, its usefulness and opinions of Czech political parties, how could be this problem solved.

Key words: reform of pension insurance, old-age security, pension fund

ÚVOD

Stát existuje proto, aby se zabýval celou řadou různých problémů, a přitom hraje řadu různých rolí, které se často od sebe liší a které jsou často ve vzájemném rozporu. Pro vývoj moderního státu je charakteristické postupné rozšiřování jeho funkcí. Na počátku novověku byla role státu spatřována v jeho funkci právní a bezpečnostní. Stát vytváří a představuje právní řád, poskytuje právní jistoty a obecnou právní ochranu, garantuje ochranu základních práv a svobod. Samozřejmou funkcí státu je ochrana společnosti před vnitřním rozvratem i před nebezpečím zvenčí.

K těmto funkcím se přiřadila funkce hospodářská, spočívající v ochraně domácího trhu, později i v stimulaci hospodářského rozvoje. Po dlouhém období, v němž se představitelé liberální ideologie snažili minimalizovat zásahy státu do ekonomického života, nastala ve 30. letech 20. století éra státního intervencionismu, který si kladl za cíl odvracet hospodářské krize. V poslední čtvrtině 20. století nastalo opět přehodnocování postojů a do popředí se dostávaly opět snahy omezit státní zásahy a otevřít více prostoru tržním mechanismům.

Již od poloviny 19. století se uplatňovala sociální funkce státu, která se ve 20. století rozvinula až do podoby sociálního státu či státu veřejných sociálních služeb (welfare state).¹

Za feudalismu bylo sociálně zabezpečeno jen úřednictvo, které obstarávalo šlechtické úřední povinnosti. Pro poddané plnily sociální funkci vícegenerační rodiny (obživa ze zemědělské výroby, výměnek...) a na zásah vládců byla zaváděna chudin-

ská péče prostřednictvím církví, místních vrchností, cechů a obcí (daně na chudé, právo na žebrotu...).

Později, v době průmyslové revoluce, dochází k sestěhování lidí do měst, což je příčinou jejich odtržení od zemědělské a rodinné vyživovací základny, a při dočasné či trvalé ztrátě pracovní schopností dělníků dochází i k jejich ztrátě obživy, a to bez náhrady. Stát sociálně zajišťuje jen státní a veřejné zaměstnance a vojenské veterány. Proto vznikají různé dělnické podpůrné spolky a soukromé pojišťovny cechů (např. bratrské pokladny v hornictví apod.).

Nedostatečné sociální zajištění dělníků a špatné podmínky vedou k velkým bouřím, a proto německý kancléř Bismarck po potlačení odporu zavádí vedle perzekuce i sociální zabezpečení pro široké vrstvy. Po jeho vzoru v 80. letech 19. století postupuje v Rakousku-Uhersku i hrabě Taafé (předseda vlády), ale stačil prosadit pro širší vrstvy pouze úrazové a nemocenské pojištění.

Ani na přelomu 19. a 20. století nebyly v Rakousku-Uhersku vyslyšeny požadavky na přijetí zákona o nuceném pojišťování starobních a chorobních důchodů, které se mělo týkat dělnictva, rolnictva a živnostenstva.

V nové ČSR vedly vládu k řešení sociálního zákonodárství zejména politické důvody. A tak 1. července 1926 vstoupil v platnost zákon č. 221/1924 Sb., o sociálním pojištění (v nemoci, v invaliditě, ve stáří). Na svou dobu příkladný pro celou Evropu. Zákon o starobních důchodech rolníků však pro odpor velkostatkářů nikdy nevstoupil v platnost.

Po 2. světové válce byl sveden politický střet o koncepci národního pojištění s koncepcí sta-

vovského pojištění. Proto zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, vstupuje v platnost až 1. října 1948 a mj. rozšiřuje důchodové zabezpečení i na samostatně hospodařící občany. Po něm dochází k přijetí řady novel (1956, 1959, 1964, 1975, 1988) v duchu zajištění široce pojatého sociálního pojištění garantovaného státem pro nejširší veřejnost.

Postupné, ale zásadní změny důchodového systému byly zahájeny po převratu v 90. letech minulého století. Jednotný systém ruší důchodové kategorie, ale ponechává privilegia u ozbrojených složek. Přechází se ze zabezpečovacího systému na jednotný pojistný systém, ale pro odvody u OSVČ jsou stanoveny stropy, aniž by stát tuto ztrátu na výběru vyrovnával. Dochází i k velkému nevýběru pojistného.

Zákonem č. 42/1994 Sb. je zaveden další – soukromý pilíř důchodového systému – penzijní připojištění zvyhodňované státem a zákonem č. 155/1995 Sb. se spouští rozsáhlá reforma státního pilíře. V dalších letech jsou přijímány novely s parametrickými úpravami důchodového systému.²

VÝSLEDKY A DISKUSE

Přestože lidí, kteří přispívají do důchodového systému na penze, zatím přibývá rychleji než penzistů, podle odborníků je stávající penzijní soustava dlouhodobě neudržitelná a potřebuje reformu, jinak

se začne propadat do dluhů. V roce 2050 by tak dluhy nynějšího systému mohly činit polovinu hrubého domácího produktu.

Zatímco na konci loňského roku platilo důchodové pojištění 4,89 miliónu osob, letos v srpnu jich bylo přes pět milionů. Jejich počet se tak zvýšil o 119 000, počet důchodců o 25 600. Starobní důchod pobíralo na konci srpna přes dva miliony seniorů, ke konci minulého roku jich bylo 1,99 milionu.

Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ) ale kromě starobních vyplácí i invalidní a pozůstalostní penze. Ke konci srpna poskytovala důchody celkem 2,71 milionu lidí. Na konci loňského roku jich bylo méně, 2,68 miliónu. Na jednoho důchodce tak přispívalo v průměru 1,85 lidí, loni 1,82. Na jednoho starobního penzistu připadlo 2,48 plátce, loni 2,45.

Za vyšším počtem plátců důchodového pojištění je hlavně hospodářský růst země a s ním spojená vyšší zaměstnanost. Více lidí tak odvádí na penze důchodové pojištění, díky růstu mezd jsou navíc částky vyšší.

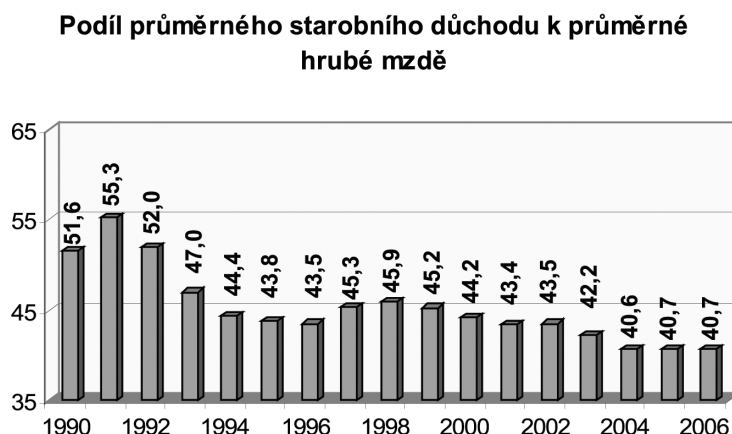
Podle propočtů odborníků ale stávající penzijní soustava není dlouhodobě udržitelná a bez reformy se začne propadat do dluhů. Česko má takzvaný průběžný důchodový systém. Peníze, které se do něj vyberou na pojistném, se neukládají a hned se vyplácejí.³

Obrázek – Pohledávky a saldo důchodového účtu v mld. Kč – saldo je očištěné o výdaje související s jiným rokem a bez nákladů na administraci (jen SR - kapitola MPSV)

Rok	Nevýběr pojistného	Kumulace pohledávek (pojistné+penále+pokuty)	Saldo	Sazba pojistného v %	Průměrná míra nezaměstnanosti v %	
					Stará metodika	Nová metodika
1993	2,833	3,145	6,184	27,2	3,0	
1994	3,495	7,049	13,839	27,2	3,3	
1995	6,112	13,762	8,397	27,2	3,0	
1996	8,312	21,985	4,203	26,0	3,1	
1997	10,083	32,564	-2,960	26,0	4,3	
1998	7,127	39,854	-9,889	26,0	6,0	
1999	9,222	49,127	-16,033	26,0	8,5	
2000	6,489	55,850	-16,409	26,0	9,0	
2001	3,881	60,638	-15,603	26,0	8,5	
2002	0,909	61,749	-18,264	26,0	9,2	
2003	1,731	63,754	-15,464	26,0	9,9	
2004	- 1,782	61,977	8,955	28,0	10,2	9,2
2005	0,329	62,180	6,457	28,0		9,0
2006	- 2,996	59,721	6,993	28,0		8,1

Zdroj: RSDr. Miroslav Opálka, ČSSZ

Obrázek 2 – Podíl průměrného starobního důchodu k průměrné mzdě

Zdroj: RSDr. Miroslav Opálka, ČSSZ

Z obrázku 1 je patrné, jaký dopad průběžný důchodový systém mělo snížení sazby pojistného v roce 2004, které muselo být vzápětí kompenzováno % přesunem ze státní politiky zaměstnanosti.

Lidé, kteří do soustavy přispívají, si tak na důchod nespoří. Jejich příspěvky dostávají současní důchodci. Podle propočtů by lidé nad 60 let mohli kolem roku 2015 tvořit čtvrtinu české populace, kolem roku 2040 už by to mohlo být zhruba 35 procent.

Osob, které budou na penze přispívat, současně ubude. Život se také prodlužuje, takže lidé budou pobírat důchody delší dobu. V roce 2050 by dluhy nynějšího systému tak mohly činit polovinu hrubého domácího produktu (HDP).

Je tedy zřejmé, že důchodový systém musí být nějakým způsobem reformován. Ve třetím i čtvrtém volebním období byly proto ustaveny pracovní skupiny z reprezentantů všech politických stran zastoupených v PS PČR. Obdobná politická skupina k důchodové reformě zahájila činnost při MPSV i v pátém volebním období a to v červenci 2007. Tyto komise by měly navrhnout systémovou změnu dosavadního penzijního systému České republiky a získat pro takovouto změnu maximální konsensus politických stran a o této nezbytnosti přesvědčit širokou občanskou veřejnost. Zatím se však představy o nutných změnách důchodového systému podle názorů jednotlivých politických stran značně rozcházejí a tak nebylo dosud k radikální reformě přistoupeno a postupuje se metodou postupných změn cestou novel zákonů.

Faktorů, které je potřeba brát v úvahu při penzijní reformě, je velmi mnoho:

1. demografické
 - pokles plodnosti
 - prodlužování života
 - migrace
2. sociální
 - příjmová solidarita
 - generační solidarita
 - kvalita zajištěného stáří
3. ekonomické
 - výkonnost ekonomiky

- nezaměstnanost
- stabilita systému
- 4. politické
 - protichůdné zájmy
 - důvěra v důchodový systém
 - legislativa

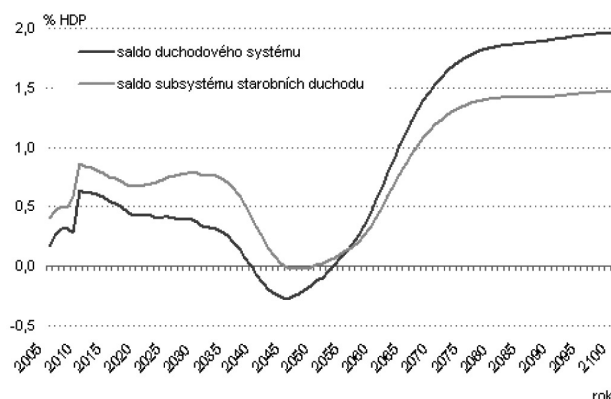
Jaké jsou tedy názory jednotlivých stran na to jak reformovat současný důchodový systém. Propočty variant důchodové reformy a důsledky reformy jsou předpovídaný a modelovaný až do roku 2100. Avšak demografický vývoj se obvykle předpovídá pouze na 50–70 let dopředu, tedy 2 až 3 generace. Pokud nedojde k živelné nebo obdobně ničivé katastrofě, je taková predikce velmi přesná, neboť velikost budoucí generace je dána dnes narozenými dětmi. Může dojít k odchylce, ale ne k dramatickému zlomu. Naopak horizont na takřka 100 let je třeba v jeho druhé půli, resp. poslední třetině považovat již za nejistý.⁴

ČSSD: NDC (příspěvkově definovaný systém)

Rok 2009 je posledním rokem, kdy lze odejít do starobního důchodu plně podle starého PAYG DB systému. Po startu systému NDC v roce 2010 činí váha NDC důchodové složky starobního důchodu v celkovém důchodu 3,3 % za každý rok v období let 2010 až 2040. Postupně klesá váha PAYG DB a naopak roste váha NDC důchodu na celkovém starobním důchodu jednotlivce. Transformační období končí rokem 2040, odkdy je pro výpočet starobního důchodu plně použit NDC systém.

- Do roku 2050 výdaje na fungování systému rostou až k 9,5 % HDP. Koncem 50. let klesnou pod 8,5 % a dále (po roce 2070) na 7 % HDP.
- Příjmy systému zahájením reformy skokově stoupnou na 8,9 % HDP, kde se drží po celé období.
- V důsledku příjmů a výdajů by byl systém v mírném, klesajícím přebytku, později naopak v mírném deficitu. Od poloviny 50. let systém opět generuje přebytek, který vystoupá až na 2 % HDP ročně v 90. letech.
- Celkový náhradový poměr v průběhu století trvale klesá z dnešních 42 až na 23 %

Obrázek 3 – Vývoj salda důchodového systému podle reformy ČSSD

KDU-ČSL: od průběžného k fondům

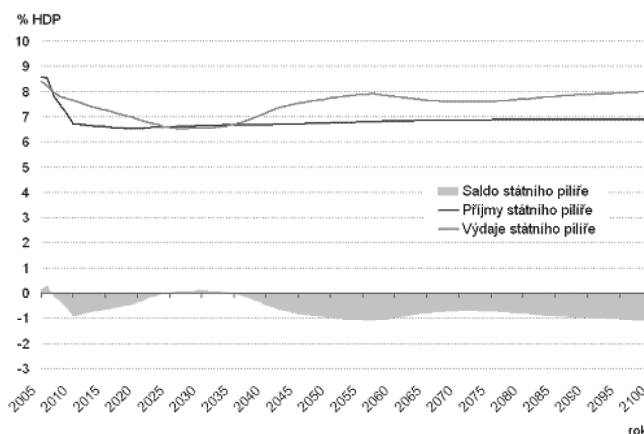
Začátek reformy (možnost rozhodnout se pro vyvážení části pojistného ze státního pilíře ve prospěch fondového pilíře) je plánován na rok 2007. Jedinci mladší 50 let v okamžiku spuštění reformy mají možnost vyvážit se částečně ze státního průběžného DB systému. Tato volba je pro generace, které jsou při zahájení reformy již na trhu práce (tranzitivní generace), podmíněna navýšením odvodové povinnosti do penzijních fondů nad rámec vyvázané pojistné sazby o dva procentní body.

- Výdaje na státní systém klesnou do roku 2030 na 6,5 % HDP. Poté by stoupaly, ale úprava parametrů

je udrží pod 8 % HDP. Výdaje z fondového pilíře se ustálí na 1 %.

- Celkové pojistné bude v tranzitivní fázi zhruba 8,5 % HDP. Až vymře tranzitivní generace, klesne na 8,1 % HDP.
- V tranzitivní fázi padne systém do deficitu (0,8 % HDP v roce 2011). V letech 2025 – 2034 vznikne mírný přebytek, ale opět přejde do deficitu (maximálně 1,1 % HDP ročně).
- Celkový náhradový poměr se ustálí pod 30 % průměrné mzdy. U lidí plně ve státním pilíři 26,5 %, u osob ve fondovém 33,5 %.

Obrázek 4 – Vývoj salda důchodového systému podle reformy KDU-ČSL

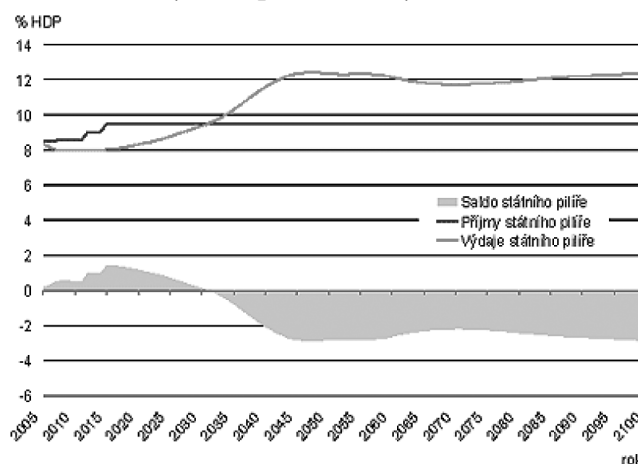

KSČM: parametrická optimalizace

Od roku 2012 je příspěvek na státní politiku zaměstnanosti (1,6 %) převeden do systému důchodového zabezpečení. Od roku 2015 je pro OSVČ zavedena plná platba na sociální pojištění minimálně ve výši průměrné mzdy. Příjmy důchodového systému jsou od roku 2007 posíleny o platbu státu ve výši zrušeného příspěvku na penzijní připojištění. Šest let před rokem, kdy se kumulované saldo propadne do dluhové pozice (rok 2048), se začne zvyšovat věková hranice pro odchod do důchodu pro muže i ženy (bez ohledu na počet dětí) o 4 měsíce za kalendářní rok, až dosáhne 65 let. Věková hranice se tedy zvyšuje počínaje rokem 2042.

- Po počátečním poklesu na 8 % HDP začnou výdaje asi od roku 2015 stoupat až na 12 % v roce 2040, kde po zbytek období setrvávají.
- Od roku 2015 díky parametrickým změnám stoupnou příjmy na 9,5 % HDP ročně.
- Přebytek systému by rostl do roku 2015 až na 1,4 % HDP. Pak ale převáží výdaje a od 30. let se systém stane deficitní (kulminace 3 % HDP ve 40. letech). Ve zbytku období se deficit pohybuje na úrovni 2,2–2,9 HDP r.
- Do roku 2015 celkový náhradový poměr klesá na 38 %. Pak mírně roste, ve 40. a 50. letech stagnuje, aby opět rostl až nad 41% v roce 2100. Dluh systému v té době ovšem dosáhne 130 % HDP!

Obrázek 5 – Vývoj salda důchodového systému podle reformy KSČM

ODS: rovný důchod

Start systému rovného důchodu je nastaven na rok 2007. Systém rovného důchodu je analyzován ve dvou variantách:

Povinný přechod. Zde dochází k postupnému povinnému přechodu všech jedinců na systém rovného důchodu, přičemž jeho zavádění je prováděno generačně – vychází se z ročníků narození jedinců, a podle toho spadají do toho či onoho systému. Dobrovolný přechod umožňuje všem občanům, narozeným v roce 1966 a dříve, volbu, zda zůstanou v systému PAYG DB, nebo zda si zvolí systém rovného důchodu.

➤ Výdaje důchodového systému klesnou k 6 % HDP, na nichž se po roce 2070 ustálí. Pozitivní dopad

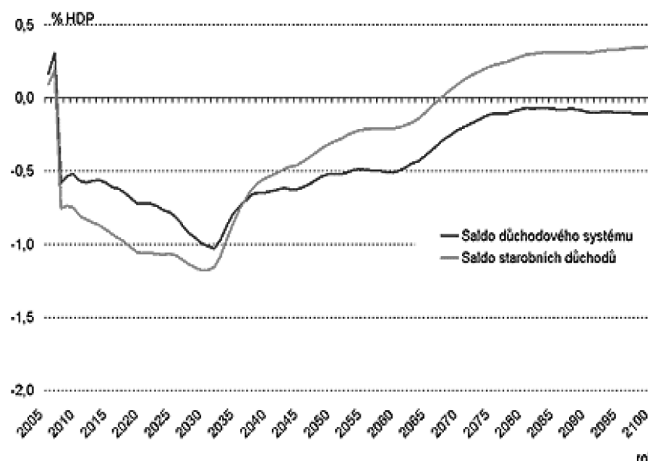
bude mít zejména zvyšování věkové hranice pro odchod do důchodu.

➤ V roce 2007 příjmy celého důchodového systému skokově klesnou na 7,4 % HDP, poté se dále sníží až na 6,2 % kolem roku 2040, kde setrvají. Současně se uvolní čas zdrojů pro individuální investice (2,2 % HDP).

➤ V roce 2007 se důchodový systém dostane do deficitu ve výši 0,5 % HDP a bude se do roku 2040 mírně prohlubovat, poté naopak snižovat. V závěru období se saldo ustálí těsně pod 0.

➤ Celkový náhradový poměr bude postupně klesat a úrovně 20 % dosáhne kolem roku 2060.

Obrázek 6 – Vývoj salda důchodového systému podle reformy ODS

ZÁVĚR

Pro úspěšné pokračování důchodové reformy je nezbytné dosažení celospolečenského konsensu o cílovém uspořádání důchodového systému a o postupech, které k němu vedou. Současná vláda chce reformu připravit do tří let, tedy do konce volebního období. Norma počítá mimo jiné s posouváním důchodového věku na 65 let či s prodloužením povinného pojištění z 25 na 35 let, k čemuž má ale opozice výhrady. Takto významná reforma byla měla být konsenzem všech politických stran, protože nastaví důchodový systém na několik desetiletí dopředu. Pokud by reforma byla schválena

jen prostou většinou o 1 či 2 hlasy, vneslo by to do systému nejistotu a nestabilitu, protože by reálně hrozilo, že nová vláda by se opět snažila parametry penzijního systému změnit dle svého.

Jako příklad konsensuální neshody lze uvést Slovensko, kde nyní současné nastavení penzijního systému na Slovensku ohrožuje plánované přijetí eura v roce 2009. Spoření na penze na soukromých účtech v důchodových správcovských společnostech, které na Slovensku tvoří druhý důchodový pilíř, prosadila minulá pravicová vláda Mikuláše Dzurindy. Rozdělením odvodů na penze ale vznikl schodek více než

26 miliard v Sociální pojišťovně, jejíž hospodaření se přitom započítává do veřejné správy. Proto se nyní slovenská vláda snaží vzít co nejvíce příjmů těmto správcovským společnostem a z nich snížit rostoucí schodek Sociální pojišťovny, kterou kontroluje stát. Tím se dodrží kritérium nízkého deficitu veřejných financí. Podle vládního návrhu by mohli střadatelé příští rok vystoupit z druhého důchodového pilíře, tedy přestat si spořit na soukromých účtech v důchodových správcovských společnostech.

Pokud jde o jednotlivé modely, které navrhly politické strany, lze je podrobit kritice v tom ohledu, že komise řešila ve svém zadání pouze jediný problém a to jsou peněžní toky. I koordinátor penzijní reformy Vladimír Bezděk tuto skutečnost potvrdil tím, že žádné z předkládaných řešení není úplně optimální, což posléze přiznala i většina politických stran, když prohlásila tyto modely za překonané.

Výhrad k jednotlivým variantám je několik, ale nejzásadnější je, že žádná z navržených variant není flexibilní, tj. není schopna průběžně reagovat na druhý ze dvou nejdůležitějších parametrů, kterým je prodlužování věku dožití. Všeobecné prodlužování věku odchodu do důchodu, jakožto hlavního parametru použitého Bezděkovou komisí při výpočtu variant, se opírá o argumentaci nízkého věku při odchodu do důchodu v České republice. Nízkého při srovnání s vyspělými státy EU. Tato argumentace je pravdivá jen zdánlivě, lépe řečeno je nepravdivá, protože argumentuje legislativně zakotveným věkem v těchto státech, ale zamlčuje skutečný věk odchodu do důchodu, který je běžně o několik let nižší, než uzákoněný.⁵

Z důvodu jednostrannosti modelu použitého Bezděkovou komisí, žádná z předkládaných variant nezhledňuje první ze dvou nejdůležitějších parametrů, kterým je dostatek budoucích plátců do systému.

Pominout nelze ani fakt, že penzijní fondy nejsou garantované státem, a jsou tedy lehce vytunelovatelné. To se již také stalo nedávno v Anglii. Vzhledem k délce predikce (do roku 2100) nelze vyloučit například i případy z let 1945 a 1948, ve kterých u nás postupně padly všechny penzijní ústavy, shromažďující peněžní prostředky plátců – budoucích důchodců. Tyto případy by vyžadovaly radikální zásah státu do systému.

Přes všechny výtky k jednotlivým variantám, lze ocenit snahu politických stran jednat vzájemně mezi sebou a snažit se domluvit na konsensu, protože dnešní rozhodnutí se dotkne nejen generace současné a i několika generací dalších.

Informační zdroje

[1] Čmejrek, J., Bubeníček, V., Luhanová, M.: Politika v regionálním rozvoji: Úvod do studia. Praha, Credit, 2004.

[2] Přednáška a prezentace RSDr. Miroslava Opálky, poslance PS PČR na VŠERS 4.10.07.

[3] Stávající penzijní systém nelze podle odborníků udržet. [online]. [cit. 2007-10-25]. Dostupný z http://www.novinky.cz/kariera_clanky/stavajici-penzijni-system-nelze-podle-odborniku-udrzet_123743_di94u.html

[4] ŠEDIVÝ, J.: Důchody snad budou i za 100 let. Ale jaké? [online]. [cit. 2007-10-25]. Dostupný z <http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3556>

[5] PATTA, I.: Důchodová reforma v České republice, musí stát na demokratických principech. [online]. [cit. 2007-10-25]. Dostupný z <http://virtually.cz:80/email.php3?art=9485>

Address:

Ing. Jiří Dušek

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 6, 370 01 České Budějovice

tel.: + 420 386 116 834

e-mail: dusek@vsers.cz

Ing. Ladislav Skořepa, Ph.D.

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.

Žižkova 6, 370 01 České Budějovice

tel.: + 420 386 116 821

e-mail: skorepa@vsers.cz

HODNOCENÍ PRACOVNÍKA JE VÝZNAMNÝ NÁSTROJ MOTIVACE

Employee Appraisal is Valuable Instrument for Employee Motivation

Jan Molek

Souhrn

Hodnocení pracovníků je jednou z klíčových činností řízení lidských zdrojů (personálního managementu) každé firmy. Správně propracovaný systém hodnocení pracovníků (job evaluation) je cenným pomocníkem pro rozvoj kvalifikace pracovníků, plánování jejich kariéry, motivaci i odměňování. Hodnocení pracovníků se tak ve svém důsledku stává významným faktorem, ovlivňujícím výkonnost firmy jako celku i její konkurenceschopnost. Tuto funkci však plní jen objektivní hodnocení založené na faktech a pravdivých údajích, které jsou měřitelné, porovnatelné a reálně identifikovatelné.

Klíčová slova: hodnocení pracovníků, pracovník, kritéria, významný nástroj, motivace

Summary

Employee appraisal is one of the crucial functions performed by human resources management. The sophisticated employee appraisal system is a valuable instrument for employee qualification and career development, motivation as well as remuneration. It becomes an important factor affecting business performance as well as its competitive advantage. However only an objective employee appraisal based on facts and measurable, comparable and specifically identifiable figures can perform this function.

Key words: employee appraisal, worker, criterias, valuable instrument, motivation

ÚVOD

Zvědavost „jak mě hodnotí mé okolí“ je zcela přirozenou vlastností každého člověka, bez ohledu na věk, pohlaví či společenské postavení. Potřeba znát svou „osobní pozici“ se tak logicky stává sociální potřebou člověka. Každý člověk má ve vztahu ke konkrétnímu okolí celou škálu více či méně „osobních pozic“ s větší či menší mírou vzájemné závislosti. Za jednu z nejvýznamnějších, ne-li přímo rozhodující, lze považovat „osobní pozici“ v zaměstnání, tedy pracovním kolektivu. Každý pracovník, řadovým počínaje a manažerem konče, potřebuje vědět, nakolik si zaměstnavatel cení jeho práce (tedy jak je pro něj důležitý), co považuje za jeho „silné stránky“, kde spatřuje jeho „rezervy“ a jaké má s ním záměry do budoucnosti (počítá-li s ním vůbec).

Manažer, který dokáže sdělit spolupracovníkům zda a jak udělali svou práci, nejen že šetří svůj čas a energii (vyvaruje se totiž hromadění zbytečných chyb a jejich následnému napravování), ale zároveň dává spolupracovníkům i prostor k růstu. Vědí, co se od nich chce a na čem musí ještě zapracovat. Dokážou lépe plnit očekávání vedení a stávají se samostatnějšími. Manažer, který neříká svým spolupracovníkům jak pracují, na to dříve či později doplatí nejen jejich lhostejností a neochotou, ale také tím, že nebudou dělat věci tak, jak požaduje. Projevit uznání či nelibost druhým však dokáže jen manažer, který si zdravě věří

(tato důvěra však musí být podložena odpovídající kompetentností) a je otevřený i k hodnocení své vlastní práce (je si vědom, že jej ustojí, aniž by ztratil respekt a autoritu ze strany spolupracovníků).

Hodnocení pracovníků je nutno považovat (a v úspěšných firmách tomu tak skutečně je) za významný nástroj řízení, který umožňuje nejen zvyšovat výkonnost lidí, ale i efektivněji využívat lidské zdroje a dosahovat vytčených cílů (systém pracovního hodnocení patří mezi tzv. „měkké prvky prosperity“ a jeho úroveň napovídá mnohé i úrovni organizační kultury firmy). Hodnocení pracovníků, má-li být účinné, je nutno chápat jako permanentní proces, jehož smyslem není pouhé zkonstatování toho „co a jak bylo“, nýbrž dohodnutí se na tom „co a za jakých podmínek bude“ (cílem je vzbudit v zaměstnanci „spícího obra“ a využít jeho sílu ku prospěchu firmy). Hodnocení je tím složitější a komplikovanější, čím výše je hodnocený pracovník postavený. Do popředí se dostávají takové charakteristiky, jako jsou postoje, chování, jednání, komunikace a řada dalších, obtížněji měřitelných hodnot (to však vytváří prostor pro zneužívání hodnocení a nezřídka i k intrikám).

CÍL PRÁCE A METODIKA

Cílem příspěvku je objasnit podstatu hodnocení pracovníka jako významného motivačního nástroje a identifikovat úskalí procesu hodnocení. Vychodis-

kem příspěvku jsou teoretické znalosti nabyté studiem odborné literatury i praktické poznatky a zkušenosti, získané v průběhu dlouhodobé praxe na postu výkoného manažera.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Hodnocení pracovního výkonu pracovníků (hodnocení pracovníků) je jednou z klíčových fází procesu řízení pracovního výkonu pracovníků. Pracovní výkon pracovníků byl a je hlavním smyslem personální práce, neboť podnik si najímá pracovníky právě proto, aby odváděli žádoucí pracovní výkon a naplňovali tak jeho cíle. Přestože se problematikou hodnocení pracovníků zabývá řada více či méně známých autorů, zaručený recept na to „jak správně hodnotit“ však neexistuje. Mnohé aspekty pracovního výkonu pracovníka (zejména pak pracovníků výše postavených) lze totiž jen velmi obtížně (v některých případech dokonce vůbec) objektivně změřit. Rozhodující roli tak sehrává osobnost manažera – hodnotitele.

1. Cíle hodnocení pracovníků

Cílem hodnocení pracovníka z hlediska zaměstnavatele je zjistit, do jaké míry pracovník zvládá nároky svého pracovního místa, jaká je možnost jeho dalšího využití v podniku (posoudit, resp. ovlivnit jeho zájem v tomto směru) a diferencovat odměňování. Konkrétní úkoly hodnocení lze formulovat následovně:

- rozpoznat současnou úroveň pracovního výkonu pracovníka (jeho „silné“ a „slabé“ stránky), poskytnout mu informace nutné ke zlepšení jeho práce a umožnit mu zlepšit pracovní výkon,
- vytvořit předpoklady (základnu) pro odměňování pracovníka v závislosti na jeho příspěvku při plnění podnikových cílů a motivovat ho k vynaložení maximálního úsilí na dosažení těchto cílů,
- identifikovat potenciál (hranice a rezervy) pracovního výkonu pracovníka i potřeby jeho vzdělávání a rozvoje a vytvořit podklady pro rozmísťování pracovníků (povýšení, převedení, přeložení na nižší funkci, propuštění ap.),
- zjistit účinnost personálního řízení (spokojenost pracovníků).

Milkovich a Boudreau (Human Resource Management, 1991) formulují (podle pořadí důležitosti) následující možnosti využití hodnocení pracovníků v organizaci:

- Zlepšení pracovního výkonu.
- Odměňování podle zásluh.
- Informování pracovníků o požadavcích práce.
- Rozhodování o povýšení pracovníků.
- Poskytování rad pracovníkům.
- Motivování pracovníků.
- Hodnocení rozvojového potenciálu (schopností) pracovníků.
- Identifikace potřeb vzdělávání pracovníků.

- Zkvalitňování vztahů mezi pracovníky a jejich nadřízenými.
- Pomoc pracovníkům při stanovování cílů jejich kariéry.
- Efektivnější přidělování pracovních úkolů.
- Rozhodování o převedení pracovníků na jinou práci.
- Rozhodování o vysazení z práce nebo ukončení pracovního poměru.
- Východisko (jedno z východisek) dlouhodobého plánování.
- Vyhodnocování efektivnosti výběru a přijímání pracovníků.

Cílem a smyslem hodnocení pracovníka však není, a ani nemůže být, pouze „pohled firmy“. Také pracovník od svého hodnocení něco očekává. Hodnocení je pro něj příležitostí k:

- získání informace (zpětnou vazbu) o tom, jak pracuje a jak ho vidí přímý nadřízený (nemusí tedy zjišťovat svou vlastní hodnotu z „kompetentního“ sdělení třetích osob),
- porovnání svých představ o sobě a svých možnostech s představami svého nadřízeného (podle toho bude orientovat své další úsilí),
- sdělení svých názorů na to „co je“ a představ o tom „co by mělo být“ (včetně představy o odměňování).

Z uvedeného je zřejmé, že hodnocení pracovníků sehrává nezastupitelnou roli při naplňování jednoho ze základních úkolů řízení lidských zdrojů, tj. dát „správného člověka“ na „správné místo“, optimálně využívat jeho schopnosti, formovat týmy, efektivně vést lidi a vytvářet zdravé mezilidské vztahy, jakož i realizovat personální a sociální rozvoj pracovníků.

V praxi se mnohdy k hodnocení pracovníků přistupuje více či méně formálně a zapomíná se, že hodnocení pracovníků nesmí být v rozporu s platnými zákony a lidskými právy. Nelze do něj zahrnovat nic, co nesouvisí s vykonávanou prací. Ve vyspělých státech byly přijaty následující zásady, týkající se hodnocení pracovníků:

- organizace má povinnost vypracovat písemně pokyny závazné pro hodnotitele a proškolit je,
- organizace má povinnost prověřit, aby předmět, obsah, kritéria a metody hodnocení byly v souladu s platnými zákony a mezinárodními ujednáními (event. zvyklostmi),
- obsah hodnocení musí být založen na důkladné analýze práce na pracovních místech,
- výsledky hodnocení musejí být předloženy hodnoceným pracovníkům k vyjádření,
- hodnocený pracovník má právo domáhat se změny hodnocení a argumentovat ve svůj prospěch (své právo může uplatnit prostřednictvím k tomu zřízených institucí organizace, odborů či soudů).

Návod jak překonávat některé, především etické problémy hodnocení, formuloval **Kellog** (What To Do

About Performance Appraisal, 1975) v podobě následujících zásad:

- Musíš znát důvod pro hodnocení pracovníků.
- Hodnot na základě reprezentativních informací.
- Hodnot na základě dostatečných informací.
- Hodnot na základě relevantních informací.
- Buď při hodnocení poctivý a spravedlivý.
- Zajisti, aby písemné a ústní hodnocení byla shodná.
- Prezentuj hodnocení jako názor.
- Poskytuj informace o hodnocení pouze těm, kteří mají právo je znát.
- Neber v úvahu hodnocení, která neproběhla formálně.
- Neakceptuj hodnocení předkládané někým jiným, aniž bys znal podklady, které k němu vedly.
- Dodržuj zásady hodnocení, které jsi stanovil.
- Neposkytuj informace o hodnocení třetí straně bez souhlasu hodnoceného.
- Dej písemné hodnocení k dispozici hodnocenému.
- Poskytni hodnocenému právo na odvolání.
- Umožni hodnocenému pracovníkovi podílet se na hodnocení.

2. Hodnotící rozhovor

Výsledky hodnocení musejí být jednotlivým pracovníkům sděleny a být s nimi projednány. Tito pak mají právo se k nim vyjádřit (proto je seriózní poskytovat pracovníkům jejich hodnocení písemně a v předstihu před hodnotícím rozhovorem). Hodnotitelem, který vede s hodnoceným pracovníkem hodnotící rozhovor, bývá zpravidla bezprostředně nadřízený vedoucí. Smyslem a cílem hodnotícího rozhovoru je:

- zhodnotit výkon pracovníka za hodnocené období,
- zformulovat plán (opatření) směřující ke zlepšení výkonu,
- identifikovat problémy a zhodnotit potenciální příležitosti, týkající se práce,
- identifikovat faktory negativně ovlivňující pracovní výkon pracovníka, které pracovník nemůže ovlivnit,
- umožnit pracovníkovi zaujmout stanovisko a vyslechnout jeho názor,
- poskytovat východisko ke zjištění, jak dalece jsou práce a odměna za práci ve vzájemném souladu (zda je třeba provést úpravu či přizpůsobení),
- identifikovat potenciál pracovníka a možnosti jeho dalšího uplatnění u organizace,
- identifikovat potřeby vzdělávání a dalšího rozvoje pracovníka,
- zlepšit komunikaci mezi podřízeným a nadřízeným.

Hodnotící rozhovor může být (zejména je-li ze strany hodnotitele podceněna jeho příprava) nepříjemným zážitkem a to jak pro hodnoceného tak i pro hodnotitele. Nezřídka má totiž hodnocený pracovník lepší verbální a argumentační schopnosti než hodnotitel a ten pak bývá zaháněn do defenzivy (zejména pak v případech, kdy kompetentnost hod-

notitele – ať již odborná nebo manažerská – není na požadované úrovni), přičemž opomenout nelze ani skutečnost, že lidé často nemají v oblibě ani říkat svým spolupracovníkům do očí nepříjemné věci. Nezpochybnitelným faktem také je, že výsledky hodnocení nemusejí být vždy zcela objektivní a průkazné (schopný manažer - hodnotitel si je této skutečnosti vědom). Proto se mnohdy hodnotitelé bojí rozhovoru více než hodnocení.

Mimořádnou důležitost pro účinnost a atmosféru hodnotícího rozhovoru má jeho styl (ten se může pohybovat od výrazné dominance hodnotitele až po plně participativní rozhovor, vytvářející z hodnotitele a hodnoceného rovnoprávné partnery). Rozhovor, ve kterém výrazně dominuje hodnotitel (hodnocenému se de facto „sdělují“ výsledky jeho hodnocení) je ve svém důsledku kontraproduktivní (zejména v případech, kdy hodnocení není v souladu s očekáváním hodnoceného) a schopnému manažerovi – hodnotiteli, přistupujícímu k hodnocení bez postranních úmyslů (intrik) bývá zpravidla tento styl cizí.

Rozhovor, vytvářející z hodnotitele a hodnoceného rovnoprávné partnery, hledající společné řešení (tedy participativní rozhovor) je nejúčinnější a schopný manažer – hodnotitel si je toho dobře vědom. Tento styl rozhovoru totiž „vtahuje“ hodnoceného pracovníka do úvah o cestách ke zlepšení výkonu a nalezená řešení mu není třeba nařizovat, neboť pracovník je nezřídka přesvědčen, že opatření směřující ke zlepšení výkonu jsou jeho vlastní nápady.

Doporučení, jaké zásady by měl hodnotitel dodržovat při hodnotícím rozhovoru, je celá řada. Koubek (Řízení lidských zdrojů Základy moderní personalistiky, 2003) uvádí následující:

- výslovně zdůraznit, že účelem rozhovoru je pomoci hodnocenému,
- nechat hodnoceného mluvit,
- povzbuzovat jej k sebehodnocení,
- zabývat se výkonem během celého hodnoceného období,
- žádná překvapení – nezačít s kritikou,
- pochválit všude, kde je to jen možné a vhodné (pochvalou začít),
- zaměřit se na práci a aktuální pracovní výkon, nikoli na osobnost hodnoceného,
- být pozitivní a kritizovat konstruktivně,
- chápat, že obranné postoje hodnoceného jsou normální,
- nikdy přímo neútočit na obranu hodnoceného,
- vyžaduje-li to situace, odložit konečné rozhodnutí,
- uvědomit si vlastní omezení, vlastní hranice.

Hodnotící rozhovor může být nejenom impulzem ke zlepšení výkonu pracovníka a inspirací k jeho dalšímu rozvoji, ale i pro manažera – hodnotitele je ideální příležitostí vyjasnit si své vztahy ke spolupracovníkovi a prohloubit je. Hodnotící rozhovor je také odrazem vztahů pracovníka ke svému vedoucímu, práci, firmě a v neposlední řadě i vůči sobě samému.

3. Hodnocení pracovníků a intriky

Hodnocení pracovníků je samo o sobě vystaveno riziku subjektivismu. To klade mimořádně vysoké nároky na osobnost manažera – hodnotitele, a to nejen na jeho odbornou fundovanost a manažerské dovednosti, ale i morální a etické vlastnosti. Je totiž známo, že téměř ideálním zdrojem zneužití je právě subjektivismus při posuzování reality.

Hodnocení pracovníka se tak bohužel může stát (řada příkladů z praxe, a to nejen u malých, ale i velkých a ambiciózních organizací, které rády zdůrazňují význam organizační kultury, to potvrzuje) i vítaným nástrojem k prosazení nejrůznějších zájmů, majících pramálo společného s prací a pracovním chováním pracovníka (zbavení se pracovníka z důvodů osobních antipatií, potřeby „uvolnit“ pracovní post pro známého či jiného nekorektního důvodu).

Manažer – hodnotitel, který takto vědomě zneužije hodnocení si však často neuvědomuje, že intrikaření se mu může jak bumerang vrátit v podobě problémů. Pracovník – oběť, je-li si vědom svých pracovních schopností a dovedností, totiž zpravidla z organizace odchází a odnáší si s sebou své know-how. Není-li nově dosazený pracovník dostatečně kompetentní (zvláště aktuální je to u manažerských postů, které jsou předmětem intrik nejčastěji), existuje vážné riziko řetězové reakce, která začíná poklesem výkonnosti celého pracovního týmu (to postihne všechny jeho členy v podobě nižších či žádných odměn), pokračuje „ztrátou týmového ducha“ a destrukcí mezilidských vztahů (nový šéf hledá viníky neúspěchu v okruhu svých spolupracovníků, nastupuje atmosféra strachu o vlastní existenci a individuální zájmy vítězí nad týmovými) a končí tím, že schopní a výkonní pracovníci začnou sami odcházet (to však vede k dalšímu poklesu výkonnosti týmu a demotivaci jeho členů).

Takovýto neodpovědný přístup manažera – hodnotitele však napáchá značné škody i v zaměstnanecké pověsti organizace. Nekalé praktiky totiž dříve či později vyjdou najevo a způsobí organizaci potíže při získávání schopných a výkonných pracovníků.

Personální útvary by měly proto nejenom zpracovávat transparentní metodiku hodnocení a proškolení hodnotitele, ale také analyzovat postupy a výsledky hodnocení. Pozornost by měly věnovat „zlomovým“ hodnocením, tj. případům, kdy hodnocený dosáhl oproti předchozím obdobím radiálního zhoršení či zlepšení. Tedy hledat odpověď na otázku: Co je příčinou tak podstatného zhoršení či zlepšení pracovníka? Personální útvary musí plnit úlohu „strážce důslednosti“ (Armstrong: A Handbook of Personnel Management Practice, 1988).

5. Na co schopný manažer – hodnotitel nezapomíná

Toho, co by si měl manažer – hodnotitel při hodnocení pracovníků uvědomovat a co by měl dodržovat je mnoho. Nicméně přes všechny komplikace a

úskalí, související s hodnocením pracovníků, schopný manažer nikdy nezapomíná, že:

- Život člověka se skládá ze vztahů a tam, kde neexistuje přímý či nepřímý vztah mezi pracovníkem a jeho prací, není co posuzovat. Pro firmu není zajímavé pracovníkovo „bytí“, ale jeho působení (ze škály nejrůznějších kritérií jsou k hodnocení vhodné jen ty, které nějakým způsobem souvisejí s prací pracovníka).
 - Hodnocení předpokládá jasně definovaná pravidla a měřítka. Má-li se něco posoudit, hodnotit, je nezbytné vědět, s čím se to, co se hodnotí má srovnávat. Soulad mezi hodnotícím vedoucím a hodnoceným pracovníkem předpokládá uznání a uplatnění stejných měřítek. Jen stěží získá hodnocení na vážnosti, pokud nebude předem jasně znám obsah kritérií podle nichž se hodnocení provádí. Dříve než se jedná o tom jaký je stav, jaké je chování musí být vyjasněno, jaký stav by měl být, jaké by mělo být žádoucí chování. To však je nemožné, pakliže hodnotitel i hodnocený nebudou stejně chápat pojmy jako „překonávat omezení“, „jednat autenticky“, „přitáhnout, rozvíjet a inspirovat lidi“ apod.
 - Nejasnost v obsahu pojmů a nesoulad v jejich chápání mezi hodnotitelem a hodnoceným může být nejenom příčinou zpravidla nepříjemného překvapení hodnoceného při hodnotícím pohovoru, ale bohužel i vítaným nástrojem hodnotitele ke zbavení se nepohodlného podřízeného (aktuální je to zejména v případech, kdy hodnocený nemá vážné problémy s plněním měřitelných výsledků jako je „zisk“, „rentabilita“, „nákladovost“ apod.). V případě měřitelných kritérií hodnocení je nezbytné předem stanovit, jaký výkon je žádoucí, přijatelný a nepřijatelný.
 - Hodnotící rozhovor je příležitostí vyjasnit si své vztahy ke spolupracovníkovi a prohloubit je. „Ideální rozhovor“ nelze provést podle učebnice, ale musí ho společně vytvořit hodnotící manažer a hodnocený spolupracovník. Je nezbytné si uvědomit, že nikdo si nenechá rád říci „všechno“ od každého. To, co si pracovník beze všeho nechá říci od obdivovaného šéfa, si určitě nenechá říci od vedoucího, kterého nemůže ani cítit. Ještě méně bude pracovník ochoten svému vedoucímu s klidem sdělit, co má na srdci (šéf přece představuje firmu, je jeho nadřízeným a tudíž silou, která vyžaduje výkonnost, zatímco pracovník představuje pouze sám sebe a svou rodinu). Dokázat, aby se pracovník rozhovořil je proto podstatně obtížnější, než mu udělat přednášku o jeho práci a schopnostech.
- Při rozhovoru s pracovníkem nejde jen o dva názory, stojící proti sobě (názor vedoucího a názor pracovníka), nýbrž o názory čtyři:
- o co považuje vedoucí za žádoucí (co by mělo být),
 - o co považuje pracovník za žádoucí (co by mělo být),
 - o jak vidí současný stav vedoucí (to, co je),
 - o jak vidí současný stav pracovník (to, co je).
- Hodnotící rozhovor vede vedoucí. To však neznamená, že se jedná o monolog. Naopak, vedoucí klade otázky a dává tak hodnocenému pracovníkovi příležitost, aby se sám „jasně“ vyjádřil (tuto příležitost

však dostane nikoli tím, že jej bude šéf neustále přerušovat, aby opravil jeho zřejmě „zcestné“ názory, ale tím, že sám pracovník se dostane do situace, kdy bude nucen své názory změnit). Při vedení rozhovoru proto není nejobtížnější vlastní projev nebo kladení otázek (byť i to je důležité, neboť kladené otázky musí mít smysl a cíl), ale umění naslouchat.

- Hodnotící rozhovor, nemá-li být kontraproduktivní, musí mít svou strukturu a řád. Účinný je následující postup:

- o Rozhovor zahájit několika přátelskými slovy, upřímně myšlenými (faleš pracovník pozná), která navodí atmosféru nezbytnou pro „partnerský rozhovor“.

- o Pracovníkovi dát příležitost, aby sám vykreslil svůj vlastní obraz (toto lze dosáhnout pomocí otázek typu: „Co se vám v minulém roce zvlášť podařilo?“, „Co vám jde zvlášť dobře?“, „kde vidíte svou sílu?“ nebo naopak, „co nedopadlo podle vašich představ?“, „Co se dalo udělat lépe?“, „kde vidíte možnost se ještě zlepšit?“).

- o Společně s pracovníkem zformulovat a vytýčit pro něho nové cíle, odpovídající potřebám firmy i pracovníka samého.

- o Výsledek rozhovoru společně zaznamenat a odsouhlasit.

- Hodnocení pracovníků jako akt vedení je nejen uvědomovacím procesem ale především musí stejnou měrou motivovat pracovníka i manažera. Je-li management chápán nikoli jako nařizování, nýbrž jako podpora, potom hodnotící rozhovor není žádný „posudek“, ale rozhovor na podporu pracovníka, která je rozhodujícím cílem hodnotícího rozhovoru.

Schopnost správně hodnotit spolupracovníky lze bez nadsázky považovat za jeden z nejvýznamnějších průběžských kamenů opravdové kompetentnosti, neboť manažer postrádající tuto schopnost se jen velmi obtížně může stát uznávaným vůdcem, který vzbudí ve svých spolupracovnících „spícího obra“, vůdcem, kterého budou jeho spolupracovníci ochotni následovat k dosažení společného cíle.

ZÁVĚR

Hodnocení pracovníků (job evaluation) je fundamentální součástí personálního managementu každé firmy. Hodnocení má odhalit reálný stav lidského potenciálu, kterým firma disponuje. Každý zaměstnavatel potřebuje mít informace o tom, jaké pracovníky a s jakým potenciálem má, jak pracují a jak přispívají k hospodářským výsledkům firmy. Pracovník má pak právo vědět, jak na něj pohlíží jeho zaměstnavatel, jak je spokojen s jeho prací a výkony, které pro firmu odvádí. Pravidelné hodnocení pracovníka přispívá k vytvoření motivačního firemního klimatu, napomáhá otevřené komunikaci uvnitř podniku a ke vzájemnému sdílení firemních hodnot a principů.

Hodnocení pracovníků je silně vystaveno riziku subjektivismu, počínaje nevhodným výběrem kritérií a metod hodnocení a konče vlastním hodnocením pracovníků, chování a schopností pracovníka.

Navzdory všem existujícím úskalím a problémům má moudrý manažer – hodnotitel vždy na paměti, že:

- osobní sympatie či antipatie ani jiné emoční vlivy do hodnocení nepatří,
- vést lidi znamená je podporovat a hodnocení je pak nutno chápat jako podporu spolupracovníka, tedy jeho účinný nástroj motivace a nikoli intrik.

LITERATURA

1. Armstrong, M.: Personální management. Praha, Grada Publishing 1999
2. Armstrong, M.: A Handbook of Personnel Management Practice. Kogan Page Ltd; 3Rev Ed edition 1988
3. Bělohávek, F.: Osobní kariéra. Praha, Grada 1994
4. Hájek, L., Vítek, M.: Moderní personalistika – záruka prosperity podniku. Praha, Práce 1991
5. Hroník, F.: Hodnocení pracovníků. Praha, Grada Publishing 2006
6. Kellogg, M. S.: What To Do About Performance Appraisal. New York, AMACOM 1975
7. Kim, S. H.: Tisíc a jeden způsob jak motivovat sebe i druhé. Praha, Management Press 1999
8. Koubek, J.: ABC praktické personalistiky. Praha, Linde 2000
9. Koubek, J.: Řízení lidských zdrojů Základy moderní personalistiky. Praha, Management Press 2003
10. Milkovich, G. T., Boudreau, J. W.: Human Resource Management. Homewood, Irwin 1991
11. Milkovich, G. T., Boudreau, J. W.: Řízení lidských zdrojů. Praha, Grada 1993
12. Molek, J.: Hodnocení je nástroj motivace, nikoli intrik. Moderní řízení 2007, č.5
13. Stýblo, J.: Personální management. Praha, Grada 1993
14. Urban, J.: HR Management č.1/2007. Praha, Economia a.s.

Address:

Ing. Jan Molek, CSc.,
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
Zdravotně sociální fakulta,
J. Boreckého 27, 370 11 České Budějovice,
tel.: 389 037 563
e-mail: molek@zsf.jcu.cz

ŠKOLA BEZ DROG

Drug - free School

Petr Petr (1,2,8), Kalová Hana (1,2,3,4), Dvořáková Dana (1,2,7), Pavelka Vladimír (6), Soukupová Alexandra (4), Pavlica Zbyněk (5), Roidlová Monika (6), Šima Jar. (6), Studenovský Petr (6), Adlerová Michaela (2), Zdražilová Alena (2), Chmelařová Veronika (2), Kostka Vladimír (8).

- 1) Pracoviště klinické farmakologie, Nemocnice České Budějovice a.s., B. Němcové 54, 370 87 České Budějovice, vedoucí pracoviště doc. MUDr. Petr Petr, Ph.D.
- 2) Katedra veřejného a sociálního zdravotnictví, ZSF JU, Staroměstská 16, 370 04 České Budějovice, vedoucí katedry doc. MUDr. Vl. Vurm, C.Sc.
- 3) European Medical Agency- EMA, nadační fond, Náměstí Přemysla Otakara II č. 19, 370 01 České Budějovice, prezident nadačního fondu Mgr. Hana Kalová, RFA
- 4) EMA- services s.r.o., U tří lvů 14, 370 01 České Budějovice
- 5) Policie České republiky, Správa Jihočeského kraje
- 6) Jihočeský kraj, Krajský úřad Jihočeského kraje, U zimního stadionu 2, 370 01 České Budějovice, náměstek hejtmána Jihočeského kraje pro zdravotnictví a sociální věci MUDr. Vladimír Pavelka.
- 7) Psychiatrické oddělení Nemocnice České Budějovice a.s., B. Němcové 54, 370 87 České Budějovice
- 8) Vysoká škola technická a ekonomická, Institut celoživotního vzdělávání, ředitel RNDr. Vladimír Kostka

Zastupitelstvo Jihočeského kraje schválilo v rámci Grantového programu Podpora protidrogové politiky pro rok 2007 záměr projektu Škola bez drog, se kterým čtenáře v krátkosti seznamujeme.

Stručný obsah projektu:

K dosavadnímu souboru akcí a činností, tak jak jsou prováděny v rámci realizace každoročně zpracovávaných programů protidrogové prevence na školách Jihočeského kraje, doplňuje tento projekt, na vybrané střední škole, formou pilotního projektu, následující tři základní prvky:

- pravidelný monitoring výskytu drog a vyhodnocování jeho výsledků, ve dvou etapách a sice
 - . poslední čtvrtletí školního roku 2006/2007
 - . první čtvrtletí školního roku 2007/2008
- V přechodném období mezi oběma etapami (tj. prázdniny v roce 2007, červenec, srpen) bude s využitím digitalisované mapy města Č. Budějovice zpracován plán/mapa bezprostředního okolí předmětné školní budovy/budov, ve spolupráci řešitelů projektu, vedení a pedagogů školy s rodiči, ve kterém budou označena riziková či kritická místa pro užívání či distribuci drog, a pro pohyb závadových osob (dealeři)
- Při ukončení projektu a zpracovávání závěrečné zprávy bude provedeno, formou společného slyšení (hearing) vyhodnocení získaných informací a zkušeností, za účasti řešitelů projektu, vedení a pedagogů školy,

studentů školy, pod vedením a za koordinace Oddělení prevence a humanitních činností, odboru zdravotnictví a sociálních věcí KÚ Jihočeského kraje. Výsledkem /realizačním výstupem, bude soubor doporučení a návrhu opatření k případnému rozšíření projektu „Škola bez drog“ na další (všechny?) relevantní subjekty v Jihočeském kraji, ve formě „Závěrečné zprávy“.

Přesné místo realizace (ulice, obec)

Nemocnice České Budějovice a.s., B. Němcové 585/54, 370 87 České Budějovice
Převažující místo realizace
Nemocnice České Budějovice a.s., B. Němcové 585/54, 370 87 České Budějovice
a Soukromá vyšší odborná škola a obchodní akademie s.r.o., Pražská tř. 1813/3, 370 01 České Budějovice

Výchozí situace a zdůvodnění projektu:

Při současné vysoké incidenci i prevalenci výskytu konzumace alkoholu a jiných drog jak v dospělé tak juvenilní populaci panuje široký konsensus tuzemských i zahraničních autorit o nezbytnosti vytvářet v tomto ohledu „zóny pozitivní deviace“ které by se pozitivně odlišovaly od průměrné situace.

Základním pojmem je zde „zona prostá drog- drug free zone“. Vzhledem k obecně společenskému charakteru lidské existence je vytváření těchto zon nejpotřebnější a nejprospěšnější zejména na pracovištích „drug-free workplace“ a ve školách „drug free school“.

Nejpokročilejší je v tomto pohledu situace ve Spojených státech amerických, kde s použitím finančních nástrojů nutí zákonodárce jednotlivé subjekty, aby takovéto zony vytvářely, udržovaly, kontrolovaly a rozšiřovaly, pokud se chtějí stát poživateli jakýchkoliv zdrojů z veřejné ruky. (Federální zákon o vytváření pracovišť prostých drog z roku 1988, Zákon státu Kalifornie o vytváření pracovišť prostých drog z roku 1990, a zejména Opatření k zavedení pracovišť prostých drog Ministerstva dopravy Spojených států z roku 1991).

V České republice je v zásadě vytvořen právní rámec pro vytváření, budování a rozšiřování Pracovišť prostých drog, při použití relevantních pasáží Zákona č. 140/1961 Sb., (dále Trestní zákon) zejména § 201 – Ohrožení pod vlivem návykové látky, a § 201a – Opilství, kdy zákonodárce výslovně předpokládá jejich aplikaci i na případy nealkoholových toxonů. K Trestnímu zákonu pak možno (nutno) použít i odpovídající pasáže Zákona č. 65/1965 (Zákoník práce), zejména § 135, odstavce 4, písmena e) a g). Pro účely vytváření Pracovišť a Škol bez drog upozorňují předkladatelé zejména na odstavec 5 , § 135 Zákoníku práce, kde zákonodárce explicitně stanoví, že odstavce 1 až 4 se přiměřeně vztahují i na osoby, které se s vědomím zaměstnavatele zdržují v jeho prostorách (pracovištích).

V novém zákoně č. 262/2006 (Zákoník práce) řeší tyto situace podobným způsobem § 106, odstavec 4, písmena e) a i).

K citovaným právním normám přistupují dále odpovídající pasáže zákonů 95 a 96/ 2004, které požadavkem bezúhonnosti situaci ještě více zpřísňují, pokud by šlo o Pracoviště či Školy zdravotnické, či obecněji řečeno, působící v resortu Zdravotnictví.

Východí situace tedy vytváření „Školy bez drog“ jak vyžaduje, tak umožňuje. V tom spatřují předkladatelé nejen výzvu, ale i příležitost, realizaci tohoto pilotního projektu shromáždit podklady pro možné rozšíření Školy bez drog na co největší počet škol, případně i dalších zařízení či institucí v Jihočeském kraji, ve formě „Zon bez drog“.

Všeobecný cíl projektu

V návaznosti na usnesení vlády ČR č. 13056 (Národní strategie protidrogové politiky pro období 2005-2009) a v souvislosti s Krajskou strategií, vyplývající z usnesení Zastupitelstva jihočeského kraje č. 498/2002- Strategie protidrogové politiky Jihočeského kraje, je nutno průběžně zpracovávat podklady pro kvalifikovaná rozhodnutí která umožní zapracovat a zapracovávat do Krajské strategie konkrétní postupy a kroky, zajišťující maximální podíl školy a rodiny

- jak v primární prevenci jevu drogových závislostí,

- tak pro zajištění nejvyššího možného stupně zmírnění nepříznivého dopadu (harm reduction)
- a to jak na cílové osoby, tak na jejich okolí a na společnost jako celek

Vypracování těchto podkladů proběhne formou aplikovaného výzkumu- empirické studie. Uspořádání této studie bude takové, aby její výsledky bylo možno vztáhnout nejen na zonu/zařízení/školu ve které proběhne, ale i na odpovídající podobné zony a subjekty v celém Jihočeském kraji.

Shromážděná data, vyslovené závěry a uspořádaná informace budou využity zejména ve specificky (tj. na školy, školní mládež, zaměstnance škol a rodiny žáků/ studentů i zaměstnanců škol, okolí škol a prostorově související zony měst) zacílených preventivních programech.

Použitá metodika, tj. monitorování výskytu drog při vytváření Zony prosté drog , navíc umožní i kriticky vyhodnocovat přijatá a prováděná opatření, ve smyslu kvantifikace výskytu drog v čase, vytváření časových řad a definování existujících vývojových tendencí-trendů.

Specifické cíle projektu . (Materiál a metoda.)

Vycházejí z opatření č. 3 GP Podpora protidrogové politiky, Jihočeského kraje, zejména částky 4, tj. realizace lokálních výzkumných studií.

Specifickými cíli projektu jsou zejména:

- Kvantifikace výskytu detegovatelných drog ve sledovaném prostoru v čase, formou stanovení metodou „ suché chemie“, s použitím aerosolové sady pro detekci omamných a psychotropních látek MISTRAL G2-mini.
- Detegovány budou látky
 - . konopné látky- canabinoidy (marihuana, hašiš)
 - . heroin
 - . aminy (methamfetamin, pervitin)
 - . jiné aminy („ extáze“)
 - . kokain (kokain případně tzv. „ crack“).
- Vytvoření časové řady nashromážděných dat, ve vztahu k části školního roku (konec a začátek) a ve vztahu k části školního týdne (počátek-pondělí, konec-pátek)
- Vytipování risikových/kritických míst v bezprostředním okolí sledovaného prostoru, s využitím digitalisované mapy města Č. Budějovice

Popis aktivit projektu . (Materiál a Metoda, pokračování.)

V součinnosti s vedením školy je vytipována jedna třída, ve které probíhá monitorování/stanovování drog .. Z pracovních stolů („ školních lavic“ a stolu/katedry) jsou snímány vzorky mikročástic povrchu, a to tak, že celkem bude provedeno minimálně 8 stanovování ve 4. čtvrtletí školního roku 2006/2007, tj. duben-červen 2007, a 8 stanovení v 1. čtvrtletí školního roku 2007/2008, tj. září-listopad 2007 .

Sejmuté vzorky mikročástic povrchu budou podrobeny standardní analytické proceduře dle pokynů

a metodiky dodavatele (Medivet international s.r.o., zastupující subjekt ORADATA s.r.o., Kozojedská 19, 100 00 Praha 10), zaznamenány do protokolu.

Po provedení všech měření budou výsledky vyhodnoceny, kvantifikovány a zpracovány i tabelárně-formou přehledné synoptické tabulky. (Viz tabulka č. 1, stav ku dni 15. října 2007).

Poté bude provedeno porovnání výsledků mezi jednotlivými obdobími školního roku (počátek x zakončení) a mezi jednotlivými částmi pracovního/školního týdne (počátek týdne x konec týdne).

To umožní vyslovit kvalifikovaný odhad, zda ke kontaminaci a tedy k předpokládané konzumaci dochází v určitých prostorových a časových závislostech/zákonitostech.

Společně s vedením školy a studenty předmětné třídy jsou vytipovány lokality v bezprostředním okolí sledovaného prostoru (třídy-školy) potenciálně kritické/ rizikové, zejména co do výskytu závadových osob/ dealerů. (viz Obrázek 1 a 2). Měření v kritických místech (kritické rizikové lokality) jsou prováděna v časech určených/doporučených Státním hydrometeorologickým ústavem v Č. Budějovicích, na základě telefonické výzvy na mobilní telefon pracovníka zodpovědného v předmětném projektu za dodržování zásad GCP (Good Clinical practice) a SOP (Standard Operating Procedures). Jako vhodný čas se považuje čas, na který předpovídá tento ústav nejvyšší relativní vlhkost vzduchu.

Výsledky monitorování/stanovování drog a výsledky vytipování kritických/rizikových míst budou prezentovány formou veřejného slyšení (hearing) pod vedením a za koordinace Oddělení preventivních a humanitních činností Odboru zdravotnictví a sociálních věcí Krajského úřadu Jihočeského kraje.

Z tohoto slyšení bude pořízen zápis.

Výsledky monitorování/ stanovování drog, výsledky vytipování kritických/rizikových míst a zápis ze slyšení/hearingu budou třemi zdroji (a de facto i třemi součástmi) Závěrečné zprávy o realizaci projektu.

Přípravenost projektu k realizaci a jeho současný stav. (Výsledky):

Projekt je připraven k realizaci. První měření byla provedena dne 2. května 2007. Předkladatel má ve své organizační části Pracoviště klinické farmakologie, která bude vlastním výkonným článkem projektu, k dispozici potřebné vybavení technické i personální vybavení.

Toto pracoviště již s kladným výsledkem kontaktovalo vedení školy, ve které budou stanovování probíhat. Dále kontaktovalo, též s kladným výsledkem, dodavatele technického vybavení . Součinnost těchto subjektů je plně zajištěna.

Pracovníci předkladatele (doc. MUDr. Petr Petr, Ph.D., Mgr. Hana Kalová, RFA, MUDr. Hana Dvořáková) spolu s jimi vedenými absolventy, diplomanty a postgraduálními studenty jihočeských vysokých škol

(Bc. Michaela Adlerová, Bc. Veronika Chmelařová, Mgr. Alena Zdražilová) a zkušenými pracovníky resortu Zdravotnictví a sociálních věcí Krajského úřadu Jihočeského kraje se již dlouhodobě podílejí na řešení této problematiky, a to jak rozsáhlou publikační prací, tak prováděním aplikovaného výzkumu (Projekty HEALTHINDRUGS a HEALTHREGIO v roce 2006)

Výsledky:

Ku dni 15. října t.r. mají řešitelé k dispozici výsledky 9 měření v objektu ve školním roce 2006/2007 , 1 měření (na 5 objektech) v kritickém místě (fontány v parku Na sadech, Č. Budějovice) a 1 měření v objektu ve školním roce 2007/2008. Všechna měření v objektu jsou negativní. Při měření v kritickém místě, je z 5 šetřených objektů (laviček) nález na 2 objektech negativních, 2 objekty jsou pozitivní na kanabinoidy, a 1 objekt je pozitivní na metamfetamin.

Předpoklady a rizika realizace projektu

Vzhledem k vysokému stupni připravenosti projektu (viz výše) a nashromážděné odborné publikační podpoře

(Petr a spol.: Jde to bez drog, Závislosti a my, září 2004, str. 7-10, ISSN 1213-8584,

Petr a spol.: Jde to tedy bez drog, Závislosti a my, únor 2005, str. 11-14, ISSN 1213-8584,

Petr a spol.: Prolegomena ke klinické farmakologii drogových závislostí, 2005, ISBN 80-86708-06-3

Petr a spol.: Prolegomena ke klinické farmakologii drogových závislostí, 2. rozšířené vydání, 2007, ISBN 80-86708-31-4)

existují všechny předpoklady pro úspěšnou realizaci a včasné a úspěšné dokončení projektu .

Rizika nutno spatřovat především v možné technické závadě či havarijní situaci v místě vlastních stanovování, zejména vlastního sběru materiálu. Pokud by tato havarijní situace postihla sledovanou třídu předmětné školy, bude situace řešena přesunem aktivit do jiné, prostorově nejbližší možné, třídy.

Pokud by havarijní situace postihla celou předmětnou školu, bude situace řešena přesunem aktivit do jiné, prostorově nejbližší, možné školy.

Vazba projektu na jiný předkládaný projekt:

Tento projekt vhodným způsobem navazuje na právě dokončené projekty Healthregio (Interreg III A Česká republika-Rakousko) a Healthindrugs, řešené předkladatelem ve spolupráci s Jihočeskými vysokými školami.

Partneři projektu:

Partnerem projektu je předmětná škola, tj. Soukromá vyšší odborná škola a obchodní akademie s.r.o., Pražská třída 1813/3, 370 01 České Budějovice a dodavatel technologií,

Medivet international s.r.o./ Oradata s.r.o., Kozojedská 19, 100 00 Praha 10.

Partneři se zúčastní jednak pasivní formou, tj. umožněním přístupu do svých prostor a ke svým

informacím/datů, jednal aktivní formou, tj. účasti na slyšení / hearingu.

Popis časové realizace:

Datum zahájení

17.4. 2007

Název etapy

Etapa 1.

Sběr dat ve 4. čtvrtletí běžného školního školního roku (tj. od zahájení projektu do 30.6. 2007)

Monitorovací ukazatel: Počet uskutečněných stanovení/měření, v počtu minimálně 8 (slovy osm)

Etapa 2.

- Průběžné vyhodnocení výsledků Etapy 1., a

- Vytipování kritických/risikových míst v bezprostředním prostorovém okolí předmětné školy

Červenec-srpen 2007

Monitorovací ukazatel: grafické zpracování s použitím digitalisované mapy města Č. Budějovice v počtu 1 (slovy jedno)

Etapa 3.

Sběr dat v 1. čtvrtletí běžného školního roku, tj. 1. září 2007 do listopadu 2007.

Monitorovací ukazatel: Počet uskutečněných stanovení měření minimálně v počtu 8 (slovy osm)

Etapa 4.

Slyšení hearing a vypracování závěrečné zprávy

Monitorovací ukazatel: Uskutečnění slyšení /hearingu v počtu 1 (jedno)

Závěrečná zpráva 1 (jedna) současně realizační výstup celého projektu.

V případě, že by projekt nebyl podpořen z prostředků Jihočeského kraje, by:

1. projekt pokračoval dle plánu

2. se prodloužila doba realizace

3. projekt pokračoval v omezené míře

4. projekt nebyl realizován

Popis pokračování aktivit po skončení této podpory

Po skončení činností podporovaných příspěvkem na realizaci tohoto projektu ze strany poskytovatele předpokládáme

- další výzkumnou a publikační činnost předkladatele k dané problematice

- pokračování projektu Škola bez drog v partnerské organizaci Soukromá vyšší odborná škola a obchodní akademie, Pražská 3, 370 01 České Budějovice

- zapojení dalších škol a dalších institucí do podobných projektů „Zona bez drog“.

-

Popis přidáné hodnoty projektu, v čem je inovativní:

Pokud je předkladateli známo, dosavadní projekty, na kterých se i sám částečně podílel, jsou založeny na vyšetřování biologického materiálu (moč, sliny, pot případně krev) od fyzických osob.

To má nemalá úskalí technická, etická, estetická a v neposlední řadě i právní.

Předkladatel navrhuje použít techniku sběru mikročástic z povrchu předmětů a zařízení ve vlast-

nictví právnické osoby- školy, a prokazovat přítomnost či nepřítomnost drog metodou suché chemie.

Tímto navrhovaným postupem všechny případné problémy ve vztahu/vztazích ke konkrétním fyzickým osobám nemohou vůbec nastat.

Přitom je zcela zajištěna průkaznost/validita závěrů o tom, zda sledovaná zona je či není drog prostá.

V tom spatřuje předkladatel hlavního přidanou hodnotu navrhovaného projektu a jeho inovativní charakter.

Závěr:

Ku dni 15. října 2007 uzavíráme, že šetřený objekt je drog prostý, jde o drug-free zone.

Vytipované kritické místo je skutečně místem výskytu drog, kde dochází k manipulaci s kanabinoidy a metamfetaminem.

DRUGFREES

Seznam literatury

Publikace in extenso – domácí

Organizování a management hromadných zdravotnických akcí
Petr P., Velemínský M., Soukupová A., Kalová H., Vondrouš P.,
Závislosti a my, 2: 10, září 2002, s. 8 – 12, (ISSN 1213-8584)

Paul H. Möller, Vladimír Vurm, Petr Petr
Scientific research: methodological guidelines for the social sciences.
Kontakt, 2-3, vol. IV(2002) pp.69-80

Petr Petr, Kalová Hana, Adlerová Michaela, a spol.
Jde to bez drog?
Závislosti a my, 3/ září 2004, str.: 7-9 : ISSN 1213-8584

Petr Petr, Kalová Hana, Adlerová Michaela, Faltýsek Mojmír, Doudová Martina, Veselý Milan, Vurm Vladimír
Jde to bez drog?
Auspicia 2/ 2004, vol. 1, prosinec 2004, str. 78-83.
ISSN 1214-4967

Adlerová Michaela, Kalová Hana, Soukupová Alexandra, Petr Petr
Jde to tedy bez drog?
Závislosti a my, 1/2005, ss. 11-12
ISSN 1213-8584

Petr Petr, Zdražilová Alena
Kvalita života rodinných příslušníků drogově závislých osob.
Závislosti a my, 2/2006 , ss. 11-15
ISSN 1213 8584

Pavelka Vladimír, Petr Petr, Šotolová Marie
Projekt HealthRegio
Nemocniční zpravodaj. Ročník 17, 2/2006, ss. 15-18
Vydává Nemocnice České Budějovice a.s.,
České Budějovice

Petr Petr, Hana Kalová, Dana Dvořáková, Alena Zdražilová, Vesna Šendula-Jengi
Kvalita života rodinných příslušníků drogově závislých osob.
Jak dál v této problematice?
Závislosti a my, 3/2006 s.21
ISSN 1213 8584

Petr Petr, Hana Kalová,
Nápady pro čtenáře klinických studií
Klinická farmakologie a farmacie, ročník 20, 2006/3,
str. 165-167,
ISSN 12127973

DRUGFREES

Seznam literatury

Monografie, resp. kapitola v monografii / Monography or a Chapter in a Monography.

Petr Petr, Hana Kalová, Veronika Chmelařová
Prolegomena ke klinické farmakologii drogových závislostí
Vydala Vysoká škola evropských a regionálních studií o.p.s.,
2005, České Budějovice
16 s.,
ISBN 80-86708-06-3

Paul Hendrik Möller, Petr Petr
Methodological Guidelines for the Social Sciences
June 2006, First Edition, 53 pp.
Vysoká škola evropských a regionálních studií, VŠERS o.p.s., Studia VIII, 2006
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
53 s.,
ISBN 80- 86708- 26-8

Prolegomena ke klinické farmakologii drogových závislostí.
Petr Petr, Hana Kalová, Veronika Chmelařová, Alena Zdražilová.
2. rozšířené vydání
Vysoká škola evropských a regionálních studií – VŠERS, o.p.s., 2007
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
62 s.,
ISBN 80-86708-31-4

Datum	katedra	řada 1	řada 2	řada 3	řada 4	náhodný	Pozn.	Přítomni			
2.5.						Neproveden		Kalová	Pavlica	Petr	
9.5.							ředitelna	Kalová	Petr	Strnadová	
17.5.						Neproveden		Hinterholzová	Kalová	Petr	
24.5.						Neproveden		Kalová	Kratochvilová	Strnad	
4.6.							dveře/klika	Hinterholzová	Kalová	Kratochvilová	Pavlica
11.6.						Neproveden		Hinterholzová	Kalová	Kratochvilová	
15.6.							WC/M/F	Hinterholzová	Kalová	Pavlica	Petr
26.6.						Neproveden		Hinterholzová	Kalová	Kratochvilová	Petr
21.9.							dveře/klika	Kalová	Kratochvilová	Strnad	Strnadová
Risiková	místa	Lavička 1	Lavička 2	Lavička 3	Lavička 4	Lavička 5		Kalová	Kratochvilová	1.Policista 2.Policista	under cover under cover
20.9.				THC +	THC+	MA+					

Projekt: Škola bez drog

Krizová místa v okolí VŠAES – fontány v parku Na sadech

České Budějovice, 2007

Projekt: Škola bez drog

Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích

České Budějovice, 2007

NEZAMĚSTNANOST AKADEMICKÝCH PRACOVNÍKŮ V ČR

Die Akademikerarbeitslosigkeit in der Tschechischen Republik

Eva Saunders

Souhrn

Příspěvek vychází z předpokladu, že na území České republiky (v rámci Československa) vyvíjí před rokem 1989 činnost pouze tři univerzity spolu s několika málo dalšími. Poněvadž zde musel za komunistických časů pracovat každý, byla otázka nezaměstnanosti akademických pracovníků v těchto časech zcela bezpředmětná.

Po roce 1989 dochází k „explozi“ nových vysokých škol a univerzit a spolu s působením kapitalistického tržního hospodářství se nezaměstnanost akademických pracovníků také stala aktuální. Aktuálně tvoří lidé s vysokoškolským vzděláním 12% z celkového počtu obyvatel České republiky, což je nižší číslo než v západoevropských zemích.

V další části zmíněného příspěvku jsou prezentovány výsledky studie autorů Jana Kouckého a Martina Zelenky z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Studie je nazvána „Postavení vysokoškolských studentů a uplatnění absolventů vysokých škol v roce 2006“ a bude každoročně i říjnu aktualizována.

Na závěr jsou zhodnoceny perspektivy dalšího vývoje.

Klíčová slova: Nezaměstnanost akademických pracovníků, české vysoké školy, uplatnění absolventů vysokých škol

Zusammenfassung

Dieser Beitrag geht in der Einleitung davon aus, dass auf dem Gebiet der Tschechischen Republik (im Rahmen der Tschechoslowakei) vor dem Jahre 1989 nur drei Universitäten und ein paar andere Hochschulen existierten. Da in der kommunistischen Zeit bekanntlich jeder arbeiten musste, war die Arbeitslosigkeit der Akademiker in dieser Zeit auch keine Frage.

Nach dem Jahre 1990 kam es zur „Explosion“ der neuen Hochschulen und Universitäten und mit der kapitalistischen Marktwirtschaft wurde auch die Akademikerarbeitslosigkeit aktuell. Zur Zeit bilden die Leute mit dem Hochschulabschluss 12% der gesamten Bevölkerung der Tschechischen Republik, was niedriger ist, als in den westlichen europäischen Ländern.

Im weiteren Teil des Beitrags wird eine Studie der Autoren Jan Koucký und Martin Zelenka aus der Pädagogischen Fakultät der Karlsuniversität Prag vorgestellt. Die Studie heisst „Die Stellung der Hochschulstudenten und die Vermarktung der Absolventen der Hochschulen im Jahre 2006“ und wird jedes Jahr im Oktober aktualisiert.

Zum Schluss werden die Perspektiven der weiteren Entwicklung angedeutet.

Schlüsselworte: Die Akademikerarbeitslosigkeit, tschechischen Hochschulen, die Vermarktung der Absolventen der Hochschulen

1. Hochschulwesen vor dem Jahre 1989

Vor dem Jahre 1989 existierten auf dem Gebiet der Tschechischen Republik im Rahmen der ehemaligen Tschechoslowakei nur 3 Universitäten und 9 Hochschulen. Wenn wir sie näher anschauen, handelt es sich um die Karlsuniversität in Prag, gegründet im Jahre 1348, die Universität in Olomouc, gegr. 1573 – sie trägt seit 1946 den Namen Univerzita Palackého und die Masaryk -Universität in Brno, gegr. 1919. Diese hiess in den 60-er Jahren des 20. Jahrhunderts Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, nach 1989 hat sie wieder den ursprünglichen Namen bekommen.

Zu den ältesten Hochschulen gehören dann die Tschechische technische Hochschule in Prag, gegr. 1717 und in Brno, gegr. 1899. Noch in der Zeit der Monarchie Österreich - Ungarn wurde auch die Bergbau-

hochschule in Příbram im Jahre 1904 gegründet, die sich seit 1945 in Ostrava befindet. Im Jahre 1918 entstand die Veterinärmedizinische Hochschule in Brno, seit 1992 heisst sie Veterinärmedizinische und Pharmazeutische Universität.

In der kommunistischen Zeit wurden noch weitere Hochschulen gegründet, z. B. im Jahre 1950 die Chemische Hochschule in Pardubice, seit 1994 Univerzita Pardubice, die Hochschule für Bodenkultur in Prag im Jahre 1952, heute die Tschechische Universität für Bodenkultur und im Jahre 1953 entstanden die Ökonomische Hochschule in Prag und die Hochschule für Maschinenwesen in Liberec, seit 1990 die Technische Universität in Liberec.

Alle diese Universitäten und Hochschulen waren staatlich, es existierten keine privaten Schulen.

Die Akademikerarbeitslosigkeit kam aber in dieser Zeit nicht in Frage, da bekanntlich jeder in der kommunistischen Zeit arbeiten musste. So fand auch jeder Absolvent eine Arbeitsstelle.

2. „Explosion“ der neuen Universitäten und Hochschulen nach dem Jahre 1990

Nach der Wende im November 1989 kam es zur „Explosion“ der neuen Universitäten und Hochschulen. Mit der kapitalistischen Marktwirtschaft wurde dann auch die Akademikerarbeitslosigkeit aktuell.

In den 90-er Jahren des 20. Jahrhunderts wurden diese Universitäten gegründet:

Ostravská univerzita in Ostrava (1991), Schlesische Universität in Opava (1991), Universität Hradec Králové und Westböhmische Universität in Plzeň (1991). In den 90-er Jahren entstand ebenfalls die Südböhmische Universität in České Budějovice. Im Jahre 2001 ent-

Jahr	Akademiker	ohne Matura	mit Matura
2003	17 104	220 604	76 147
2004	17 753	221 805	77 363
2005	17 102	209 194	72 989

Im Oktober 2006 entstand an der Pädagogischen Fakultät der Karlsuniversität Prag eine Studie mit dem Namen „Die Stellung der Hochschulstudenten und die Vermarktung der Absolventen der Hochschulen im Jahre 2006“ von den Autoren Jan Koucký und Martin Zelenka.³ Dieser Bericht wurde im Rahmen des Projektes „Studie der Vermarktung der Hochschulabsolventen“ herausgegeben und wird jedes Jahr im Oktober aktualisiert.

Die Autoren weisen darauf hin, dass man sehr vorsichtig sein muss, wenn man die Statistiken der einzelnen EU-Länder betrachtet. Sehr oft begegnen wir der Meinung, dass die Anzahl der Hochschulabsolventen eine bedeutender Faktor jeder entwickelten Gesellschaft ist. Es ist aber nicht so eindeutig, weil der Hochschulabschluss nur einer der vielen wichtigen Faktoren ist. So können wir die Länder finden, die nicht viele Akademiker haben und trotzdem geht es ihnen im internationalen Vergleich gut (z. B. Luxemburg). Andererseits gibt es wieder Länder mit vielen Akademikern, aber das Niveau dieser Länder gehört nicht zu den höchsten (z. B. Estland oder Spanien). Damit hängt natürlich auch die Frage zusammen, wer in welchem Land als Akademiker gilt. Dieses Kriterium unterscheidet sich auch in einzelnen Ländern, da es verschiedene Schulsysteme gibt. Der Anteil der Akademiker hat die unmittelbare Beziehung zur Struktur der Arbeitsplätze, die im Land zur Verfügung stehen. Falls die Nachfrage höher ist als Angebot, so haben die Akademiker kein Problem, eine gute Stelle zu finden.

standen noch die Universität Tomáš Baťa in Zlín, 2004 die Polytechnische Hochschule in Jihlava und 2006 die Technische und Ökonomische Hochschule in České Budějovice.

Ausser dieser staatlichen Universitäten und Hochschulen existieren auch private Hochschulen. Bis jetzt sind es 43 private Hochschulen, davon 20 in Prag.

3. Akademikerarbeitslose in der Tschechischen Republik

Die Anzahl der Hochschulabsolventen an der gesamten Bevölkerung beträgt 10,4% (im Jahre 2005)¹, was weniger ist als in den westlichen Ländern der Europäischen Union (z. B. in Österreich sind es 20% oder in der BRD 21%)^{b2}. Von diesen Zahlen ergibt sich natürlich auch niedrigerer Prozentanteil der Akademikerarbeitslosen in der Tschechischen Republik im Vergleich zu den anderen Gruppen der Arbeitslosen nach der höchsten Ausbildung. Das zeigt die folgende

Die EU-Länder sind auch darin unterschiedlich, was für Ausbildung man für welche Arbeit verlangt.

So zeigt man, dass die Hochschulabsolventen in neuen EU-Ländern in den letzten Jahren daran besser sind als in einigen alten Ländern der Europäischen Union. Z. B. in Tschechien ist die gesamte Arbeitslosenrate ca 9% und die Arbeitslosenrate der Akademiker ist mit 2-3% wirklich niedrig. Aber z. B. in Polen ist die gesamte Arbeitslosenrate rund 20% und die Arbeitslosenrate der Akademiker rund 7%.

Relativ am schlimmsten ist die Akademikerarbeitslosigkeit im Süden Europas (Griechenland, Italien, Spanien, aber auch Frankreich). Obwohl hier die gesamte Arbeitslosenrate bis 10% ist, ist die Arbeitslosenrate der Akademiker aber 6-8%.

Man reicht aber nicht, die Problematik der Durchsetzung der Akademiker auf dem Arbeitsmarkt in Tschechien auf der gesamtstaatlichen Ebene zu analysieren, denn es ermöglicht nicht, die konkreten Lösungen zu suchen. Es ist nötig, sich mit den Daten der einzelnen Hochschulen, bzw. Fakultäten zu befassen. Das macht man in der Tschechischen Republik zweimal im Jahr, immer im April und im September.

Um die Qualität und Relevanz der Hochschulausbildung aus der Sicht der Anforderungen des Arbeitsmarktes korrekt auszudrücken, muss man auch dies berücksichtigen, dass die Absolventen der einzelnen Schulen auf den „regionalen“ Arbeitsmarkt kommen. Es gibt natürlich Unterschiede und es ist nicht richtig, einfach nach der Arbeitslosigkeit der Absolventen der

einzelnen Hochschulen die Qualität der Schulen zu beurteilen. Man kann z. B. nicht sagen, dass die Hochschulen in Ostrava schlechter sind als die Hochschulen in Prag nur deshalb, weil die Absolventen in Ostrava mehr problematischen Arbeitsmarkt finden und damit schwieriger auch die entsprechende Arbeit.

Die gesammelten Angaben über die Vermarktung der Absolventen der einzelnen Hochschulen sollen

➤ als Unterlage für Hochschulpolitik in der Tschechischen Republik dienen,

➤ weiter können sie auch den einzelnen Universitäten und Hochschulen bei der Entscheidung über die weitere Entwicklung der Schule dienen,

➤ und nicht zuletzt auch den Studenten bei der Auswahl der Studienrichtung dienen.

Die Vermarktung ist nämlich eines der Kriterien bei der Auswahl des Studiums.

Zum Schluss dieses Teiles gestatte ich mir, die tschechischen Universitäten und Hochschulen nach dem Kriterium „Vermarktung“ vorzustellen:

Universität/Hochschule	Absolventen 2005	Arbeitslose April 2006	%
Karlsuniversität Prag	5694	89	4,4
Masaryk-Universität Brno	5124	174	5,1
Palackého Universität Olomouc	2511	88	5,5
Ostravská univerzita in Ostrava	1659	72	5,8
Schlesische Universität Opava	682	39	7,0
Westböhmische Universität Plzeň	2235	96	9,6
Universität Tomáš Baťa Zlín	1436	81	6,8
Tschechische Technische Hochschule Prag	2420	96	6,1
Tschechische Technische Hochschule Brno	2863	99	6,0
Bergauhochschule Ostrava	2677	122	6,3
Ökonomische Hochschule Prag	3303	54	3,2

4. Perspektiven

Und wie sind die Perspektiven? Der bekannte tschechische Soziologe Prof. Jan Keller macht momentan eine Forschung, die als Publikation im Herbst 2007 herausgegeben wird.⁴⁴

Keller teilt die Akademiker in zwei Gruppen:

- Gruppe A sind Männer
- Gruppe B Frauen.

In die Gruppe A gehören die leitenden Positionen, also vorwiegend Männer, aber auch die klassischen Berufe wie Ärzte, Juristen, Architekten.

Die Gruppe B teilt sich in zwei Teile – zwei Drittel sind die Berufe, wo die Frauen vorwiegend tätig sind, wie Schulwesen, Gesundheitswesen oder Soziale Arbeit und das Drittel bilden die Absolventen der technischen Schulen, wo wieder Männer die Mehrheit bilden.

Prof. Keller untersucht die Höhe der Arbeitslosigkeit, und zwar aufgrund drei objektiven und drei subjektiven Kriterien.

Zu den objektiven Kriterien gehören

- die Einkommenshöhe,

- das Risiko der Arbeitslosigkeit
- der Grad der Selbständigkeit in der Arbeit.

Zu den subjektiven Kriterien gehören dann

- die Zufriedenheit mit der Arbeit,
- das Gefühl der Sicherheit der Arbeitsstelle und
- die Meinung über die Perspektiven des Faches.

Auf die Ergebnisse dieser Forschung müssen wir aber bis Herbst warten.

Poznámky:

- 1 <http://www.czso.cz>
- 2 APA/OECD-Studie „Education at a Glance“ In www.derstandard.at
- 3 http://svp.pedf.cuni.cz/uploads/media/nezamestnani_vysokoskolaci.pdf
- 4 www.ta-gita.cz

Address:

Dr. Eva Saunders
Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, ČR
702 00 Ostrava
e-mail: eva.saunders@osu.cz

RECENZE

PROMĚNY POLSKÉ TVORBY PO R. 1989 V POLSKU

Recenze na knihu: Bogusław Bakuła (editor), Transformacja w kulturze i literaturze polskiej 1989 – 2004. Poznań 2007. ISBN 978-83-8952-55-9. Stran 219.

Studie Bogusława Bakuły, která nese název „Transformacja w kulturze i literaturze polskiej 1989 – 2004“, poukazuje na značně odborné dílo, které si zasluhuje pozornosti z hlediska jazykového i historického. Bogusław Bakuła sestavil tým odborníků, kteří přispěli do jmenované studie, jmenujme konkrétně: A. Legeżyńska, P. Śliwiński, P. Czapliński, J. Wachowski, D. Dabert. R. K. Przybylski. Všichni jmenovaní autoři přispěli svou erudicí k prezentaci umění, literatury (prózy i poezie), divadla, filmu a v médiích po roce 1989 a k popisu proměny těchto humanitních disciplín. Každý autor v prezentované studii by si zasloužil odborné pozornosti. Velkou pomůckou jsou abstrakta od s. 217, kde se čtenář dozví základní teze jednotlivých cenných příspěvků.

Studie byla částečně financována z prostředků Institutu Filologii Polskiej Univerzity im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Ve studiu jsou právem kladeny otázky B. Bakułą po kvalitě současné polské literatury, jak vypadá stav kvality současné polské kultury a zda je diskutována se současnými intelektuály, zda divadlo a film přispívá k mravnosti, estetice a zda literatura neustupuje nekvalitním textům z Internetu.

Autoři studie si kladou v tomto směru nepříjemné otázky a pokouší se na ně odpovědět. V celé studii se projevuje zájem o zachování a rozvoj polské kultury, o to, aby dědictví polské kultury neutrpělo v nové Evropě, kterou právě teď budujeme s úspěchem i neúspěchem současně. Je evidentní, že studie je zaměřena ke kvalitnímu zpravování o stavu polské kultury v současnosti a přivítají ji literární vědci, významní pracovníci z masmédií a kulturního života.

B. Bakuła klade důraz na to, aby centrem zájmu všech autorů byla Evropa střední a západní. Ve studii nalezneme množství odborné bibliografie, která je cenná pro další specifikované studium nebo pro přehled po literatuře nejen polské, ale také ruské, ukrajinské, anglické, slovenské a maďarské.

Text ve studii B. Bakuły s názvem „Transformacja kultury i literatury polskiej na tle zmian w kulturze Europy Środkowej i Wschodniej po roku 1989“ recenzent považuje za vůdčí, i když se tento text nalézá na konci studie (s. 173-216). Autor poukazuje na kulturní proměnu, která nastala po r. 1989 především v polské literatuře, ptá se po původu těchto změn, jejich příčinách a národní originalitě v této literatuře. Autor se nebrání ani etickému hodnocení této nové situace, která vznikla politickou změnou, dotýká se rovněž aspektů religionistických a eklesiálních, jinak tomu ani v Polsku být nemůže. B. Bakuła pak srovnává stav polské literatury na pozadí kulturních proměn v témže období v Rusku, na Ukrajině, v České republice, na Slovensku a v Maďarsku. Jmenovaný text má historickou kvalitu, recenzent je přesvědčen, že po uplynutí několika let tato reflexe polské literatury a kulturní situace bude mít ještě větší váhu, než se může domnívat dnešní čtenář. Téměř by se chtělo říci, že tento text má profetický charakter a jistě má charakter interdisciplinarity.

Studii jako celek doporučuji těm, kteří se svým studijním zájmem přiklání k literatuře, umění, humanitě a kultuře v Evropě.

*prof. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D.
e-mail: dolista@vsers.cz*

ENCYKLOPEDIE HUSITSTVÍ - MULTIMEDIÁLNÍ CD-ROM

Autor projektu PhDr. Miloš Drda, CSc., ředitel Husitského muzea v Táboře. Husitské muzeum v Táboře, MEDIA WORKS s.r.o. Tábor, 2007.

Projekt byl realizován za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky.

Autorský kolektiv pod vedením PhDr. Miloše Drdy, CSc. shromáždil v multimediální encyklopedii fakta (jak pozitivní, tak problematická i negativní). Husitství, které sehrálo bezesporu významnou roli v našich i evropských dějinách a svým charakterem a svou mnohostranností si doslova vynutilo, aby si k němu vytvořil svůj postoj každý, kdo přišel do užšího kontaktu s českou minulostí. Autoři uvádějí, že si hluboce váží úžasných myšlenek české reformace, které předběhly svou dobu o celá staletí, ale záro-

veň neskrývají svůj kritický postoj k excesům, které provázely husitskou revoluci a husitské války tak jako každý ozbrojený konflikt v dějinách.

Celé široké téma rozdělili do dvou velkých bloků: „Husitství a česká reformace“ a „Druhý život husitství“. Oba bloky pak dále člení na chronologicky řazené události a abecední slovníky osobností a míst s husitstvím spjatých. Oba bloky se zabývají místy, událostmi a osobnostmi.

V prvním bloku jsou navíc pojmy týkající se víry, církve a vzdělanosti, vojenství, společnosti a politiky a také každodenního života ve středověku.

Jako bonus je do encyklopedie zařazena prohlídka Maroldova panoramatu bitvy u Lipan a mapový turistický průvodce po lokalitách, které autoři považují za nejvýznamnější nebo nejatraktivnější.

S obsahem jednotlivých kapitol nás encyklopedie seznamuje vždy na úvodní straně příslušné kapitoly. Zde je dále uvedena buď abeceda k zadání příslušného písmene nebo letopočty k zadání příslušného roku. Podívejme se, jak autoři charakterizují a popisují jednotlivé kapitoly encyklopedie.

Husitství a česká reformace

Kapitola „Místa 1“ se zabývá místy, na nichž se šířily myšlenky české reformace nejen v naší vlasti, ale i v sousedních zemích a na řadě vzdálených míst Evropy. V těchto vybraných lokalitách jsou vytvořeny muzejní expozice, památné stromy jsou opředeny legendami a autoři také nechávají promlouvat dávné hrdiny ústy herců.

Protože předkládaný kompakt je určen také pro turisty a má jim sloužit jako příručka pro plánování a přípravu pochodových tras a výletů, vsunuli autoři do této kapitoly i lokality s tradicí českých bratří a J. A. Komenského, které se mohou s místy odkazu vlastního husitství prolínat a vzájemně doplňovat, protože komenologie tvoří specifický badatelský obor, jehož rozsáhlé výsledky nebylo možné v jiných směrech do této encyklopedie pojmut.

Základem informací pro autory byla databáze Husitského muzea v Táboře, kterou doplnili o údaje získané v odborné i populární literatuře v místních muzeích, archivech, informačních střediscích, obecních a městských úřadech a magistrátech.

Druhá kapitola „Události 1“ se zabývá myšlenkami české reformace, které se rozšířily nejen v naší vlasti, ale i v sousedních zemích a na řadě vzdálených míst Evropy. Tyto myšlenky byly přijímány s nadšením i odporem a nenávistí. Vyvolaly množství větších i menších bitev, 5 křížáckých výprav proti kacířské zemi, planoucí hranice, na nichž umírali kališníci i katolíci, ale i povstání a peněžní sbírky na svou podporu, učené disputace i složitá diplomatická jednání.

Třetí kapitola „Osobnosti 1“ je zaměřena na konkrétní více či méně známé osobnosti, protože u naprosté většiny „božích bojovníků“ nejsou známa jejich jména, která nikdo nezaznamenal. Do kronik a ostatních písemných pramenů se dostala obvykle pouze jména hejtmanů, kazatelů, učenců a těch ostatních, kteří stáli v popředí celého hnutí. Totéž samozřejmě platí i o odpůrcích husitství.

Se středověkými jmény to však není tak jednoduché, neboť se často skládají z křestního jména, rodičího se příjmení, přezdívký a predikátu. Ve slovníku jsou řazena abecedně podle té části jména, která se nejvíce blíží dnešnímu příjmení. Výjimku tvoří panovníci a papežové, kteří jsou abecedně řazeni podle jména

křestního, a některé osobnosti jejichž křestní jméno je tradičně dominantní.

Autoři nám dávají ještě k dispozici také alternativní slovník, který umožňuje vyhledávání z různých stran.

V další kapitole „Věra – církev – vzdělanost“ je popisována česká reformace, která byla zejména rozsáhlým duchovním hnutím. Hnutí se snažilo napravit morálně upadající církve i celou společnost. Reformace chtěla očistit vztah člověka k Bohu, přinesla nové chápání liturgie. Přispěla k rozšíření vzdělanosti mezi širokými lidovými vrstvami a výrazně posílila posilování češtiny. Významným centrem české reformace byla pražská Karlova univerzita.

V páté kapitole „Vojenství“ je uvedeno, že počátky české reformace naprosto nepočítaly s jakoukoliv formou násilí, vlastní husitská revoluce byla vedena ohněm a mečem a přerostla v dlouholetý válečný konflikt. „Boží bojovníci“ vytvořili specifickou bojovou strategii a taktiku a zasadili jednu z posledních ran tradičnímu středověkému rytířskému válečnictví. Ze sedláků bránících se na improvizované vozové hradbě se během několika let stala elitní armáda šířící strach v okolních zemích.

Kapitola „Společnost a politika“ podtrhuje význam husitství především v tom, jak výrazně ovlivnilo svými myšlenkami, svými okovanými cepy i svým diplomatickým úsilím politický a společenský vývoj Evropy v závěrečné etapě středověku. Husitství patřilo mezi ty kaménky v mozaice dějin demokracie, které poskytly živnou půdu pro její kořeny.

Kapitola „Každodenní život“ uvádí pouze vybraná hesla, která mají v husitství svoji specifikou nebo jsou pro jeho pochopení důležitá, popř. se častěji objevují v ostatních textech encyklopedie. Neklade si za cíl (byť ve zúžené formě) předvést celkový přehled každodenního života pozdního středověku.

Druhý život husitství

Druhý život husitské reformace a husitské revoluce zaujímá v novodobých českých a evropských dějinách výjimečné místo nejen svým dlouhodobým působením, ale především svou mnohotvárností. Není jen jedna husitská tradice, nýbrž velké množství společenských hnutí, institucí, organizací, ideologií, literárních a jiných uměleckých i vědeckých výtvorů, více či méně rozšířených symbolů a představ, které se v pozdějších staletích hlásily ke jménu Jana Husa a k případu husitů. Při širším mezinárodním srovnání se ukazuje, že zřejmě žádný jiný jev evropského středověku neprožíval v 19. a 20. století tak rozsáhlé a výrazné oživení jako husitská reformace, která v západním křesťanství poprvé úspěšně prolomila univerzální nároky katolické církve, a husitská revoluce, která vítězně obstála v boji proti čtyřem (ve starší interpretaci pěti) křížovým výpravám a prosadila velké společenské změny.

V pojmání autorů pojem „druhý život“ znamená, že ve většině případů neexistovala bezprostřední kontinuita a návaznost mezi osobnostmi nebo událostmi 15. století a jejich připomínkou v novověku. Kritické his-

torické bádání nesouhlasí s dříve běžnou představou, že uctívání Husa a husitů bylo v českém prostředí rozšířené i v podmínkách katolické protireformace. Spojování rolnických hnutí a povstání v období pozdního feudalismu s husitským vzorem bylo většinou dílem vzdělaných cizinců nebo sečtělých českých písmáků. Až do konce 18. století se znalosti o Husovi a husitství opíraly převážně o prameny a historické práce vydané mimo oblast habsburského mocnářství. Náskok mimo rakouského zahraničí při poznání Husova života a díla i dějin husitství byl očividný a uznávaný, přičemž mnozí evropští osvícenci spojovali tyto poznatky spíše s německým než českým prostředím.

Na přelomu 18. a 19. století spatřovali jen dvě malé skupiny obyvatelstva v Čechách v Janu Husovi a jeho stoupencích kladné historické osobnosti (osvícenečtí učenci a vzdělání čeští nekatolíci).

Od roku 1848 se aktualizace Husa a husitství se stala přednostně záležitostí českého národního hnutí, kdežto v německém prostředí se prosadilo dalekosáhlé odcizení, postupně až nepřítelství k husitství. Demokratická národní interpretace se opírala o vědecké dílo Františka Palackého, které při hodnocení husitské reformace a revoluce vyzvedlo do popředí český přínos pro evropský pokrok a civilizaci.

V druhé polovině 19. století věnovali Husovi a husitům mnozí čeští spisovatelé, hudební a výtvarní umělci svá nejlepší díla povzbuzující národní sebedůvěru a hrdost.

Parlamentně demokratická Československá republika v letech 1918 – 1938 vyjádřila svůj kladný vztah k Janu Husovi vyhlášením 6. července za státní svátek, přestože představitelé českých a slovenských katolíků i Vatikánu s tím nesouhlasili.

V průběhu druhé světové války a zejména v jejím závěrečném období se utvářely zárodky některých kulturně politických akcí, které po osvobození republiky v květnu 1945 a zejména po převzetí veškeré moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948 prosazoval osobně Zdeněk Nejedlý. Mezi nejdůležitější akce tohoto druhu patřilo stavební obnovení Betlémské kaple a masové vydávání spisů Aloise Jiráska se zdůrazněním husitských vítězství nad cizími nepřáteli.

Pokles oficiálního zájmu o Husa a husitství po roce 1968 vytvářel relativně příznivé podmínky pro objektivní ideologickým tlakem nezatížené historické zkoumání husitství a husitských tradic, jak o tom svědčila tři husitská symposia v Táboře v letech 1978, 1980 a 1983.

Zásadní změna společenských poměrů po listopadu 1989 umožnila širokou výměnu názorů, v níž se podařilo uplatnit vysoké ocenění Jana Husa jako mezinárodně, i katolickou církví uznávaného reformátora církve a společnosti a obhájit významné místo husitské revoluce v evropských dějinách.

Vrcholnou událostí v tomto směru bylo bezesporu mezinárodní symposium o životě a díle M. Jana Husa, pořádané Českou biskupskou konferencí, Akademií věd ČR a Karlovou univerzitou na Papežské lateránské univerzitě v Římě v předvečer Velikého Jubilea 2000.

Bylo důstojnou branou, jíž druhý život husitství prošel do třetího tisíciletí.

V druhé kapitole „Osobnosti 2“ je popsáno, jak husitství silně ovlivnilo ať už v pozitivním či negativním smyslu myšlení řady osobností českých i světových dějin, nejen ve středověku a ranném novověku, ale v průběhu celé novější a novodobé historie až do současnosti. Odkazem české reformace se zabývali a zabývají nejen historikové a teologové, ale také literáti, dramatikové, výtvarníci, hudebníci, politici i publicisté.

Z tohoto ohromného počtu lidí, který se zdá být nekonečný autoři vybrali ty, které považují z hlediska jejich stavu v české reformaci za nejvýznamnější, jejichž dílo je zaujalo svou mimořádností, obsažností, či nějakou zvláštností.

V žádné jiné kapitole husitské encyklopedie neplatí v takové míře, že jde o výběr a nikoli pokus o úplnost. Z dostupných zdrojů se autoři snažili u osobností žijících ve 20. století uvádět akademické tituly, u dříve žijících od tohoto kroku upustili, neboť u velkého počtu z nich byly tyto údaje těžko vyhledatelné. Kromě základní charakteristiky autoři uvádí u každé osobnosti pouze ta fakta z jejich života a díla, která souvisí s husitskými tradicemi.

Tato část encyklopedie je doplněna o kapitolu „Doma i v Evropě“, která přináší geografický pohled na nejvýznamnější lokality spojené se středověkou herezí, vlastním husitstvím šíře pojatou českou reformací a jejich odkazem pro pozdější historický vývoj nejen českého a slovenského národa, ale i řady dalších národů našeho kontinentu. Tato místa zaujímají plochu od dolního toku Volhy po anglický Oxford, od pobřeží Severního moře po italský Řím. Ale tento výčet není kompletní. Přímé či nepřímé stopy české reformace nacházíme i na americkém a africkém kontinentu, či na vzdálené Sibiři. Je samozřejmé, že nej hustší síť husitských památek je v Evropě a čím více se blížíme k centru českého kacířství, tím více se počet lokalit s ním spojených zahušťuje a mapy se stávají podrobnějšími. U dvou měst Prahy a Tábora autoři dokonce nevystačili s jednou mapou.

Závěr

Encyklopedii husitství pro její odbornou fundovanost, přehlednost a moderní grafické zpracování může využívat nejen odborná veřejnost, ale především všechny typy škol. Domnívám se, že by neměla chybět v žádné školní knihovně. Bohužel encyklopedie není distribuována prostřednictvím knihkupectví, ale je možné ji zakoupit pouze v prodejnách Husitského muzea v Táboře.

Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.
pana@vsers.cz

NOVÁ MONOGRAFIE Z PERA PŘEDNÍHO ČESKÉHO CÍRKEVNÍHO HISTORIKA

Jaroslav Hrdlička, *Život a dílo Prof. Františka Kováře. Příběh patriarchy a učence*. Brno: L. Marek, 2007, v edici Deus et gentes svazek 9, 528 s.

Pražského církevního historika ThDr. Jaroslava Hrdličku, ThD, působícího na Husitské teologické fakultě UK v Praze není snad ani třeba nijak zvlášť představovat. Vždyť je znám čtenářům především skrze své dílo, ve kterém zaměřil svou pozornost na postavu Vlastimila Kybala. Jeho tři monografie *Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova* (Brno 1997), *Hus a Husitství v díle Vlastimila Kybala* (Brno 1999) a *Vlastimil Kybal doma a v exilu* (Peruc 2001) byly kladně přijaty jak odbornou veřejností tak také širokou čtenářskou obcí. Tyto tři monografie, které se vyznačují jak svědomitostí ve zpracování tak i čtivým a živým slohem prokazují velkou vědeckou erudici autora, který byl i roku 1996 spoluzakladatelem Společnosti Vlastimila Kybala. Též i značná část z více než šesti desítek vědeckých studií a článků Jaroslava Hrdličky se věnuje postavě a dílu Vlastimila Kybala.

Nová monografie Jaroslava Hrdličky *Život a dílo Prof. Františka Kováře. Příběh patriarchy a učence* vznikla v rámci řešení výzkumného záměru MSM 002162083 Církve v českých zemích a otázka nacionalismu – historické problémy, jejich překonání a výhled směrem k mnohonárodnostní a multikulturní evropské společnosti. I jako předešlá díla se vyznačuje vskutku precizním zpracováním.

Nutno předem poznamenat, že k dějinám, obzvláště k dějinám nějaké církve či k vykreslení portrétu jejího představitele, lze buď zaujmout sympatizující postoj, nebo dát najevo antipatii; postoj neutrální lze zaujmout velice těžko, protože každý historik nutně ve větší či menší míře do své práce vkládá i citovou stránku. Již po přečtení několika stran čtenář pozná, že monografie Jaroslava Hrdličky *Život a dílo Prof. Františka Kováře. Příběh patriarchy a učence* je psáno perem hluboce věřícího křesťana a od samého začátku je prochnuta jak láskou k CČSH tak také neobyčejným zápallem pro život a dílo význačné osobnosti, kterou Prof. František Kovář bezesporu byl. To ovšem nikterak neznamena, že by se autor nesnažil o poctivý a pravdivý obraz daného tématu, protože z celého díla promlouvá kromě lásky a nadšení i vědecká erudovanost autora, který se v heuristické fázi přípravy své monografie musel potýkat s nejednou překážkou. A podotýkám, že úspěšně, vždyť svědomitě zvládl archivní průzkum velice četných pramenů z 18 fondů. Jako podklad pro vznik této vědecké monografie muselo být též prostudováno více než sedm desítek děl Františka Kováře a téměř 500 monografií, studií a odborných článků dotýkajících se zpracovávaného tématu. Za velmi cenné je nutno označit i skutečnost,

že autor neopomenul začlenit do pramenů i vzpomínky pamětníků a dobovou korespondenci.

Jak je patrné ze samotného názvu monografie, je v ní líčen velmi plodný a bohatý život Františka Kováře a to od samého dětství až po stáří a smrt. V 83 kapitolách je tak před námi jakoby mistrným štětcem vymalován portrét patriarchy Církve Československé (Husitské), též i profesora a vědce. Není zapomenuto ani na lidský rozměr celé osobnosti Františka Kováře, kterou pomáhá přiblížit občasné citování jeho poznámek v osobních denících či korespondence. Život Prof. Františka Kováře je vymalován mistrnou rukou autora na pozadí velmi složitých společenských a politických událostí let 1888 – 1969. Čtivý sloh autora, spolu s krásnou grafickou úpravou a reprezentativním fotografickým materiálem činí z dané publikace nejenom „strohou“ vědeckou monografii pro zasvěcené odborníky, nýbrž i krásný klenot, který se jistě stane ozdobou každé knihovny zájemce o postavu patriarchy Kováře, CČSH a její dějiny či církevní a společenské dějiny naší vlasti let 1888 – 1969.

doc. Dr. Martin Weis, Th. D.